

BULETINUL COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE

București
1993

Coperta I: Stema unită pe hrisolul domnului Țării Românești, Nicolae Alexandru Mavrocordat, din 12 iulie 1724, pentru Mitropolia București

Coperta a IV-a: Mănăstirea Hurezu (Vâlcea)

Sucesiunea de planuri pe care o realizează arcatura foișorului lui Dionisie Bălcescu, pridvorul bisericii, cursiva chiliilor, realizează acea „transparentă” a elementelor de arhitectură ce caracterizează incintele mănăstirești, între care ctitoria lui Brâncoveanu este un strălucit exemplu.

Foto: arh. Liviu Brătuleanu

COLEGIUL DE REDACȚIE

Anca Brătuleanu
Peter Derer
Ștefan Gorovei
Eugenia Greceanu
Călin Hoinărescu
Sergiu Iosipescu
Ion Istudor
Dan Mohanu
Cezara Mucenic
Paul Niedermaier
Constantin Pavelescu
Andrei Pippidi (președintele colegiului)
Marius Porumb
Georgeta Stoica
Tereza Sinigalia
Aurelian Trișcu

REDACȚIA:

Doina Florea (redactor-șef)
Maria-Elena Negoescu, Elisabeta Ancuț
Rușinaru (redactori)
Sanda Gusti (macheta artistică și tehnic)
Dragoș Ardeleanu (secretar de redacție)

Buletinul Comisiei Monumentelor istorice – Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4, București, cod 70528, telefon 615 54 20, interior 127. Administrația: Direcția pentru Presă, Publicitate și Tipărituri (D.P.P.T.), Piața Presei Libere nr. sector 1, București, cod 71554, telefon 617 60 10; 617 60 20; 618 20 30 interior 1405. Abonamentele se pot face administrație, în redacție, prin poștă sau virament D.P.P.T., cont 645120608 Banca Comercială, Filiala sector 1, București și la Oficiile poștale sau difuzorii de presă. Prețul unui abonament anual este de 3 200 lei (800 lei/număr). Abonamente pentru străinătate prin „ORION S.R.L.”, Splaiul Independenței nr. 202 A, sector 6, București, telefon 617 34 fax/400-42 41 69. Tipărit în București, la Tipografia „Bucureștii Noi”.

Au colaborat: Ioniță Andron (istoric de artă, referent DMASI); Anca Brătuleanu (arhitect, Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”); Liviu Brătuleanu (arhitect, referent DMASI); Gh. I. Cantacuzino (arheolog, referent DMASI); Cristina Crăciun (arheolog, DMASI); Emil Crișan (arheolog, Sibiu); Peter Derer (arhitect); Mălișescu (arhitect, referent DMASI); Adrian Ioniță (referent DMASI); Cristina Ionescu (arhitect, referent DMASI) Dan Ionescu (student); Sergiu Iosipescu (arhitect, DMASI); Daniela Marcu (arheolog, referent DMASI); Cezara Mucenic (istoric de artă); Petre Munteanu Beșliu (arheolog Sibiu); Andrei Pănoiu (arhitect, referent DMASI); Radu Popă (vicepreședinte CNMASI); Camelia Sandor (bibliotecar DMASI); Adriana Stroe (istoric de artă, referent DMASI); Aurelian Sărbăntoș (istoric, referent DMASI); Raluca Verussi (arheolog, referent DMASI); Gabor Winkler (arhitect Ungaria).

Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice

BULETINUL COMISIEI NAȚIONALE A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR ȘI SITURILOR ISTORICE

Nr. 1-2/1993

Anul IV

MONUMENTE, ANSAMBLURI, SITURI - ATITUDINI ȘI MENTALITĂȚI

RADU POPA , <i>Monumente, ansambluri și situri istorice din România - între centrul și sud-estul Europei</i>	5
PETER DERER , <i>Reciclarea fondului clădit (III)</i>	8
CEZARA MUCENIC , <i>Raportul dintre noile lăcașuri de cult și monumentele istorice</i>	20

DOSARELE DISTRUGERII - MONU- MENTE DISPĂRUTE

<i>Biserica de lemn din Glodeni, județul Gorj</i> (Andrei Pănoiu).....	22
--	----

COMUNICĂRI ȘI RAPOARTE DE CERCETARE

GH. I. CANTACUZINO , <i>Cercetări arheologice din incinta fostei mănăstiri Mărcuța</i>	26
ANCA BRĂTULEANU și LIVIU BRĂTULEANU , <i>Curtea de la Sâmburești</i>	35
EMIL CRIȘAN , <i>Restaurarea casei Hermes din Sibiu</i>	39
PETRE MUNTEANU BEȘLIU , <i>Cercetări arheologice la casa Hermes din Sibiu</i>	43
CRISTINA CRĂCIUN , <i>Completări și îndreptări la Lista siturilor arheologice din Dobrogea (I)</i>	51
GABOR WINKLER , <i>Lucrări de restaurare în așezări istorice din Ungaria de vest</i> (traducere și adaptare de Daniela Marcu).....	54

METODOLOGII ȘI TEHNICI DE LUCRU

IOAN MAREȘ , <i>Mic îndrumar pentru studiul umidității în ziduri (II)</i>	61
--	----

INSTRUCȚIE, EDUCAȚIE, PERFECȚI- ONARE

<i>Despre planificarea urbană și ocrotirea patrimoniului în Israel - convorbire cu arhitectul JOE SEVITZKY consemnată de DAN IONESCU</i>	77
--	----

IZVOARE

ANDREI PĂNOIU , <i>Moșii, sate, târguri și orașe (III): Târgu-Neamț</i>	80
--	----

ANIVERSĂRI

<i>Arhitectul GUNTHER SCHULER la 88 de ani - interviu realizat de MARINA ILIESCU</i>	90
--	----

CRONICA INTERNĂ

<i>Activitatea DMASI în perioada 1990-1992</i> (Elisabeta Ancuța-Rușinaru).....	94
<i>Din ședințele DMASI, iulie-decembrie 1992</i> (Cezara Mucenic).....	96
<i>Cum sunt apărate monumentele istorice? - conferință de presă la DMASI</i> (Elisabeta Ancuța-Rușinaru).....	100

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Sesiunea aniversară, București, 29-31 octombrie 1992</i> (Adriana Stroe, Raluca Verussi, Cristina Ionescu, Aurelian Stroe).....	103
<i>Colocviul „Protecția monumentelor și patrimoniului lor artistic împotriva delicțelor și distrugerilor voluntare”, Anvers, 3-6 noiembrie 1992</i> (Marina Iliescu) ...	106
<i>Colocviul „Burg și modernitate”, Bistrița, 26-27 noiembrie 1992</i> (Daniela Marcu).....	106
<i>Sesiunea națională de etnologie și muzeologie etnologică, Bran, 1-3 decembrie 1992</i> (I. Andron).....	108

RECENZII

<i>Monuments Historiques, nr. 182, iulie-august 1992</i> (Adriana Stroe).....	109
<i>Historic Preservation, martie-aprilie 1992</i> (Cristina Ionescu).....	110
<i>Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire, februarie 1992</i> (Camelia Sandor).....	110
<i>Ephemeris Napocensis, II, 1992</i> (Adrian Ioniță).....	111
<i>Ars Transilvaniae, II, 1992</i> (Daniela Marcu).....	113

NECROLOG

<i>Un mare ardelean: dr. Radu Popa</i> (Sergiu Iosipescu).....	115
--	-----

MONUMENTS, ENSEMBLES ET SITES -**Attitudes et mentalités**

RADU POPA , <i>Monuments, ensembles et sites historiques de Roumanie-entre le centre et le sud-est de l'Europe</i>	5
PETER DERER , <i>Le recyclage de la substance bâtie (III)</i>	8
CEZARA MUCENIC , <i>Le rapport existant entre les nouveaux lieux de culte et les monuments historiques</i>	20

**LES DOSSIERS DE LA DESTRUCTION -
MONUMENTS DISPARUS**

<i>L'église en bois de Glodeni, le département de Gorj (Andrei Pănoiu)</i>	22
--	----

EXPOSÉS ET RAPPORTS DE RECHERCHE

GH. I. CANTACUZINO , <i>Recherches archéologiques dans l'enceinte de l'ancien monastère Mărcuța</i>	26
ANCA BRĂTULEANU et LIVIU BRĂTULEANU , <i>La cour de Sâmburești</i>	35
EMIL CRIȘAN , <i>La restauration de la maison Hermes de Sibiu</i>	39
PETRE MUNTEANU BEȘLIU , <i>Recherches archéologiques à la maison Hermes de Sibiu</i>	43
CRISTINA CRĂCIUN , <i>Additions et corrections à la Liste des sites archéologiques de Dobroudja</i>	51
GABOR WINKLER , <i>Travaux de restauration dans quelques localités de l'Hongrie de l'ouest (traduction et adaptation par Daniela Marcu)</i>	54

**MÉTHODOLOGIES ET TECHNIQUES
DE TRAVAIL**

IOAN MAREȘ , <i>Abrégé pour l'étude de l'humidité des bâtiments (II)</i>	61
---	----

INSTRUCTION, ÉDUCATION, PERFECTIONNEMENT

<i>Sur la planification urbaine et la protection du patrimoine en Israël-entretien avec l'architecte JOE SEVITZKY par DAN IONESCU</i>	77
---	----

SOURCES

ANDREI PĂNOIU , <i>Domaines, villages, bourgs et cités (III): Târgu-Neamț</i>	80
--	----

ANNIVERSAIRES

<i>L'architecte GUNTHER SCHULER à sa 88-ième anniversaire-interview réalisé par MARINA ILIESCU</i>	90
--	----

LA CHRONIQUE INTÉRIEURE

<i>L'activité de la DMESH durant la période 1990-1992 (Elisabeta Ancuța-Rușinaru)</i> ..	94
<i>Les séances de la CNMESH, juillet-décembre 1992 (Cezara Mucenic)</i>	96
<i>Comment protège-t-on les monuments historiques? -conférence de presse à la DMESH (Elisabeta Ancuța-Rușinaru)</i>	100

LA VIE SCIENTIFIQUE

<i>La session anniversaire, Bucarest, 29-31 octobre 1992 (Adriana Stroe, Raluca Verussi, Cristina Ionescu, Aurelian Stroe)</i>	103
<i>Le colloque „La protection des monuments contre les délits volontaires”, Anvers, 3-6 novembre 1992 (Marina Iliescu)</i>	106
<i>Le colloque „Bourg et modernité”, Bistrița 26-27 novembre 1992 (Daniela Marcu)</i> ...	106
<i>La session nationale d'ethnologie et muséologie ethnologique, Bran, 1-3 décembre 1992 (I. Andron)</i>	108

PRÉSENTATIONS

<i>Monuments Historiques, nr. 182, juillet-août 1992 (Adriana Stroe, Aurel Stroe)</i>	109
<i>Historical Preservation, mars-avril 1992 (Cristina Ionescu)</i>	110
<i>Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire, février 1992 (Camelia Șandor)</i>	110
<i>Ephemeris Napocensis, T. II, 1992 (Adrian Ionitã)</i>	111
<i>Ars Transilvaniae, T. II, 1992 (Daniela Marcu)</i>	113

NÉCROLOGE

<i>Un grand transylvain: le dr. Radu Popa (Sergiu Iosipescu)</i>	115
--	-----

CONTENTS

MONUMENTS, ENSEMBLES SITES – Attitudes and Mentalities

RADU POPA , <i>Monuments, Ensembles and Historical Sites of Romania – between the Center and the South-East of Europe..</i> 5
PETER DERER , <i>The Recycling of the Built Mater (III)</i> 8
CEZARA MUCENIC , <i>The Relation between the New Churches and the Historical Monuments.</i> 20

THE FILES OF DESTRUCTION – LOST MONUMENTS

<i>The Wood Church of Glodeni, Gorj Departament (Andrei Pănoiu)</i> 22
--

RESEARCH PAPERS AND REPORTS

GH. I. CANTACUZINO , <i>Archeological Researches in the Enclosure of the Former Monastery Mărcauța</i> 26
ANCA BRĂTULEANU, LIVIU BRĂTULEANU , <i>The Court of Sâmburești</i> 35
EMIL CRIȘAN , <i>The Restoration of Hermes House, Sibiu</i> 39
PETRE MUNTEANU BEȘLIU , <i>Archeological Researches at the Hermes House from Sibiu</i> 43
CRISTINA CRĂCIUN , <i>Additions and Improvements at the Liste of the Archeological Sites in Dobroudja</i> 51
GABOR WINKLER , <i>Restoration Workings in Some Localities in Western Hungary (translation and adaption by Daniela Marcu)</i> 54

WORKING METHODS AND TECHNIQUES

IOAN MAREȘ , <i>Handbook for the Study of the Humidity in the Buildings (II)</i> 61
--

INSTRUCTION, EDUCATION, IMPROVEMENT

<i>About the Town Planning and the Protection of Patrimony in Israel – A Conversation with the Architect JOE SEVITZKY, by DAN IONESCU</i> 77
--

SOURCES

ANDREI PĂNOIU , <i>Lands, Villages, Boroughs and Towns (III): Târgu-Neamț</i> 80
--

ANNIVERSAIRES

<i>The Architecte GÜNTHER SCHULER at his 88-th Anniversary-interview taken by MARINA ILIESCU</i> 90

INTERNAL CHRONICLE

<i>The DMEHS' Activity during 1990-1992 (Elisabeta Ancuța-Rușinaru)</i> 94
<i>From the NCMEHS Proceedings, July-December 1992(Cezara Mucenic)</i> 96
<i>About the Historical Monuments' Protection-Press Conference at the DMESH (Elisabeta Ancuța-Rușinaru)</i> 100

SCIENTIFIC LIFE

<i>The Aniversary Session, 29–31 October 1992, Bucarest (Adriana Stroe, Raluca Verussi, Cristina Ionescu, Aurelian Stroe)</i> 103
<i>The Colloque „The protection of Monuments against the Voluntaries Damages, Anvers, 3–6 November 1992 (Marina Iliescu)</i> 106
<i>The Colloque „Burgh, and Modernity”, Bistrița 26–27 November 1992 (Daniela Marcu)</i> 106
<i>The National Session of Ethnology and Ethnological Museology, Bran, 1–3 December 1992 (I. Andron)</i> 108

REVIEWS, PRESENTATIONS

<i>Monuments Historiques, nr. 182, July–Aug.1992 (Adriana Stroe, Aurel Stroe)</i> 109
<i>Historical Preservation, March–April 1992 (Cristina Ionescu)</i> 110
<i>Council of Europe, febr. 1992 (Camelia Șandor)</i> 110
<i>Ephemeris Napocensis, T. II, 1992 (Adrian Ioniță)</i> 111
<i>Ars Transilvaniae, T. II, 1992 (Daniela Marcu)</i> 113

NECROLOGY

<i>A Great Transylvanian: dr. Radu Popa (Sergiu Iosipescu)</i> 115
--

MONUMENTE, ANSAMBLURI ȘI SITURI ISTORICE DIN ROMÂNIA ÎNȚRE CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI

Alături de conceptele tradiționale de *Europa Centrală* și *Europa de sud-est*, de mai multă vreme a intrat în uz și noțiunea de *Europa central-estică*. Nevoia de a nuanța subdiviziunile continentului nu este specifică doar acestei zone, ea este prezentă și în definirea de limite în direcția nord-estică, precum și în alte părți ale Europei.

Definirea unor subdiviziuni continentale se poate întemeia pe realități natural-geografice și în acest sens poate fi evocată frecvența cu care întâlnim în literatură termenul de *Bazin Carpatic* (Karpatenbecken), considerat de la Bratislava până la Brașov, deși este evident că există condiții de climă și relief foarte variate în teritoriul astfel numit, care de altfel nu poate fi considerat ca echivalent cu Europa Centrală. Cred că nu greșesc adăugând că precizarea unor mari subdiviziuni ale Europei pornește uneori, mai mult sau mai puțin mărturisit, de la hotarele politice mai vechi sau mai noi și că în acest sens *Europa Centrală* este echivalată cu fostul imperiu care și-a avut centrele la Viena și Praga, eventual și cu unele zone care-l mărgineau la vest și care au depins mai mult sau mai puțin de aceste centre.

Când definim sfere teritoriale de cultură și civilizație, fără a neglija factorul natural-geografic, cel de istorie politică sau alți factori, trebuie desigur să luăm în considerare – în primul rând – trăsăturile de înrudire decurgând dintr-o moștenire comună. O astfel de abordare în definirea *Europei Centrale* a fost mult îngreunată de reconstituirile istorice întreprinse în ultima jumătate de secol, sub influența celui de-al doilea război mondial. Este vorba mai ales de viziunea istorică și de interpretările de care a avut parte colonizarea germană în răsăritul continentului, sub diferitele forme în care aceasta s-a produs începând încă de la finele mileniului precedent, cunoscând o epocă de

maximă intensitate în secolele XII-XIV, dar continuând chiar și până în secolul al XVIII-lea.

Nu ne propunem să detaliem aceste aprecieri cu caracter de maximă generalizare. Cu atât mai puțin să abordăm cazurile particulare care, fiecare în parte și cu specific propriu, au contribuit la crearea unei civilizații istorice comune Europei Centrale. Mă voi limita la câteva considerații asupra specificului patrimoniului cultural-istoric din țara noastră.

În încercarea absurdă de a remodela trecutul conform obiectivelor politico-ideologice ale totalitarismului comunist, realități istorice foarte importante pentru definirea identității patrimoniului cultural-istoric din România au fost estompate sau chiar contestate. S-a încercat „omogenizarea trecutului” în spiritul unui naționalism exclusivist care a diminuat sistematic sau a eliminat contribuțiile alogene. Pentru a nu mai vorbi de exagerarea în anii 1948–1962 a unor influențe și legături vizând plasarea trecutului României într-un context nord-est european.

Identitatea medievală distinctă a fiecăreia dintre cele trei mari provincii istorice românești – Valahia, Transilvania și Moldova – a fost un fapt real, continuat în epoca modernă și având consecințe până în zilele noastre, după cum sunt de necontestat deosebirile dintre ținuturile intracarpatiche și cele extracarpatiche ale României sub aspectul moștenirii patrimoniale. Aceasta în ciuda faptului că regiuni situate la sud sau la est de Carpați – am în vedere Valahia Mică (Oltenia) și Bucovina – au făcut parte pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate din Imperiul hasburgic, într-o vreme în care acesta se indentifica cu Europa Centrală.

Dar dacă provinciile istorice între care s-a împărțit în trecut teritoriul României au avut fiecare propria sa identitate medievală ce s-a răsfrânt în domeniul patrimoniului cultural istoric

pe care l-am moștenit, situație deloc excepțională deoarece particularități regionale există în oricare dintre actualele state ale continentului, considerarea Carpaților ca reprezentând o delimitare istorică sau culturală, ca fiind hotarul dintre două arii de civilizație medievală, este departe de a se justifica. S-au accentuat până la supradimensionare, din motivele evocate, trăsăturile comune, de o parte și de alta a munților, ale civilizației proprii societății românești. Dar s-a minimalizat faptul că alcătuirile urbane de pe laturile de sud și de est ale Carpaților s-au datorat în mare măsură extensiei teritoriale a unui proces istoric care își are originea și temeiurile în centrul sau chiar în vestul european.

Avem în vedere orașe medievale precum Râmnicu-Vâlcea și Câmpulung-Muscel, unde la 1300 se punea lespede pe mormântul lui „comes Laurencius de Longo Campo” și unde tot atunci exista o mănăstire închinată Sf. Elisabeta, Baia, care a fost printre primele reședințe politice ale Moldovei, și avea în secolul al XIV-lea magistrat cu sigiliu în latină, iar la Suceava, capitala din secolele XV–XVI a principatului de la est de Carpați, au fost descoperite în centrul orașului medieval ruinele bisericii parohiale a unei colectivități de orășeni originari – ei sau predecesorii lor – din Europa Centrală sau sudul Poloniei. În spiritul directivelor impuse în urmă cu două decenii, semnificația descoperirii a fost minimalizată. Undeva în sudul Moldovei, încă nelocalizat, a existat în secolele XIII–XIV un centru episcopal al bisericii romane, iar la Siret este atestată în secolul al XIV-lea o mănăstire franciscană. Și la Curtea de Argeș a ființat în secolul al XIV-lea o episcopie catolică, iar lista ar putea fi lungită, mai ales dacă am lua în discuție date din secolele XVI–XVII.

Există o întreagă literatură de specialitate privind implantările de colectivități central-europene în principatele românești extra-carpatiche, întemeiate în principal pe izvoarele narative și de cancelarie din secolele XIV–XVII, dar ilustrarea acestora prin patrimoniul de monumente, de ansambluri și de moșteniri ale unei civilizații urbane specifice, nu s-a bucurat de interesul meritat. Identificarea mărturiilor materiale ale acestui capitol de istorie rămâne de făcut de acum înainte, în măsura în care opțiunile pentru reconstituiri istorice veridice și corecte vor prevala asupra interpretărilor influențate de falsul „patriotism istoric”.

Dar elementele specifice civilizației medievale central-europene, introduse și asimilate la sud și est de Carpați, nu au constat doar din tipuri de așezări, din monumente dispartate, din importuri de produse sau din împrumuturi artistice, ci și din adoptarea unui mod de viață pe care-l reflectă descoperirile arheologice. Un capitol oarecum specializat al istoriei de artă, semnificativ pentru coordonatele traiului zilnic dar și pentru gusturi sau mentalități, îl reprezintă cahelele ce compuneau sobele medievale, piese esențiale ale interioarelor reședințelor nobile dar și ale locuințelor mai modeste de orășeni și târgoveți.

Cu decalaje cronologice neglijabile pentru judecarea situației de ansamblu, sobele de cahle – atât de caracteristice pentru civilizația medievală central-europeană – sunt prezente pe teritoriul Valahiei și al Moldovei încă din secolul al XIV-lea. Ele au evoluat, în pas cu progresele înregistrate pe un spațiu mult mai vast, de la sobele simple alcătuite din cahle-oală până la cele foarte elaborate, compuse din piese de factură gotică sau renașcentistă cu inscripții latine sau slavone și cu decor figurativ zoomorf sau antropomorf. O întreagă lume de simboluri și mentalități proprii Europei Centrale răzbate din volumetria și din subiectele care decorează cahelele descoperite pretutindeni de arheologi. Situația poate fi desigur extinsă și asupra inventarelor perisabile care nu ni s-au păstrat: mobile, piese de interior, costume etc.

Un exemplar reprezentativ realizat la un nivel cu totul remarcabil, datând din jurul anului 1480, a fost descoperit și reconstituit de noi din cvasitotalitatea celor cca 700 de piese care-l compuneau. Cercetările care au dus la descoperirea lui s-au desfășurat între 1956 și 1965, în vecinătatea cetății-princiare de la Suceava și avem toate motivele să afirmăm că piesa a reprezentat doar o replică mai modestă a sobelor de cahle gotice care împodobeau și încălzeau interioarele cetății sau ale curții domnești din orașul ce era pe atunci capitală a principatului Moldova.

Iar dacă în legătură cu această descoperire s-ar putea crede că este vorba de o excepție datorată mediului princiar din care provine, atunci cele peste 200 de locuri în care s-au descoperit până acum cahele din secolele XIV–XVII, sau reconstituirea unei sobe de cahle de la începutul secolului al XV-lea provenind dintr-o casă de orășean de la Râmnicu-Vâlcea, în nordul Valahiei, ne încredințează că fenomenul a fost larg răspândit.

Și pentru cetățile medievale din Moldova și Valahia s-a insistat în deceniile din urmă asupra unor trăsături și particularități considerate a reflecta sinteza dintre Occident și sud-estul european, subliniindu-se îndeosebi aporturile balcano-bizantine. În realitate, argumentele aduse în acest sens sunt departe de a fi convingătoare, iar moștenirea unei arhitecturi militare din secolele XIII–XIV de la Dunărea de Jos ne duce în ultimă instanță tot spre apusul Europei, cunoscută fiind activitatea din această regiune a republicilor italiene și în special a Genovei, înainte ca Marea Neagră să devină otomană.

În realitate, turnurile-locuință identificate în ultima vreme ca stând la începuturile unor cetăți din teritoriile românești extracarpătice, ale căror donjoane au devenit în etape mai târzii, sunt un tip de monument caracteristic pentru Europa Centrală a secolelor XII–XIII și totodată o mărturie a unui anumit mod de structurare a societății. Iar cele mai reprezentative cetăți moldovene de la sfârșitul secolului al XIV-lea – am în vedere pe cele de la Neamț și Suceava – nu sunt decât replici ale cetății de la Diosgyör, ridicate în vremea regelui angevin Ludovic I al Ungariei. Este vorba de incinte patrulate adaptate unei înălțimi, cu turnuri rectangulare interioare dispuse la fiecare dintre colțurile patrulaterului. Ipoteza originii acestor planuri în fortificațiile rectangulare din spațiul polono-baltic este mult mai greu de acceptat și oricum deocamdată lipsită de argumentația necesară. Și cetatea de la Giurgiu de pe o insulă a Dunării, una dintre cele mai importante fortărețe ale Valahiei, ridicată la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul celui următor prin re folosirea unei construcții militare mai vechi, este descrisă la mijlocul secolului al XV-lea ca fiind rectangulară și cu patru turnuri la colțuri.

Foarte probabil că cea mai consistentă relație cu Europa Centrală a arhitecturii din principatele românești extra-carpătice s-a manifestat în sfera construcțiilor civile și îndeosebi în domeniul caselor din așezările urbane ale Moldovei și Valahiei. Din păcate, în această direcție stările sunt mai greu de reconstituit și analogiile mai greu de stabilit deoarece, cu puține excepții, construcțiile au fost din lemn și alte materiale perisabile, până târziu în secolele XVII–XVIII. Împrejurările istorice vitrege și în special desele campanii otomane au provocat în repetate rânduri distrugerii de amploare și au descurajat tendința înlocuirii cu piatră și cărămidă a

arhitecturii de paiantă, ca și fortificarea așezărilor.

Nu dispunem prin urmare în orașele medievale ale Valahiei și Moldovei de monumente civile care să permită comparații cu arhitectura urbană contemporană central-europeană, dar cercetările arheologice care au descoperit vestigiile unor construcții de acest gen prilejuiesc totuși stabilirea unor evoluții paralele. Este vorba de pivnițele unor case orașenești cu schelete și căptușeală de lemn care sunt asemănătoare sau chiar identice cu vestigiile unor construcții cu aceeași destinație descoperite în orașele transilvănene sau central-europene datate din secolele XIII–XIV.

Putem desigur aduce în discuție și aportul gotic la cristalizarea stilurilor artistice din Valahia și mai ales din Moldova în secolele XIV–XV, îndeosebi în domeniul sculpturii monumentale. Dar încă mai convingătoare în acest sens sunt cele câteva construcții reprezentative aparținând vârfurilor societății românești ce ni s-au păstrat începând cu secolul al XVII-lea. Din prima jumătate a acestui secol datează de pildă palatul din Herăști (jud. Giurgiu) al familiei nobiliare Năsturel, înrudită prin căsătorie cu principele Valahiei, Matei Basarab (1632–1654), edificiu ce-și găsește locul firesc printre monumentele Renașterii târzii central-europene.

La sfârșitul acestor considerații care, în privința documentației aduse în discuție, sunt departe de a fi complete sau exhaustive, credem a putea sublinia o încheiere cu caracter mai general. Evident că aprecierea patrimoniului cultural – istoric și în special a monumentelor de arhitectură din Valahia și Moldova ca făcând nemijlocit parte din moștenirea civilizației medievale și moderne central-europene obligă la circumstanțieri și nuanțări. Ceea ce a fost creat și nu s-a transmis la București, Brăila, Galați sau Cetatea Albă de-a lungul secolelor nu face parte din Europa Centrală în înțelesul deplin al conceptului.

Dar la fel de adevărat este faptul că a limita la arcul carpatic noțiunea de Europa Centrală sub aspectul moștenirii cultural-artistice sau – într-un sens mai cuprinzător – sub cel al civilizației medievale, are drept consecință știrbirea unei relații istorice și în orice caz lipsirea patrimoniului central-european de unul dintre aspectele sale regionale interesante și valoroase. O asemenea abordare are totodată ca urmare frânarea sau orientarea într-o direcție greșită a cercetărilor viitoare.

RADU POPA

SITUAȚII DE RECICLARE. Cercetarea experienței istorice privind intervențiile cu caracter reciclator la clădirile existente permite concomitent cu stabilirea unei ierarhii valorice a acestora (de la reciclare rudimentară la cea de înaltă calitate) reciprocarea lor într-un număr de situații tipice. Aceste situații de principiu pot apărea în existența oricărui obiect sau ansamblu, dar în activitatea prezentă privește părți distincte din fondul clădit: unele implică clădirile vechi (cu sau fără un statut anume), altele se referă la clădirile noi (care odată intrate în funcțiune pot face obiectul unor prime intervenții corectoare, componente deosebite ale reciclării). În afara acestor situații tipice de reciclare, importante prin amploarea fondului cuprins sau prin frecvența de-a lungul timpului, există fără îndoială și cazuri particulare, unele rezultând din combinarea celor tipice.

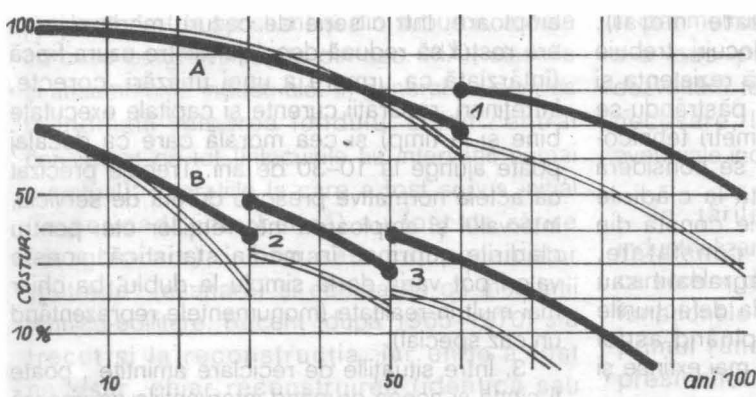
1. O categorie importantă de intervenții (referitoare la clădiri noi sau la clădiri existente imediat după reparații ori restaurare) decurge din *intrarea în utilizare și întreținerea anexă*: În multe cazuri între „procesul tehnologic” avansat în faza de proiectare și modul de utilizare reală al obiectului intervin diferențe. Ele se datorează fie separării dintre beneficiarul de folosință și cel de investiție, dintre întocmitorul de temă, proiectant și executant, fie greșelilor rezultate atât în procesul de proiectare cât și în cel de construcție. Deși reînnoirea situația istorică în care beneficiarul putea fi în același timp investitor, proiectant și executant este improbabilă, se admite totuși că specializarea (diverși investitori, beneficiari direcți și indirecti, proiectanți de specialități variate, constructori profilați pe anumite componente etc.) ori a mers prea departe, ori nu și-a precizat modul corespunzător de lucru în cooperare. Utilizarea de spații multifuncționale sau adaptabile (prin compartimentare mobilă) nu a satisfăcut întodeauna, după cum ideea clădirilor tipizate-cadru sau „la proba a doua” are încă nevoie de ameliorări pentru a ajunge la performanțele atinse prin acțiunea „do-it-yourself”. Cert este că în condițiile actuale de proiectare și execuție obiectele rezultate necesită în proporție de 30%–60% corecturi și completări pentru a satisface

solicitările concrete ale beneficiarului direct (acceptând că acesta le exploatează rațional).

Există, bineînțeles, beneficiari care, chiar dacă ar avea la dispoziție un „mod de întrebuințare”, nu vor folosi rațional clădirile atribuite. Cum nu totdeauna este vorba de ignoranță, de-a lungul timpului au fost formulate propuneri de realizare a unor clădiri „vandal-proof” pentru beneficiarii recalcitranți. Problema nu constă numai în modul de exploatare, ci și în felul în care se asigură întreținerea spațiilor, instalațiilor finisajelor etc. Eforturi suplimentare (bănești, materiale, de manoperă etc.) rezultate din utilizare necorespunzătoare sunt necesare la aproape 10% din clădirile date în folosință, dar ele se amplifică sensibil atunci când se iau în considerare greșelile de proiectare și defectele în execuție (întâlnite la aproape 1/2 din clădiri) care se impun remediate. Costurile de întreținere (care privesc de regulă clădirile cu 0–5% grad de uzură) se plasează în cazul fondului locativ între 3–7% din investiția nouă: ceea ce trebuie reținut este că modul de întreținere determină frecvența și amploarea reparațiilor (curente sau capitale). Există arhitecturi concepute în ideea unei utilizări și întrețineri comode, eficiente și unde absența mai îndelungată a lucrărilor de întreținere nu se resimte datorită execuției de calitate. Alte arhitecturi (precum în parte cea modernă) trădează „oboseala” numai după câțiva ani de la darea în folosință; explicația nu rezidă numai în calitatea execuției și a materialelor, ci și în felul în care se supune legilor interacțiunii cu mediul și în care răspunde cerințelor „tehnologice”.

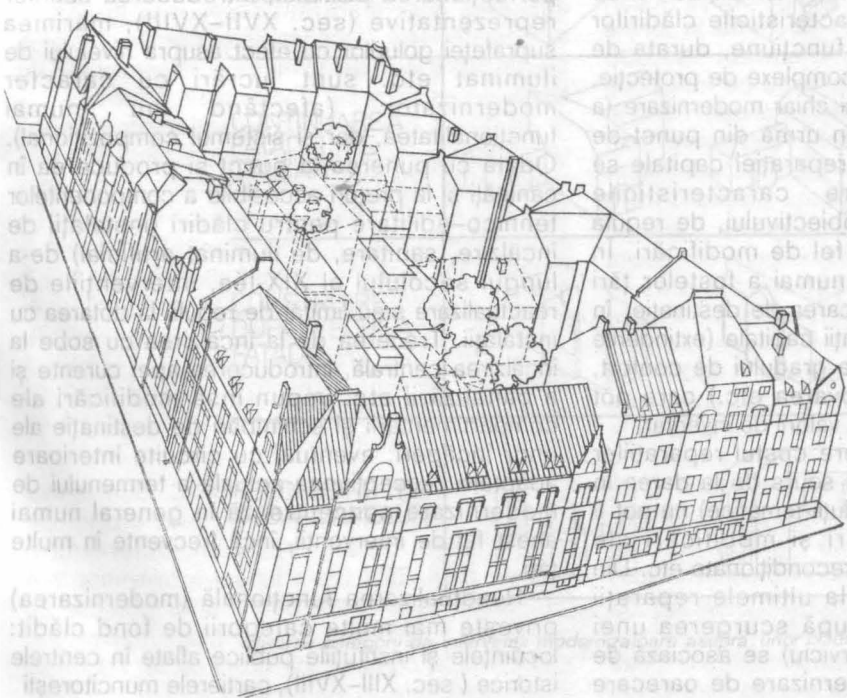
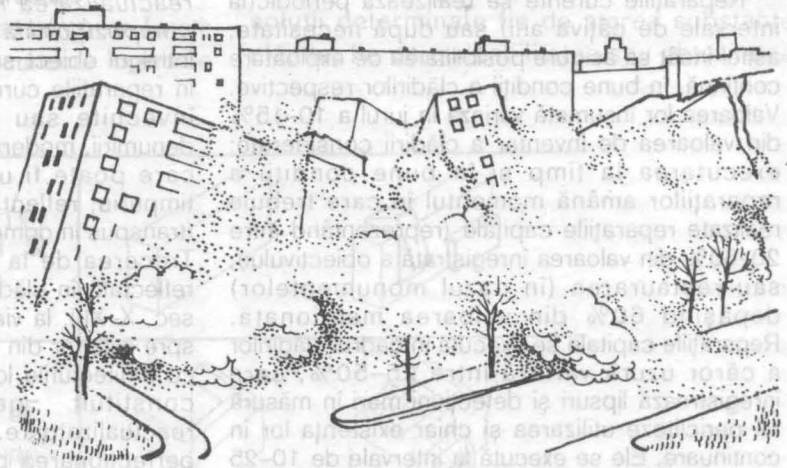
Utilizarea la parametrii proiectați și întreținerea în condiții adecvate nu presupun transformarea clădirilor, chiar dacă pot interveni mici corecturi și înlocuiri de piese secundare. Considerarea lor drept componente ale reciclării derivă din posibilitatea prelungirii duratei de serviciu prin prevenirea degradărilor cu efecte asupra valorii (fizice, morale).

2. Ca și în cazul utilizării și întreținerii, nici în *executarea reparațiilor curente sau a reparațiilor capitale*, nu se pune problema modificării clădirilor. Se admit doar înlocuiri de piese și elemente învechite (uzate fizic), sau depășite din

Degradare fizică și morală (linie dublă) la clădiri de calitate diferită: 1. prima reparație capitală, 2. ridicarea gradului de confort, 3. reparația capitală.

Demolare parțială a ansamblului Pruitt-Igoe din St. Louis, Statele Unite (ansamblul, degradat moral, a fost construit în 1957)

Asanarea (prin chiuretarea și alte intervenții) a unui cartier de tip „slum” dintr-un cartier de tip „slum” din Copenhaga, Danemarca.

punct de vedere tehnic (uzate moral). Reparațiile, inclusiv eventualele înlocuiri, trebuie astfel realizate încât să se mențină rezistența și stabilitatea proiectate (calculate), păstrându-se totodată neschimbați ceilalți parametri tehnico-funcționali. În practica europeană se consideră că reparațiile curente se execută la clădirile uzate în proporție de 5–25%: ele constă din remedierea stricăciunilor constatate, recondiționarea elementelor degradate sau refacerea protecției pentru a anula defecțiunile funcționale incipiente, preîntâmpinând astfel instalarea unor lipsuri și stricăciuni mai extinse și mai profunde.

Reparațiile curente se realizează periodic (la intervale de câțiva ani) sau după necesitate, astfel încât să asigure posibilitatea de exploatare continuă, în bune condiții a clădirilor respective. Valoarea lor însumată variază în jurul a 10–15% din valoarea de inventar a clădirii considerate: executarea la timp și în bune condiții a reparațiilor amână momentul în care trebuie realizate reparațiile capitale (reprezentând între 20–60% din valoarea înregistrată a obiectivului), sau restaurarea (în cazul monumentelor) depășind 60% din valoarea menționată. Reparațiile capitale se execută în cadrul clădirilor a căror uzură variază între 25–50%, care înregistrează lipsuri și defecțiuni mari în măsură să periclitaze utilizarea și chiar existența lor în continuare. Ele se execută la intervale de 10–25 de ani în funcție de caracteristicile clădirilor (sistem de construcție, funcțiune, durata de serviciu) și includ lucrări complexe de protecție, recondiționare, înlocuire și chiar modernizare (a componentelor rămase în urmă din punct de vedere tehnic). În urma reparației capitale se mențin în continuare caracteristicile tehnico-economice ale obiectivului, de regulă neaducându-se nici un fel de modificări. În activitatea practică (nu numai a fostelor țări socialiste) se evită modificarea de destinație, în cadrul lucrărilor de reparații capitale (extinderile și reconstrucțiile, sporirea gradului de confort, punerea în valoare, renovarea etc.) care pot conduce în final la mărirea valorii de inventar.

Totuși, având în vedere costul reparațiilor capitale precum și timpul scurs de la darea în funcțiune (cu posibile evoluții tematice) nu pot fi excluse unele corecturi și modificări ale elementelor înlocuite sau recondiționate etc. Din aceleași considerente la ultimele reparații capitale (intervenind după scurgerea unei jumătăți din durata de serviciu) se asociază de regulă și lucrări de modernizare de oarecare

amploare. Într-o serie de cazuri, modernizarea are rostul să reducă decalajul dintre uzura fizică (întârziată ca urmare a unei utilizări, corecte, întrețineri, reparații curente și capitale executate bine și la timp) și cea morală care ca decalaj poate ajunge la 10–30 de ani. Trebuie precizat că actele normative prescriu durata de serviciu, intervalul și amploarea intervențiilor etc. pentru clădirile cuprinse în media statistică: aceste valori pot varia de la simplu la dublu, ba chiar mai mult în realitate (monumentele reprezentând un caz special).

3. Între situațiile de reciclare amintite, poate fi citată și aceea grupând intervențiile ce vizează *reactualizarea funcțională (modernizarea) și compozițională a clădirilor*, care extinde la întregul obiect sau ansamblu excepțiile admise în reparațiile curente (înlocuirea componentelor învechite sau depășite tehnic). În ciuda denumirii, modernizarea are o îndelungă tradiție, care poate fi urmărită până în Evul mediu timpuriu, reflectând evoluția modului de viață (transpus în domeniu prin modul de locuire etc.). Trecerea de la existența retrasă și austeră, reflectată în clădirile claustrate și fortificate din sec. X–XIII, la viața mai confortabilă și orientată spre exterior din vremea Renașterii și Barocului, cu arhitecturile lor decorative și transparente, a constituit germele unor procese reactualizatoare. Gruparea loturilor legate de perfecționarea partiului, introducerea scărilor reprezentative (sec. XVII–XVIII), mărirea suprafeței golurilor cu efect asupra nivelului de iluminat etc. sunt lucrări cu caracter modernizator (afectând nu numai funcționalitatea, dar și sistemul compozițional). Odată cu punerea la punct și producerea în cantități și la prețuri accesibile a componentelor tehnico-edilitare pentru clădiri (instalații de încălzire, sanitare, de iluminat artificial) de-a lungul secolului al XIX-lea, intervențiile de reactualizare s-au limitat de regulă la dotarea cu instalații. Trecerea de la încălzirea cu sobe la încălzirea centrală, introducerea apei curente și a canalizării etc. impun însă modificări ale compartimentării și schimbări de destinație ale unor încăperi, eventual cu circuite interioare adaptate. Accepțiunea actuală a termenului de modernizare concentrează în general numai acest fel de intervenții, încă frecvente în multe țări.

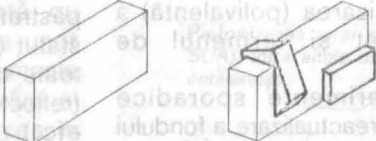
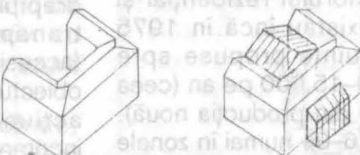

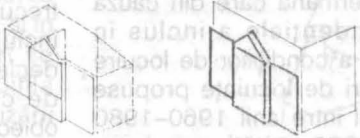

Reactualizarea funcțională (modernizarea) privește mai multe categorii de fond clădit: locuințele și instituțiile publice aflate în centrele istorice (sec. XIII–XVIII), cartierele muncitorești

pericentrale (de tip slum) și din suburbii, zonele cu case burgheze (toate din sec. XIX), clădirile și ansamblurile industriale. În general nu s-a pus la îndoială valoarea fondului clădit central considerat ca tot (înlocuirile au intervenit numai punctual): operațiile la care a fost supus inițial (în perioada interbelică) au fost de rărire (dezghiocare), înlăturare a componentelor „putrede” (asanare) și echiparea cu instalații tehnico-edilitate. Recent (după 1965–1970) s-a trecut și la reconstrucția, iar unde a fost necesar, chiar reconstruirea (identică sau asemănătoare) a clădirilor valoroase.

Nici în cazul zonelor cu case burgheze (unele derivate din foste locuințe secundare înglobate

în perimetrul urban prin creșterea localității) nu s-a pus problema înlocuirii: pe măsura dezvoltării tehnice au fost dotate cu instalațiile necesare, la nivel de ansamblu intervenind eventuale îndesiri.

În țările unde procesul timpuriu de industrializare–urbanizare a condus la difuzarea cartierelor de tip „slum”, problema reactualizării funcționale (a modernizării) s-a repercutat în primul rând asupra acestora. Ca urmare a presiunilor exercitate de forțele politice de stânga, de-a lungul timpului s-a recurs la câteva soluții determinate fie de starea substanței clădite, fie de maleabilitatea sau obtuzitatea

<p>APLICARE DE BOVINDOURI SI PLACAJE</p>	
<p>ADOSARE DE SERE SI ACOPERISURI</p>	
<p>CONTINUAREA FATADEI PE CALCAN</p>	
<p>CONSTRUIRE DUPA VECEA FATADA</p>	
<p>REFOLOSIRE DE SUBANSAMBLURI</p>	

Diverse categorii de intervenții modernizatoare asupra unor clădiri existente.

edililor. O primă soluție (abordată încă după 1900, dar mai ales în perioada interbelică) comodă dar neeconomică, a constat în dezafectarea (parțială sau totală) a cartierelor respective. Dificultățile de recazare, surplusul de chirie, complicațiile legate de achiziționare ori expropriere etc. au impus abordarea altor rezolvări (cu caracter reciclator). Cele mai la îndemână au constat în desfacerea clădirilor parazitare și a celor în stare rea sau insalubre (rărirea fondului clădit); paralel cu repararea și recondiționarea clădirilor menținute, s-a trecut la dotarea acestora cu instalațiile tehnice-edilitare corespunzătoare. În relativ puținele acțiuni de modernizare din perioada interbelică, problema reactualizării partii a fost abordată relativ rar și atunci la nivel teoretic. Relația dintre partiu, dotarea tehnico-sanitară, calitatea obiectului și ambientul a fost recunoscută drept obligatorie, și ca atare rezolvată, abia recent (după 1965) când alături de modernizarea (polivalentă) a clădirilor s-a conturat și termenul de modernizare urbană.

După primele experimente sporadice interbelice, activitatea de reactualizare a fondului clădit a devenit, după 1945, o componentă stabilă în dezvoltarea sectorului rezidențial și instituțional. În Suedia existau încă în 1975 aproximativ 200.000 locuințe propuse spre modernizare, în loturi de 10–15.000 pe an (cea ce reprezintă între 1/5–1/4 din producția nouă). În Olanda, în cincinalul 1976–81 numai în zonele de renovare urbană s-au modernizat 128.800 locuințe proprietate de stat, ceea ce înseamnă 350.000 unități (în medie 70.000 anual). Până în 1975 în (Republica Federală) Germania s-au modernizat peste 40% din clădirile valoroase, adăpostind de regulă instituții publice. Între fostele țări socialiste un loc aparte îl ocupă Republica Democrată Germană care din cauza penuriei de spații rezidențiale a inclus în programul de ameliorare a condițiilor de locuire loturi treptat tot mai mari de locuințe propuse spre modernizare. Astfel între anii 1960–1980 s-au recondiționat 535.000 unități, ponderea efortului de modernizare crescând de la 1/10 în 1960 la 1/2 în 1975 (cu o medie anuală de 27.000 unități) din totalul locuințelor noi. Cifre similare se pot cita pentru multe alte țări justificând afirmația că modernizarea (reactualizarea funcțional-compozițională) fondului clădit a devenit una din situațiile de reciclare cele mai frecvente.

4. *Modificarea statutului clădirii (sau ansamblului)* reprezintă o altă situație care poate

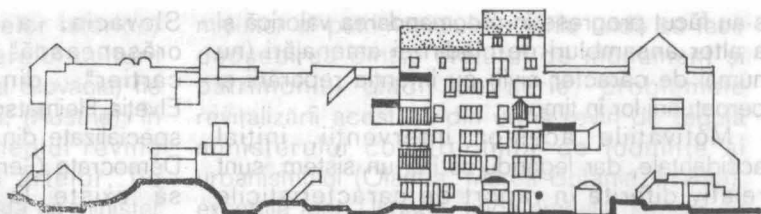
declanșa intervenții cu caracter de reciclare. Ea derivă fie din transformarea contextului general, fie din reconsiderarea valorii (apreciate sub diferite forme) obiectului propriu-zis.

Primul caz se întâlnește în zonele care, în baza unor programe de perspectivă vizând reproducția sau dezvoltarea fondului clădit existent, sunt supuse fie conservării (zone protejate) fie reconstrucției ori sistematizării (zone asanabile). Declararea ca zonă asanabilă sau protejată a unui teritoriu presupune existența unei cărări valorice de ansamblu prin care rezultă soluția de reciclare pentru obiectele componente. În zona protejată clădirile devenite bunuri de patrimoniu se vor sustrage criteriilor de apreciere referitoare la cadrul clădit de serie. Situația este diversă în zonele propuse spre sistematizare: acolo o parte din obiecte va fi dezafectată, recurgându-se la reciclarea primară a materialelor recuperate, în schimb cele păstrate vor avea în noul context clădit un alt statut (din produse de serie devin unicate, cu toate consecințele care decurg). Acest statut (reflectat în funcția acordată, în rolul urbanistic etc.) decurgând din modificarea profilului funcțional-compozițional al teritoriului, îi dă dreptul la un tratament preferențial care va fi transpus în noi condiții de exploatare (accesibilitate, chirie ș.a.). În cazul în care între obiectul păstrat și noul cadru clădit, produs prin acțiunea de sistematizare, se constată incompatibilitate (funcțională și compozițională), se impune fie adaptarea contextului, fie deplasarea clădirii într-o vecinătate potrivită.

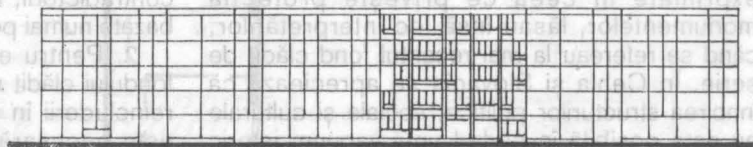
Al doilea caz în care pot interveni operații reciclatoare (specifice) este cel derivând din reevaluarea obiectului (sau ansamblului) propriu-zis. Acesta privește clădirile care în baza atributelor proprii (reale sau posibile) pot fi trecute dintr-o clasă valorică în alta. Aici pot fi incluse clădirile protejate, care fiind eventual declarate monumente (istorice sau memoriale, de cultură sau artă) au ieșit din categoria obiectelor de serie, precum și clădirile propuse spre reabilitare, deoarece prin uzura morală au trecut într-o clasă inferioară.

CONTEXTUL ORGANIZATORIC. Cum fondul clădit și componentele sale, prin efortul de producție pe care-l presupun, determină o utilizare prelungită (de-a lungul a minimum 2–4 generații), diferită de cea a altor obiecte de consum, *intervențiile pentru localizarea, reducerea și combaterea uzurii de tot felul sunt deplin justificate.* În mod curent aceste

Reabilitarea (și prin modificarea fațadelor) a unui bloc de locuințe dintr-un ansamblu postbelic, Alençon, Franța

STAREA ACTUALA

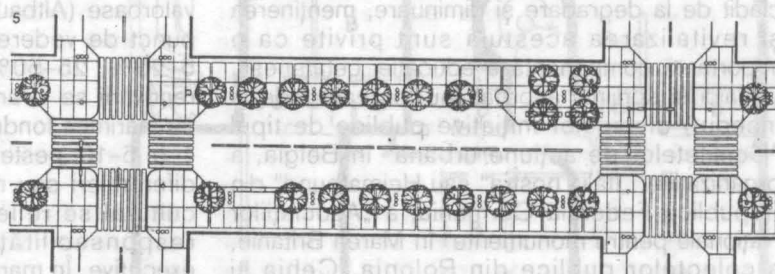
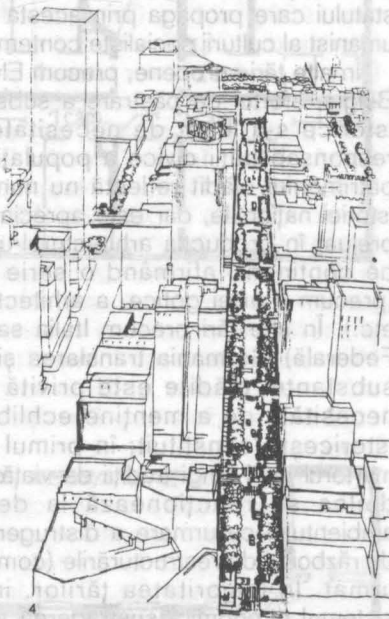

SITUAȚIA PRECEDENTĂ

intervenții s-au redus la operații de întreținere și reparații, completate într-o măsură cu anumite recomandări de „proiectare”. Odată cu evidențierea în cadrul fondului clădit a unor obiecte cu statut special (declarate monumente etc.), s-a conturat domeniul conservării și restaurării monumentelor. Diferențierea în continuare a componentei fondului clădit a condus la definirea altor modalități de intervenție, diversificate cantitativ și calitativ, cu același scop al combaterii fenomenelor de uzură și evitării diminuării substanței clădite.

1. Constituirea unei discipline globale, beneficiind de un complex de pârghii și instrumente utilizabile în combaterea degradării și diminuării fondului locativ cu scopul perpetuării componentelor de valoare poate fi numai rezultatul unui proces de conștientizare a problematicii specifice. Necesitatea conservării și refacerii marilor monumente istorice și culturale este deja acceptată în majoritatea țărilor atât la nivelul organelor de decizie cât și în rândul majorității populației. În multe țări se recunoaște de către administrație și opinia publică oportunitatea menținerii și revitalizării centrelor istorice ale orașelor. De asemenea,

Pietonizarea unei străzi comerciale (Fort Worth, SUA), între altele obiect al intervenției organizațiilor cetățenești.

s-au făcut progrese în recomandarea valorică și a altor ansambluri de clădiri și amenajări (nu numai de caracter civil) cu intenția reparării și perpetuării lor în timp.

Motivațiile acestor intervenții, inițial accidentale, dar legându-se într-un sistem, sunt relativ diferite în raport de caracteristicile fondului clădit și al contextului operațional. În fostele țări socialiste, chiar dacă din rațiuni propagandiste ele au fost de la început mai clar exprimate în ceea ce privește protecția monumentelor, lăsau însă loc interpretărilor, când se refereau la mai recentul fond clădit de serie. În Cehia și Slovacia se apreciază că înnoirea structurilor politice, sociale și culturale nu este posibilă în cadrul unui vacuum istoric fără o continuitate vizibilă, în absența unei toleranțe sociale. Păstrarea vechii substanțe clădite reprezintă în Polonia un scop politic vizând afirmarea conștiinței naționale în ciuda numeroaselor vitregii din istorie. Și în fosta Republică Democrată Germană preocuparea față de patrimoniul clădit intră în atribuțiile statului care propaga prin acesta „fundamentul umanist al culturii socialiste contemporane”.

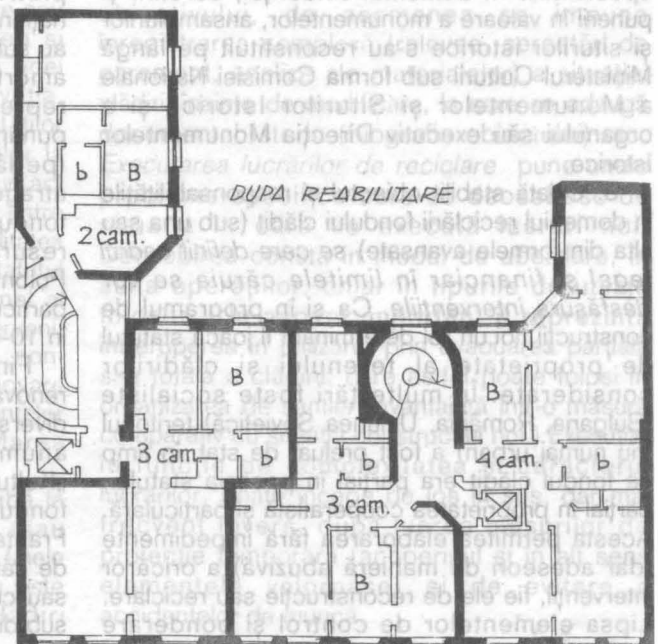
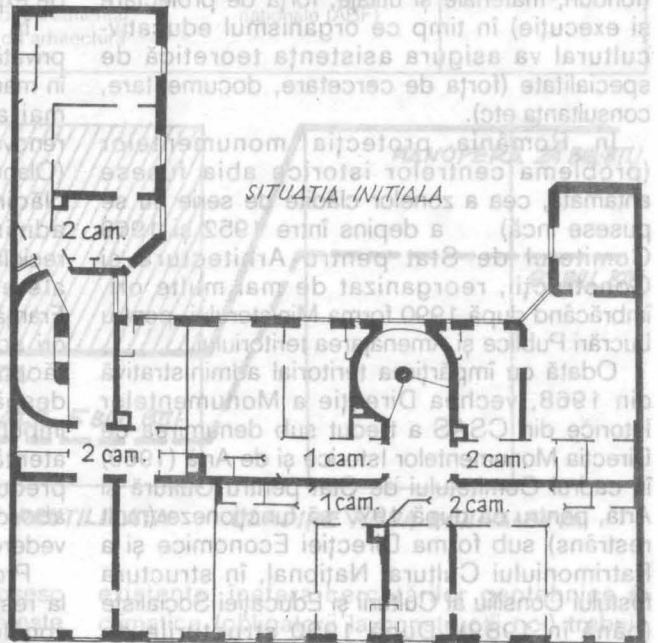
În alte țări europene, precum Elveția, Olanda, Belgia, efortul de păstrare a substanței clădite istorice s-a legat de necesitatea modelării responsabilității civice a populației. În Franța patrimoniul clădit reflectă nu numai realizările istoriei naționale, dar este apreciat și ca model preluat în producția arhitectural-urbanistică de pe continent, afirmând o serie de priorități (precum a artei gotice, a arhitecturii eclecticice etc.). În alte țări precum Italia sau (Republica Federală) Germania translarea și revitalizarea substanței clădite este privită prin prisma necesității de a menține echilibrul mediului istoricește constituit; în primul caz ea este martorul unei lungi tradiții de viață urbană, în al doilea se reacționează la destabilizarea ambientului ca urmare a distrugerilor pricinuite de război și de restructurările (complexe) ce i-au urmat. În majoritatea țărilor, indiferent de sistemul economic, sustragerea vechiului fond clădit de la degradare și diminuare, menținerea și revitalizarea acestuia sunt privite ca o importantă componentă a educației cetățenești. De aici și sprijinul acordat (nu totdeauna de la început) diverselor inițiative publice de tipul "Comitetelor de acțiune urbană" în Belgia, a organizațiilor „Italia nostra” sau Heimatbund” din Republica Federală Germania, a „Asociațiilor Naționale pentru monumente” în Marea Britanie, a colectelor publice din Polonia, Cehia și

Slovacia, a „Fundațiilor de renovare orașenească” din Olanda a „Consiliilor de cartier” din Italia, cum sunt în Elveția „Heimatschutz” sau au fost componentele specializate din „Kulterbund” ale ex- Republicii Democrate Germane ș.a.m.d. Motivația trebuie să existe la toate nivelurile, prezența unilaterală (fie numai în rândul administrației, fie numai la nivelul opiniei publice) sau lipsa ei conducând fie la definirea unei politici incerte, contradictorii, fie la conturarea unor programe bazate numai pe investiții și înlocuiri.

2. Pentru evitarea degradării și diminuării fondului clădit moștenit, în scopul conservării și reincluderii în circuitul valorilor contemporane este necesară constituirea unor structuri cu trimiteri în plan legislativ și financiar, educativ și operațional etc. *Baza acestei structuri derivă din modul de definire al obiectului intervențiilor precum și al responsabilităților privind buna funcționare a acestuia.* În unele țări nu se face deosebirea dintre monumente zone istorice și patrimoniul de serie: în Polonia, Cehia, Slovacia, cât și în Italia, Elveția centrele istorice sunt înțesate de monumente medievale, în timp ce zonele rezidențiale (cartiere de vile, slumuri etc.) din secolul trecut sunt fie puțin numeroase, fie nu au intrat decât târziu în atenția instituțiilor de resort. Totuși în Cehia și Slovacia s-a acceptat ierarhizarea monumentelor după importanță (monumente naționale, regionale, locale), în Italia centrele istorice se diferențiază din punct de vedere economic (centrele istorice ale orașelor aflate în dezvoltare, centrele orașelor echilibrate economic, centrele orașelor subdezvoltate). În fosta Republică Democrată Germană, Ungaria, Marea Britanie, Olanda, Franța s-a acceptat deosebirea dintre protecția monumentelor, ansamblurilor monumentale și a altor clădiri și zone valoroase. Se pare că în aceste țări producția de fond clădit a secolului XIX este importantă și detașată cumva de restul teritoriului urban, istoricește constituit. În fosta R. D. Germană monumentele erau împărțite după destinația inițială, iar zonele clădite valoroase (Altbauwohngebiet) se distingeau din punct de vedere al gradului de uzură (0-5%, 5-25%, 25-50%). În Ungaria zonele supuse renovării se ierarhizau principal în conformitate cu mărimea fondurilor necesare (până la 1, între 1-5, 5-10, peste 10 milioane forinți /ha). Aceste diferențieri sau nuanțări în plan economic sau cultural se reflectă mai departe în plasarea responsabilităților și acordarea puterilor executive. În marea majoritate a țărilor protecția

monumentelor (inclusiv a centrelor istorice) revine ca îndatorire fie ministerului culturii (Franța, Olanda, Polonia, Cehia și Slovacia) fie ministerului educației și cercetării, (Austria). În landurile R. F. Germania domeniul revine ministerului învățământului și artelor, fie ministerului de Interne, în Italia există un minister al bunurilor culturale iar în Marea Britanie un

minister al patrimoniului. În țările unde se face deosebirea dintre statutul de monument și patrimoniul clădit de serie, problemele revitalizării acestora din urmă revin de regulă ministerului construcțiilor de locuințe și urbanismului (Olanda, Marea Britanie, Franța), excepție face Ungaria, unde ambele domenii se aflau sub jurisdicția Ministerului Construcțiilor.

Modernizarea unui bloc de locuit prin recompartmentare și alte intervenții (extras dintr-o broșură tehnică din Suedia)

De aici decurg diverse avantaje atât pentru protecția monumentelor cât și pentru renovarea centrelor istorice sau a altor zone de valoare care necesită protecție specializată. Situații avantajoase rezultă și în Marea Britanie sau Franța, unde se poate vorbi de o dublă tutelă (a ministerului culturii și a celui pentru urbanism și construcții): organismul tehnico-economic pune la dispoziție mijloacele sale sensibil mai ample (fonduri, materiale și utilaje, forță de proiectare și execuție) în timp ce organismul educativ-cultural va asigura asistența teoretică de specialitate (forța de cercetare, documentare, consultanța etc).

În România protecția monumentelor (problema centrelor istorice abia fusese antamată, cea a zonelor clădite de serie nu se pusese încă) a depins între 1952 și 1969 Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, reorganizat de mai multe ori, îmbrăcând după 1990 forma Ministerului pentru Lucrări Publice și Amenajarea teritoriului.

Odată cu împărțirea teritorial administrativă din 1968, vechea Direcție a Monumentelor Istorice din CSAS a trecut sub denumirea de Direcția Monumentelor Istorice și de Artă (1969) în cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, pentru ca după 1977 să funcționeze (mult restrâns) sub forma Direcției Economice și a Patrimoniului Cultural Național, în structura fostului Consiliu al Culturii și Educației Socialiste (până în 1989). După 1990 structurile de specialitate în domeniul evidenței, ocrotirii și punerii în valoare a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice s-au reconstituit pe lângă Ministerul Culturii sub forma Comisiei Naționale a Monumentelor și Siturilor Istorice și a organului său executiv Direcția Monumentelor Istorice.

3. Odată stabilit obiectul și responsabilitățile în domeniul reciclării fondului clădit (sub una sau alta din formele avansate) se cere definit cadrul legal și financiar în limitele căruia se vor desfășura intervențiile. Ca și în programul de construcții noi, un rol determinant îl joacă statutul de proprietate al terenului și clădirilor considerate. În multe țări foste socialiste (Bulgaria, România, Uniunea Sovietică) teritoriul (nu numai urban) a fost preluat de stat, în timp ce fondul clădit era parțial în posesia statului, parțial în proprietatea cooperatistă și particulară. Acesta permitea elaborarea fără impedimente (dar adeseori de manieră abuzivă) a oricăror intervenții, fie ele de reconstrucție sau reciclare. Lipsa elementelor de control și ponderare

încurajează adesea pe edili și proiectanți în alegerea variantelor ușoare și ieftine sub aspectul proiectării și execuției, în detrimentul reciclării avansate a zonei respective. În alte țări cu economie în trecut planificată (precum Polonia), ponderea fondului clădit aflat în posesie particulară variază între 30% și 90%, în timp ce statul are în proprietate numai o parte din teritoriu, dispunând însă de mijloace adecvate de expropriere în caz de nevoie.

În țările cu economie liberală, proprietatea privată a terenului și fondului clădit îngreunează în mare măsură nu atât protejarea obiectelor cât mai ales revitalizarea centrelor istorice și renovarea zonelor clădite de serie. În unele țări (Olanda) se recurge la exproprierea terenului și a clădirilor, în altele (Marea Britanie, Elveția) administrația pregătește unele operații de reciclare prin achiziționarea clădirilor și loturilor aferente. Există și soluții mixte (precum în Franța), unde proprietățile pot fi ori expropriate ori achiziționate pentru utilitate publică. Efortul făcut pentru pregătirea reciclării (evaluări, despăgubiri, transferuri de proprietate etc.) impune edililor și proiectanților alegerea mai atentă a principiilor generale de intervenție, precum și a soluțiilor de detaliu, justificând abordarea variantelor efective din punct de vedere social.

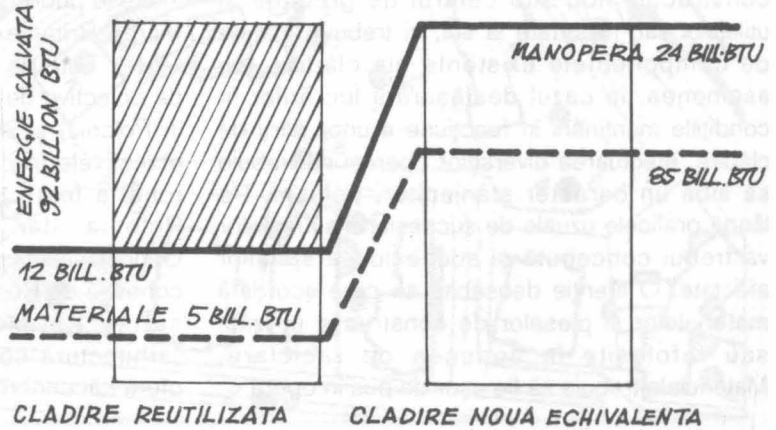
Problema finanțării operațiilor de reciclare (de la restaurarea marilor monumente, la renovarea zonelor cu clădiri de serie) reprezintă o altă piatră de încercare pentru administrațiile naționale sau locale. Inițial, fostele țări socialiste au subvenționat lucrările costisitoare și îndelung amortizabile de restaurare a monumentelor reprezentative din fonduri publice. Treptat, punându-se și problema eficienței economice (pe lângă cea social-culturală) s-a încercat atragerea în operațiile reciclatoare și a altor fonduri (cooperatiste, eventual particulare) și resurse (muncă patriotică, etc.). Astfel, în Polonia statul poate finanța asanarea clădirilor particulare fixând ipoteci pe teren, amortizabile în 10-20 ani.

Finanțarea intervențiilor de restaurare și renovare ia în țările cu economie de piață forme diverse. În Elveția și Austria s-au plusat cu un anumit coeficient impozitele (așa-zisul „Kulturschilling” austriac) pentru formarea de fonduri necesare reciclării. În alte țări (Italia, Franța) grosul fondurilor este pus la dispoziție de către stat, dar particularii pot primi subvenții sau credite mici pe care le returnează în etape sub diverse forme.

**Emiterea autorizațiilor speciale de construcție
(pentru clădiri cu grade diferite de protecție, Franța)**

Categoria de zonă	Valoare	Locul depunerii cererii	autoritatea competentă	Termen de emiteră a răspunsului
zona de protecție a momentului	mixtă	prefectură	prefectul	40 zile
zone de protecție a patrimoniului arhitectural și urban	urbană și arhitecturală	primăria	autoritatea competentă în materie de permise de construcție	30 - zile
sectoare salvardate	ridicată culturală	serviciul departamental de arhitectură	arhitectul clădirilor naționale (ABF)	60 zile

Corelarea între urbanişti și conservatori în cadrul operațiilor de modernizare urbană.

Translarea aspectelor financiare ale modernizării în planul gospodăriei energiei și a protecției mediului (Seattle, SUA)

Modalități apropiate de finanțare se folosesc în Marea Britanie și Olanda, unde statul plătește intervențiile excepționale dar acordă subvenții pentru două categorii de lucrări (conservare sau restaurare de monumente, ameliorarea și modernizarea clădirilor vechi). Existența unei relative autonomii locale permite (în Elveția, Austria) rezervări de fonduri la nivelul unităților teritorial-administrative în lipsa intervențiilor la nivel național. În Statele Unite ale Americii un act normativ recent acordă credite pentru taxe (între 15%–25%) diferențiat în raport de posibilitatea de rambursare a sumelor investite și de statutul clădirii (dacă figurează în registrul național al locurilor istorice). Acolo unde nu poate interveni, statul încurajează constituirea de societăți „non-profit” calate mai puțin pe probleme de renovare urbană cât pe cele de modernizare a locuințelor (Olanda, Danemarca într-o măsură Marea Britanie).

4. Acțiunea de reciclare trebuie să aibă la bază o documentație tehnică uzuală (sau „neconvențională” așa cum se propune în unele țări) fără de care trecerea la execuție nu este posibilă. În cazul intervențiilor pe clădiri

existente, înafara cercetărilor geotehnice și climatice (obligatorii la construcții noi) trebuie efectuată analiza privind comportarea în situ a obiectivului, de asemenea se impune înregistrarea complexă (relevée, cercetări de parament, analize ale materialelor) a situației clădirii înainte de modificare, la care se adaugă documentul istoric (biografia obiectului) etc. Executarea lucrărilor de reciclare pune unele probleme specifice care se deosebesc de situația în care se execută lucrări noi. Deosebirea constă în modul de abordare, în suta operațiilor, chiar în tipurile de utilaje folosite. Un aspect important îl reprezintă întreruperea în utilizare, prin evacuarea parțială sau totală a clădirii, care astfel poate folosi în organizarea de șantier (avantajată într-o măsură comparativ cu situația construcției noi.) Execuția, în funcție de complexitatea și caracterul lucrărilor, poate începe de jos în sus, dar mai frecvent invers, după luarea măsurilor de protecție temporară (acoperișul și în alt sens elementele valoroase) și de evitare a accidentelor de muncă.

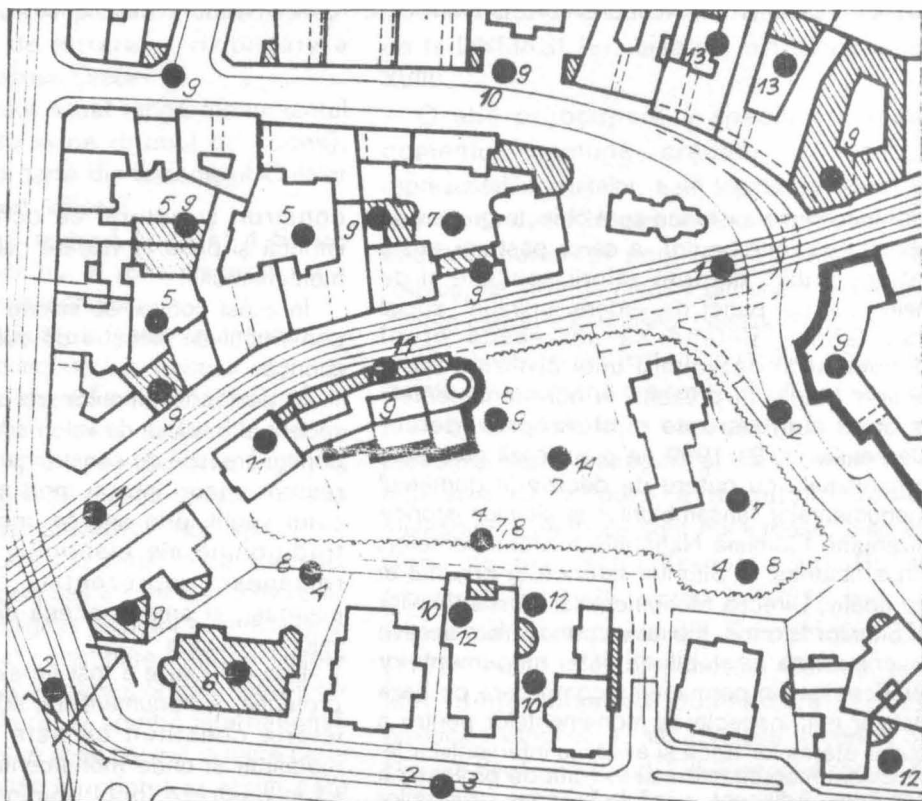
Problema utilajelor și mașinilor adecvate intervențiilor de modernizare este determinantă. Desfășurarea lucrărilor din ansambluri, pe clădiri sau încăperi (deci în spații de dimensiuni și cu limite diferite) influențează modul de utilizare a uneltelor și succesiunea operațiilor. În multe cazuri utilajele trebuie să permită executarea de operații în spații înguste și în poziții dificile, fără a se afecta structura de rezistență, elementele de compartimentare sau de finisaj ale obiectivului. Uneori punctele de sprijin nu sunt, ca în cazul construcției noi, sub centrul de greutate al utilajului sau raportate la sol, ci trebuie agățate de componentele existente ale clădirii. De asemenea, în cazul desfășurării lucrărilor în condițiile menținerii în funcțiune a unor părți de clădire, efectuarea diverselor operații nu trebuie să aibă un caracter stânenitor, poluant. Pe lângă graficele uzuale de succesiune a lucrărilor va trebui concepută și succesiunea spațiilor afectate. O atenție deosebită se cere acordată materialelor și pieselor de construcție utilizate sau refolosite în acțiunea de reciclare. Materialele trebuie să fie ușor de pus în operă

(adesea nu poate fi folosită macaraua) și să permită realizarea de lucrări specifice (reparații, consolidări, înlocuiri) în condiții corespunzătoare, în termen scurt și fără efecte negative asupra clădirii.

Procesul de reciclare este de lungă durată, productivitatea muncii cedează locul calității de execuție. De aici rezultă necesitatea organizării unor unități cooperative speciale de execuție, dotate cu utilaje, ateliere și echipe specializate. Astfel de unități „non-profit”, concentrând interese publice și private, există deja în Olanda, Marea Britanie și Franța (Société d'Economie Mixte). Este de dorit totuși ca ele să dispună și de colective de cercetare și proiectare (precum în Polonia) și să aibă capacitatea de a aborda obiectivele în cadrul unei acțiuni de ansamblu (cum a fost cazul nu numai la Cracovia, în Polonia dar și la Cesky Krumlov în Cehoslovacia). Experimentele din Italia (echipa condusă de Renzo Piano cu al său „laborator de cartier”) și Marea Britanie (cu așa-numita „arhitectură comunitară” a lui Rod Hackney) oferă căi concrete de realizare prin inovarea de

Cazuri inedite în reciclarea fondului clădit: refacerea restaurantului – cafenea DE UNIE (proiectat de J.J. P. Oud) obiect protejat, de un nou amplasament: a. amplasamentul inițial. b. clădirea pe amplasamentul nou (Rotterdam, Olanda)

noi tehnologii și utilaje precum și prin implicarea în acțiunea de reciclare a neprofesioniștilor interesați fie de obiectul final (locatarii, solicitatorii de locuințe secundare), fie de procesul însuși (studenții în căutare de activități practice, persoane interesate în odihnă activă etc). Șantierul de reciclare nu numai că acceptă vecinătatea locatarilor ș.a. dar poate trage și foloase din această prezență, fără însă a se putea dispensa total de aportul profesioniștilor.

5. În urma încheierii reciclării (incluzând după caz diferite tipuri de operații de la reconstituirea reabilitare și modernizare etc.) rezultă un fond clădit cu caracteristici modificate care în principiu va asigura condiții de utilizare funcțională și integrarea compozițională de calitate mai elevată. Pentru clădirile de serie aceasta va fi posibil prin ameliorarea posibilităților de acces și circulație interioară, prin delimitarea unităților funcționale astfel încât să poată exista autonom, prin asigurarea dotării

Propunere de intervenție reciclatoare concentrată într-o zonă urbană mixtă (Cl. Moșilor, București).

1. pietonizarea străzii, 2. modificarea traseelor pentru transportul în comun, 3. corectura alinierii stradale, 4. readaptarea lotizării, 5. asanarea curților interioare, 6. translația unor clădiri, 7. amenajări exterioare, 8. desfacerea unor construcții, 9. plombe și fronturi noi, 10. tratarea calcanelor, 11. construcții noi în spatele fațadelor menținute, 12. sere și fațade „duble” 13. închiderea unor curți, 14. extinderi în subsolul alăturat etc.

tehnico-edilitare conform normelor impuse pentru clădirile noi, prin îmbunătățirea condițiilor igienico-sanitare (ventilație, iluminat natural în serie). Și pentru clădirile unice (cu statut de monument) trebuie asigurate condiții corespunzătoare în cadrul destinației stabilite (subordonate elementelor care au justificat acordarea statutului menționat).

PETER DERER

Monumentele istorice sunt obiecte, grupuri de obiect sau zone pentru a căror păstrare există interes public datorită valorii speciale și de neînlocuit din punct de vedere, spiritual, social sau tehnic, putând să servească drept document al dezvoltării unei civilizații într-o anumite etapă. În prezent, la noi monumentele istorice sunt ocrotite conform prevederilor Decretului nr. 91/1990 ce precizează care sunt organismele cu putere de decizie în domeniul monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice și anume Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice și organul ei aprobativ, Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice. Ele au ca principale obiective inventarierea și stabilirea listei monumentelor istorice, listă în permanentă completare pe baza datelor noi; inspectarea monumentelor pentru a stabili starea lor fizică și avizarea intervențiilor la clădiri monumente sau în zona de protecție a acestora. Adiacent, până la crearea structurilor necesare, Direcția coordonează fondul de restaurare provenit de la bugetul statului, prin lucrări de mare urgență la monumente istorice aflate într-o stare gravă.

În prezent în noua Listă a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice aprobată în 1991, listă care cuprinde 20.599 obiective, ponderea lăcașurilor de cult este de 4.513 (din 17.408 monumente și ansambluri de arhitectură și memoriale). Apreciind valoarea lor excepțională, de martor al spiritualității oamenilor care au trăit pe aceste meleaguri, CNMASI și DMASI au acordat o atenție deosebită acestui fond din cadrul categoriei monumentelor și ansamblurilor de arhitectură prin:

a) alocarea a cca 66% din fondul total de restaurare (de 400 milioane lei în 1992) obiectivelor biserici, mănăstiri pentru lucrări de intervenții urgente, studii, proiectare, consolidare, restaurare arhitectură sau componente artistice;

b) consultații tehnice în probleme de conservare și restaurare, de apărare a cadrului

construit și natural ce constituie ambianța istorică și pune în valoare calitățile artistice ale monumentului.

În acest context se înscrie relația dintre noile construcții de lăcașuri de cult și monumentele istorice.

În perioada ultimilor trei ani, din punct de vedere al fondului de valori arhitecturale istorice, dorința firească de construcție de noi biserici s-a realizat uneori într-un mod nefericit, în dauna celor vechi, prin uitarea uneia dintre meritele tradiționale ale bisericilor de pe teritoriul românesc, reprezentate cu strălucire de înaintași, și anume aceea de păstrătoare ale valorilor istorice

Una din cauze a fost *nerespectarea zonei de protecție a monumentelor*, adică a aceluia spațiu istoric constituit ce este necesar a nu fi modificat și unde monumentul istoric urmează să-și păstreze locul dominant, așa cum s-a constituit el în timp. Această zonă, până la delimitarea specifică fiecărui monument istoric s-a acceptat de CNMASI, în colaborare cu DUAT, să fie în mediul urban de 100 m, în mediul rural de 200 m, iar în afara localităților de 500 m. Or tocmai în acest perimetru s-a ridicat biserica din satul *Cuhea-Bogdan Vodă* (jud. Maramureș), pe locul cimitirului istoric al satului, lângă Biserica Sf. Nicolae (1718). La fel se propune în comuna *Vânători* (Jud. Neamț), lângă *biserica Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul*. Alte exemple: în parohia *Sărmășel Gară* (jud. Mureș); sau biserica comunității baptiste din *Radna*, intrată în zona de protecție a monumentului – mănăstirea dominicană (ruină), biserica nouă lângă schitul *Lainici*, județul Gorj sau altele.

În același mod, prin apariția unei construcții noi, necontrolate ca volum și decorație, constituind o prezență agresivă, s-a intervenit și în perimetrul de protecție al unor monumente ale arhitecturii civile.

Exemple: construirea bisericii ortodoxe din *Prejmer* lângă cetatea săsească (a cărei zonă de protecție este stabilită din anul 1960);

* Referat susținut la întâlnirea organizată de Ministerul Lucrărilor Publice și DUAT cu reprezentanții cultelor pe tema construcției bisericilor noi. București, 24 noiembrie 1992

- propunerea de amplasare a catedralei din Oradea pe axa de intrare și vizibilitate a monumentului – cetatea Oradei

- amplasamentul situat lângă monumentul Cula Duca (la 60 m pe drumul de acces), monument făcând parte din ansamblul Culelor de la Mărdărești (jud. Vâlcea)

- în parohia ortodoxă Lazaret 4 Sibiu, amplasarea bisericii noi în zona de protecție a fortificației medievale a orașului.

O situație specială au fostele mănăstiri, cu această funcție abandonată în trecutul istoric și devenite între timp biserici parohiale. Intenția, în prezent, de refacere a lor cu funcțiunea de mănăstiri, pozitivă în perspectiva îngrijirii monumentului, cuprinde și unele posibile efecte negative datorită clădirilor noi specifice funcțiunii. Și în acest caz situațiile sunt variate, de la monumente propuse a intra în patrimoniul mondial, la care obligația păstrării autenticității și imaginii tradițional constituite impune severe restricții, compensate de importanța intrării lor într-un circuit cultural și spiritul internațional, până la mănăstirile ce și-au păstrat în mare parte incinta (dar cu alte funcțiuni) și acum este posibilă reconstituirea corectă din punct de vedere istoric. Prin tratare nuanțată și colaborarea factorilor de decizie din cadrul bisericii cu Comisia Națională și Direcția Monumentelor se pot găsi rezolvări pentru noua funcțiune, în care monumentul istoric să fie cel față de care toate aceste instituții au datorii de necălcăt.

O altă cauză care a dus la crearea unui raport conflictual între noile lăcașuri de cult și monumentele istorice este *abandonarea bisericii după construirea bisericii noi, ca* în cazul bisericilor din: satul Palanca, com. Stoenești jud. Giurgiu (biserică din sec. XVIII), Corbii de piatră jud. Argeș (biserică 1830), Plopii Slăvitești Teleorman – mănăstire din sec. XVII și biserică din sec. XIX; biserică de lemn de la Mușetești, Gorj, sec. XVIII, (peste drum biserică nouă), sau biserică de lemn și zid de la Ibănești, jud. Olt, cu pictură de valoare excepțională din sec. XVIII. În această categorie o soartă specială au bisericile de lemn pentru care se propune mutarea pe alt amplasament (evident și acela provizoriu, până va apare și acolo o nouă biserică).

În acest caz fondurile de mutare se solicită de la DNMAȘI (ex. biserica din Letca, sec. XVIII).

O altă preocupare a specialiștilor din domeniu, comună credem cu cea a reprezentărilor cultelor, este legată de bisericile abandonate, fie în perioadele anterioare din cauza impunerilor unui regim ostil cultului religios, fie în urma plecării din acele locuri (din diferite cauze) a enoriașilor cultului respectiv.

Ori poate, în prezent, comunitățile religioase înainte de a construi o biserică nouă ar trebui să preia un astfel de lăcaș care se află în zona lor, părăsit și sortit distrugerii și care constituie o mărturie de valoare a trecutului acelor meleaguri. Exemplele sunt numeroase: biserică Buna Vestire, satul Vernești, jud. Buzău (construită în 1725, pictată în 1721); biserică Cuvioasa Paraschiva din Comani jud. Olt (1775); biserică Sf. Treime din Cerneți, jud. Mehedinți), biserică Domnească (1662), biserică Evanghelică, satul Vulcan, biserică Sf. Nicolae din Titulești, jud. Olt (începutul sec. XIX)

Ca un ultim punct al posibilelor intervenții realizate în dauna monumentelor este *încercarea de a mări spațiul unor lăcașuri de cult monumente istorice, prin adăugiri care-i mutilează valoarea arhitecturală.*

Un exemplu în acest sens ar fi mănăstirea Hodos Bodrog (jud. Arad) sec. XIV, transformată în sec. XVIII, unde prin supralărgirea și supraînălțarea paraclisului s-a modificat radical silueta edificiului.

De aceea fiecare intervenție în proximitatea unui monument sau într-o zonă declarată rezervație istorică trebuie să se realizeze printr-o colaborare începută încă din faza de temă și amplasament, între toți cei care cunosc în profunzime implicațiile complexe în delicata problemă a ocrotirii monumentelor istorice, pentru ca decizia să fie ferită de erori ulterior ireparabile, care pot duce la ștergerea altor valori ale trecutului din lista mărturiilor spiritualității noastre, atât de mult afectată în anii care s-au scurs.

CEZARA MUCENIC

BISERICA DE LEMN SFÂNTUL DUMITRU DIN GLODENI, JUDEȚUL GORJ.

Printre monumentele de arhitectură gorjeană dispărute în ultimii ani se numără și biserica Sf.Dimitrie din Glodeni, mistuită de un incendiu inexplicabil.

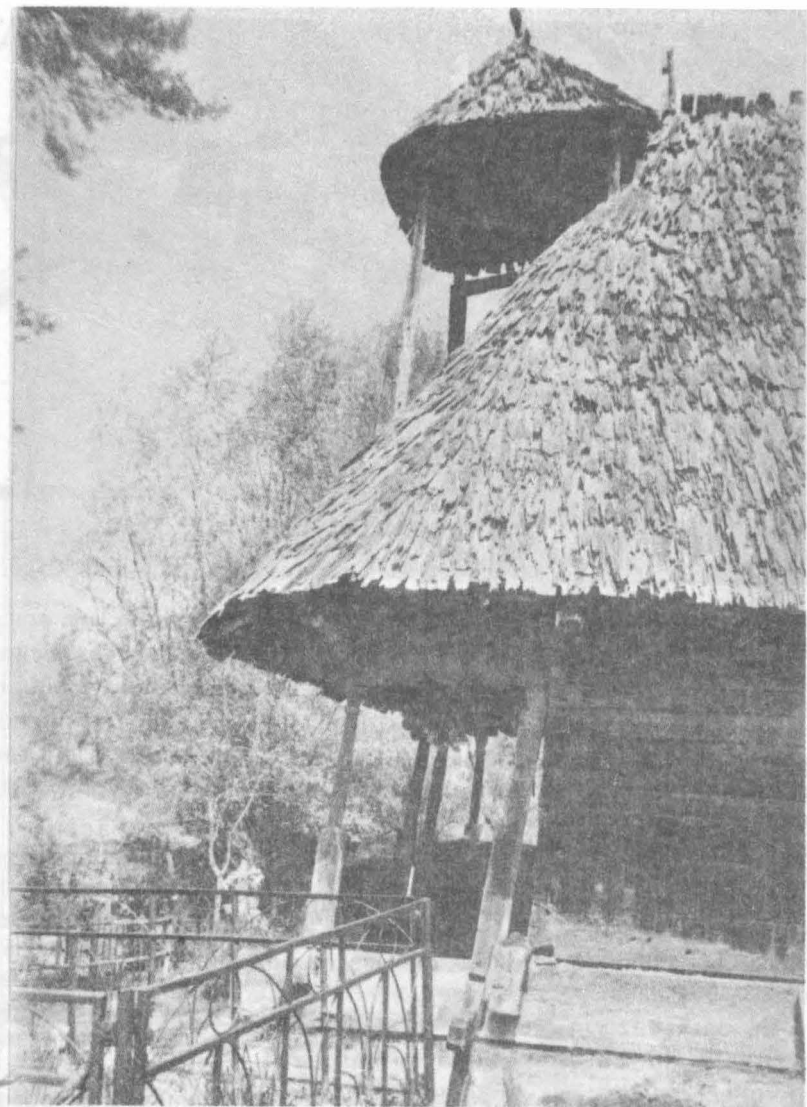
Din puținele date păstrate despre acest monument, se știe că a fost ctitoria popii Ion cu cetașii lui din Glodeni. O inscripție de pe cosoroaba pridvorului arată că meșteri au fost Dinu cu Ion, fratele său din Maghirești¹.

¹ De văzut pentru acestea: *Fișa de monument* din arhiva D.M.I.A. număr 1251; *Viața bisericească în Oltenia*, în „Anuarul Mitropoliei Olteniei”, p. 364, Craiova, 1941

Dincolo de inscripția care o datează, 1771 –1772, sau a altor însemnări care ar situa-o chiar în perioada de sfârșit a secolului al XVII-lea, monumentul se impune atenției prin trăsăturile stilistice ale arhitecturii sale, regăsite și în suita unor ctitorii importante din zona centrală a Gorjului, dar și a locuințelor sătești, a pivnițelor și conacelor din dealurile Glodenilor, Blăneștilor, Scoarței sau Bobului.

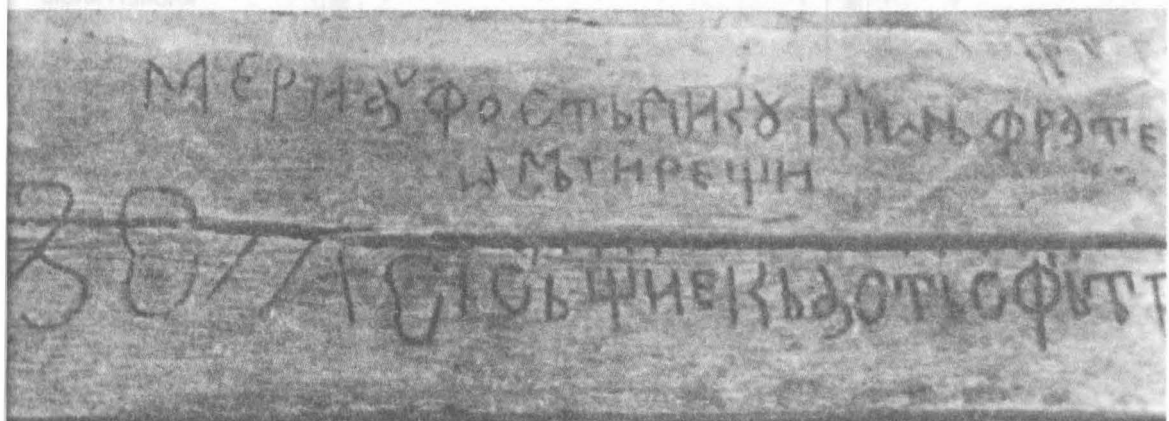
Caracteristica esențială a acestui monument o constituie forma aparte de plan, în care absida altarului continuă latura de nord a navei, dar se

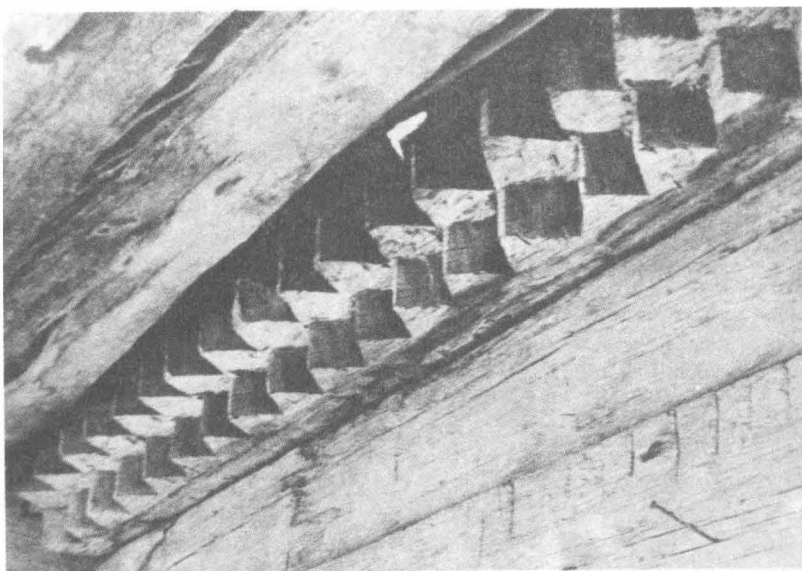

Biserica Sf. Dumitru din Glodeni,
vedere –anul 1956

Biserica Sf. Dumitru din Glodeni; pisania cu numele meșterilor și anul respectiv (1771 –1772)

Biserica Sf. Dumitru din Glodeni,
vedere de detaliu din decorația de
sub streșină.

retrage pe partea de sud, lăsându-se un spațiu liber mai dezvoltat în capătul cunoscutei bănci a „scaunului de judecată”, sub streșina largă a edificiului.

Proscomidia și diaconiconul ca un decroș în plan vertical al pereților de nord și de sud ai absidiei, astfel încât să rezulte cele două nișe, cu spațiile respective, de această dată închise cu uși, ca două dulapuri, o rezolvare unică în felul ei.

În rest, se reproduce înfățișarea tipului general de biserică de lemn a zonei, cu bolta naosului și pronosului în leagăn, totul înscris sub un acoperiș unitar.

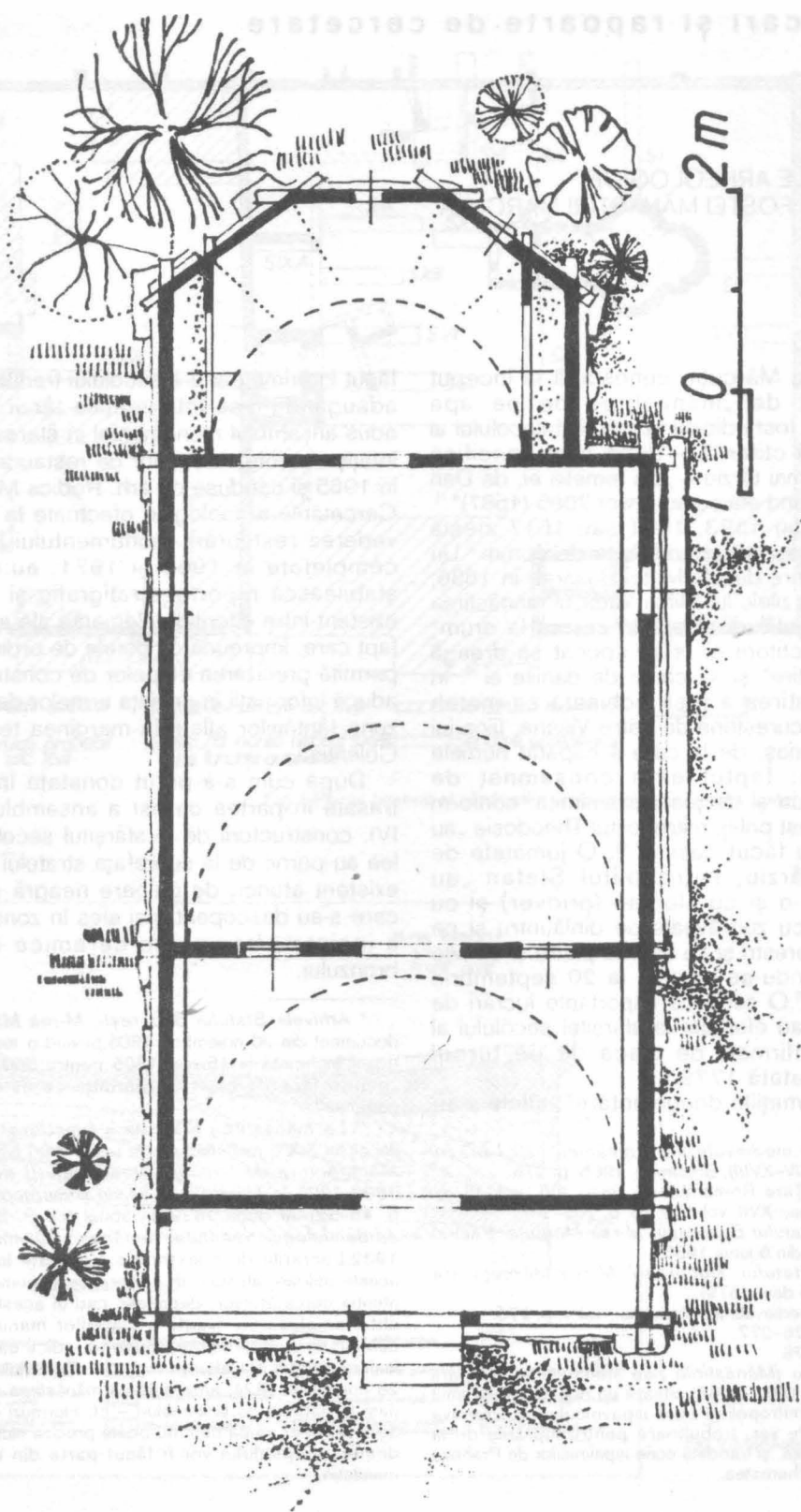
Se detașează în chip deosebit plastica arhitecturală care pare să urmărească reproducerea formelor arhitecturii de zidărie. Elementele folosite și bogăția decorului se

înscru în linia aceluși baroc popular ce domină arta țărănească întreg secolul al XVIII-lea. Pentru realizarea arhitecturală a acestui monument rămân definitorii arcurile cosoroabelor, colonetele cu caneluri răsucite ale traveii centrale a pridvorului, portalurile intrării și trecerii din pronaos în naos, formele stilizate cu abundența decorației lor geometrice a amnarelor etc. Este clar că decorul de zimți de sub streșină urmărește să reproducă cornișele din zidărie de cărămidă.

Alte observații privesc faptul că monumentul a pierdut cleștii transversali și groșii tălpilor cu prilejul unei refaceri oarecare...

Puținele date de care dispunem despre acest monument din observații desprinse în trecut, cu 30 de ani în urmă, ne îngăduie restituția de față.

ANDREI PANOIU

CERCETARILE ARHEOLOGICE DIN INCINTA FOSTEI MĂNĂSTIRI MARCUȚA

Mănăstirea Mărcuța, cunoscută la început sub numele de „mănăstirea de pe apa Colentinei”, a fost ridicată la sfârșitul secolului al XVI-lea, fiind ctitorită – după cum specifică pisania pusă mai târziu – „din temelie ei, de Dan vel logofătu, când era cursul anilor 7095 (1587)”¹. Documente din 1593, 1601 sau 1617 atestă daniile făcute de ctitor sau întărite de domni². Un hrisov de întărire dat de Matei Basarab în 1636, amintind că în zilele lui Mihai Viteazul mănăstirea „au rămas pustie de răutățile ce era la drum” relatează că ctitorii ei „s-au apucat să dreagă sfânta mănăstire” și să caute de daniile ei³. În 1679, mănăstirea a fost închinată ca metoh Mitropoliei bucureștene de către Vișana, fiica lui Marco vel armaș, de la care a căpătat numele de Mărcuța; faptul este consemnat de documente⁴ ca și de pisania amintită, conform căreia, cu acest prilej, mitropolitul Theodosie „au învălit-o și au făcut casele”⁵. O jumătate de secol mai târziu, mitropolitul Ștefan „au înfrumusețat-o și cu slomnu (pridvor) și cu clopotniță și cu zugrăveala pe dinlăuntru și pe dinafară, cu ferestri și cu ușă de piatră și cu alte multe”, punându-se pisania la 20 septembrie 7242 (1733)⁶. O serie de importante lucrări de construcție s-au efectuat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, confirmate de placa de pe turnul clopotniță, datată 1779⁷, ca și de informațiile documentare⁸; altele s-au

făcut în prima parte a secolului trecut⁹, acestora adăugându-li-se intervențiile târzii¹⁰, care au adus ansamblul monumental în starea în care se înfățișea înaintea lucrărilor de restaurare începute în 1965 și conduse de arh. Rodica Mănculescu. Cercetările arheologice efectuate la Mărcuța în vederea restaurării monumentului în 1965, și completate în 1966 și 1971, au urmărit să stabilească raportul stratigrafic și cronologic existent între diferitele elemente ale ansamblului, fapt care, împreună cu datele de ordin istoric, să permită precizarea etapelor de construcție, și să aducă informații în privința urmelor de zidărie din zona fântânilor aflate la marginea terasei râului Colentina.

După cum s-a putut constata în secțiunile trasate în partea de est a ansamblului (S.I, II, IV), constructorii de la sfârșitul secolului al XVI-lea au pornit de la suprafața stratului de pământ existent atunci, de culoare neagră cenușie, în care s-au descoperit mai ales în zona apuseană a incintei, fragmente ceramice din epoca bronzului.

¹ *Arhivele Statului București, M-rea Mărcuța, VII/2*, document din 30 noiembrie 1805, privind o tocmeală cu doi țigani încheiată la 15 mai 1805 pentru 500.000 cărămizi „pentru facerea bisericii Mărcuța ce este stricată de cutremur”.

² La mănăstirea Mărcuța a funcționat la începutul secolului XIX o manufactură de testemeluri (vezi C. Șerban, *Manufactura de basmele (testemeluri) de la Mărcuța 1800–1822*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, III, 1961 p. 43–52) iar după 1829 un spital (cf. P. Samarian, *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciurma*, București, 1932. Lucrările de construcție efectuate în legătură cu aceste utilizări, atestate în numeroase documente, aflate în atenția cercetătorilor, depășesc cadrul acestui articol. De altfel amplasarea exactă a clădirilor manufacturii nu e cunoscută (unele mărturii cuprind indicii că ele se aflau înafara incintei actuale: un raport al Consului prusian, din 28 noiembrie 1824, amintește că mănăstirea se află la 200 pași de fabrica de testemeluri – cf. Hurmuzi – Iorga, X, p. 307, nr. 379), după cum nu poate preciza nici care clădirile destinate spitalului vor fi făcut parte din incinta fostei mănăstiri.

¹ *Înscricțiunile medievale ale României, vol. I orașul București (sec. XIV–XVIII)*, București, 1965, p. 276.

² D.I.R., B. Țara Românească, veac XVI, vol. VI, p. 68–69, 75–77; veac XVII, vol. I, p. 18, p. 105–107.

³ *Arhivele Statului București, M-rea Mărcuța, Pachet XII/1*, (document din 6 iunie 1636).

⁴ *Arhivele Statului, București, M-rea Mărcuța, II/4* (document din 15 dec. 1679).

⁵ *Înscricțiunile medievale ale României, vol. I, p. 276.*

⁶ *Ibidem*, p. 276–277.

⁷ *Ibidem*, p. 278.

⁸ I. Brezoianu (*Mănăstirile zise închinare și călugării străini*, București 1861, p. 68) citează un document din anul 1779 prin care mitropolitul cere ispannicului de Prahova 1500.000 oca de var, trebuitoare pentru lucrările de la mănăstirea Mărcuța, și totodată scrie ispannicilor de Prahova și Vlașca pentru cherestea.

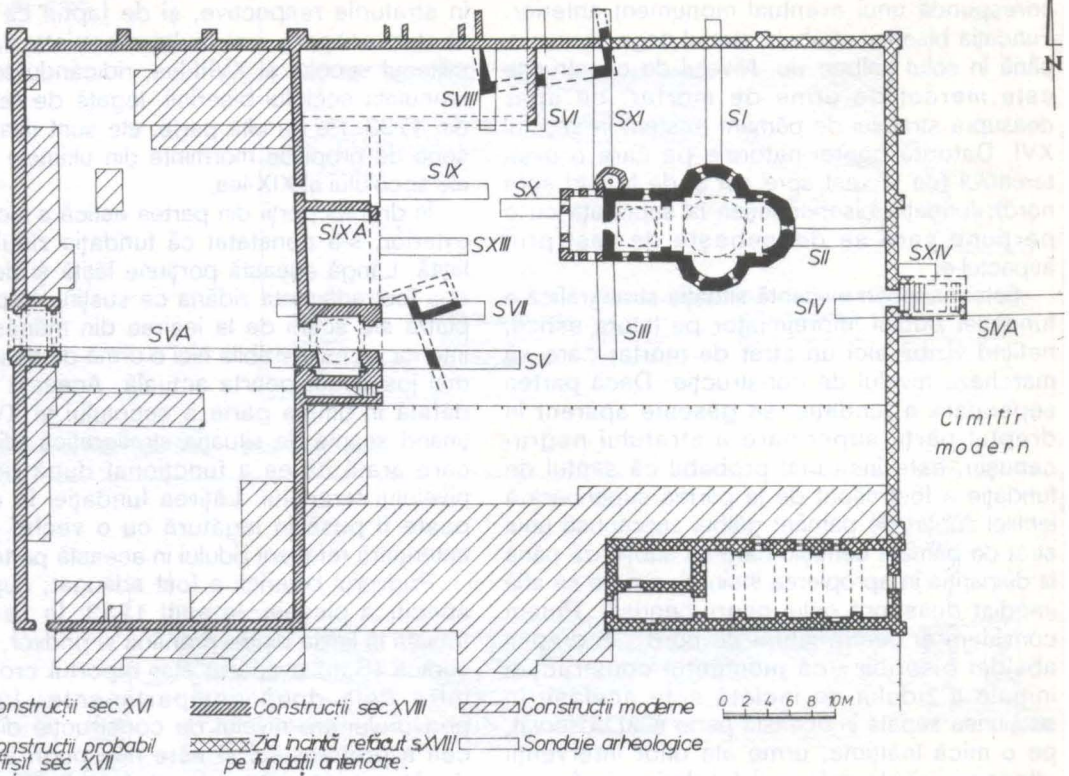

Fig.1 Planul general al săpăturilor arheologice din incinta fostei mănăstiri Mărcuța

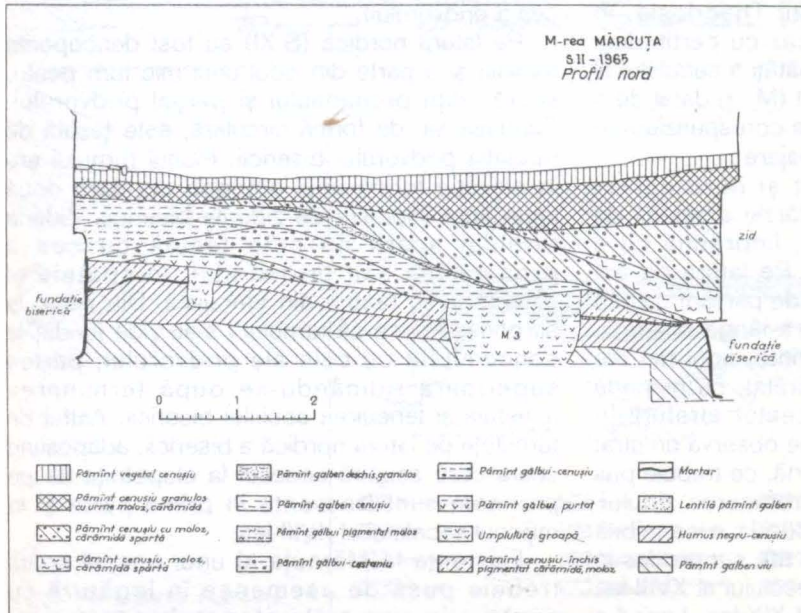

Fig.2 Mănăstirea Mărcuța. S II - 1965. Profil nordic.

Nu a fost surprins nici un strat care să corespundă unui eventual monument anterior. Fundația bisericii străbate stratul negru cenușiu, până în solul galben viu. Nivelul de construcție este marcat de urme de mortar, ce apar deasupra stratului de pământ existent în secolul XVI. Datorită pantei naturale pe care o avea terenului (de la vest spre est și de la sud spre nord), fundația bisericii ieșea la suprafață cu o porțiune care se deosebește de rest prin aspectul ei.

Este mai puțin evidentă situația stratigrafică a fundației zidului împrejmuitoare pe latura estică, nefiind vizibil aici un strat de mortar care să marcheze nivelul de construcție. Dacă partea superioară a fundației se găsește aparent în dreptul părții superioare a stratului negru-cenușiu, este însă mai probabil că șanțul de fundație a fost săpat de la partea superioară a lentilei subțiri de pământ gălbui suprapusă unui strat de pământ cenușiu care se subțiează până la dispariție în apropierea incintei, și care se află imediat deasupra celui negru-cenușiu. Putem considera și pentru latura de nord - în dreptul absidei bisericii - că momentul construcției inițiale a zidului de incintă este același; în secțiunea săpată în această parte s-au observat, pe o mică înălțime, urme ale unor intervenții ulterioare și ale refacerii fundației, (refacere vizibilă mai ales la exteriorul incintei). Se poate presupune că pe laturile de est și nord-est zidul de incintă a fost construit în prima sa formă în secolul al XVII-lea, poate odată cu celelalte lucrări datorate mitropolitului Theodosie, în 1679. Incinta este în orice caz cu certitudine anterioară celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea: groapa unui mormânt (M. 3) datat de o monedă din 1768 taie straturile corespunzătoare momentului său inițial de amenajare.

În aceste zone - de est și nord-est - se constată o reconstruire mai târzie a zidului de incintă pe vechea fundație, împreună cu o ridicare a nivelului terenului. Pe latura de est sunt vizibile o serie de straturi de pământ galben purtat, cu o grosime mai mare lângă biserică. Ele acoperă mai multe morminte, unul din ele (M. 3), datat după cum am arătat, cu monedă din anul 1768. Deasupra acestor straturi, în apropierea zidului de incintă, se observă un strat cu mult moloz și cărămidă spartă, ce trebuie pus în legătură cu demolarea și refacerea zidului. Nivelarea terenului, care a dus la o sensibilă ridicare a acestuia (0,80-1,50 m), s-a produs în mai multe etape, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea. Lucrul e

dovedit, în afara materialelor arheologice găsite în straturile respective, și de faptul că aceste straturi acoperă mai multe morminte datate la mijlocul secolului al XVIII-lea, ridicându-se peste tencuiala soclului bisericii, legată de refacerile din 1733. Pe de altă parte, ele sunt tăiate de o serie de gropi de morminte din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

În dreptul porții din partea estică a incintei, în exterior, s-a constatat că fundația zidului este lătită. Lângă această porțiune lătită și deasupra ei a fost adăugată zidăria ce susține treptele de piatră ale scării de la ieșirea din mănăstire. În interior nu este vizibilă nici o urmă de deschidere mai jos decât poarta actuală. Aceasta trebuie datată în ultima parte a secolului al XVIII-lea, ținând seama de situația stratigrafică (din S. II) care arată că ea a funcționat după ridicarea nivelului terenului. Lățirea fundației în exterior poate fi pusă în legătură cu o veche poartă, anterioară refacerii zidului în această parte.

Pridvorul bisericii a fost adăugat, după cum specifică pisanția, în anul 1733. În secțiunea trasată la limita dintre pronaos și pridvor, pe fața sudică (S.III) a apărut clar raportul cronologic între cele două compartimente: fundația pridvorului are nivelul de construcție diferit de cea a pronaosului și este mai puțin adâncită decât aceasta. Situația stratigrafică este mai greu de precizat în acest loc, datorită mormintelor care se află chiar lângă fundații (M. 18, datat din anul 1704, lângă fundația pronaosului și M. 4, cu monedă din 1867, lângă cea a pridvorului).

Pe latura nordică (S.XI) au fost descoperite temelia și o parte din zidul unui mic turn pentru scară, alipit pronaosului și parțial pridvorului. Fundația sa, de formă circulară, este țesută de fundația pridvorului bisericii. Planul turnului are în elevație forma unui octogon din care două laturi sunt înlocuite de zidurile bisericii. Zidăria turnului scării nu este țesută cu cea a pronaosului sau pridvorului, în spatele ei păstrându-se resturi din tencuială. Din situațiile surprinse reiese că turnului i s-a zidit fundațiile concomitent cu cele ale pridvorului, partea superioară ridicându-se după terminarea acestuia și tencuirea soclului bisericii. Astfel de turnulețe pe latura nordică a bisericii, adăpostind scara care asigură accesul la clopotnița de pe pronaos, sunt frecvente în prima parte și la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Existența la Mărcuța al unui turn al scării trebuie pusă de asemenea în legătură cu construcția unei turle clopotniță deasupra

Fig.3 Mănăstirea Mărcuța. S.I - 1965. Profil vestic.

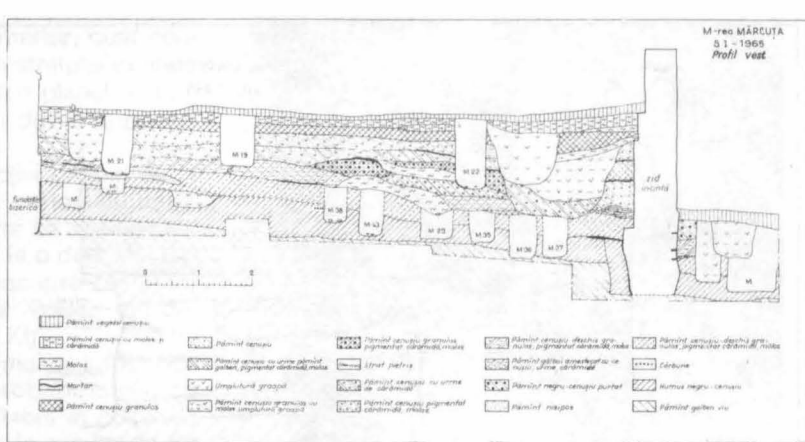

Fig.4 Mănăstirea Mărcuța. S.XI - 1965. Profil estic.

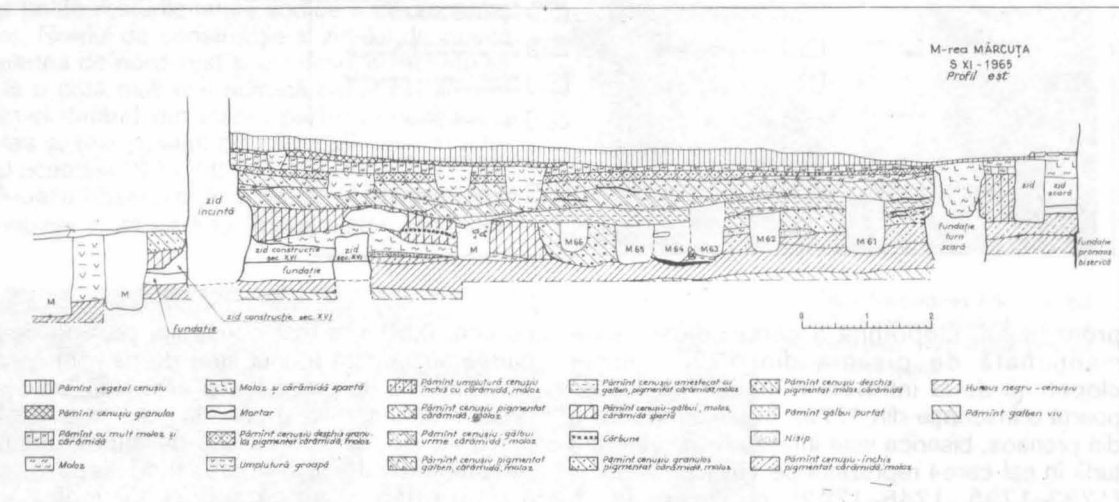
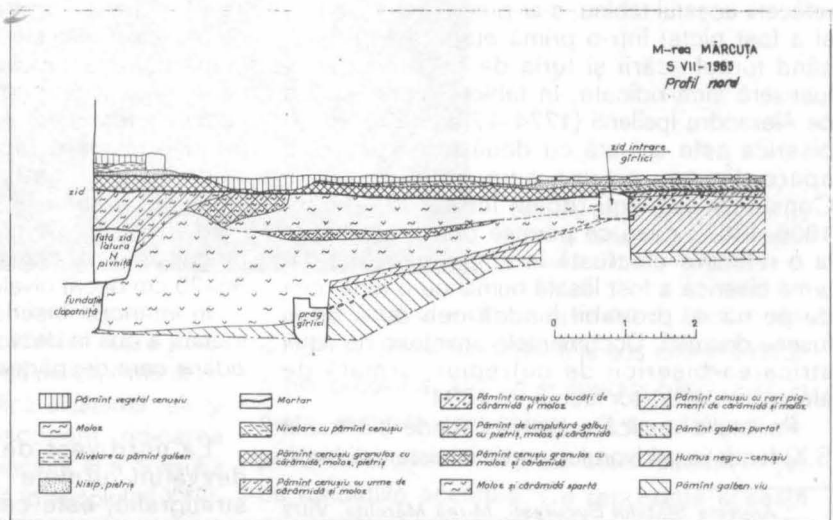
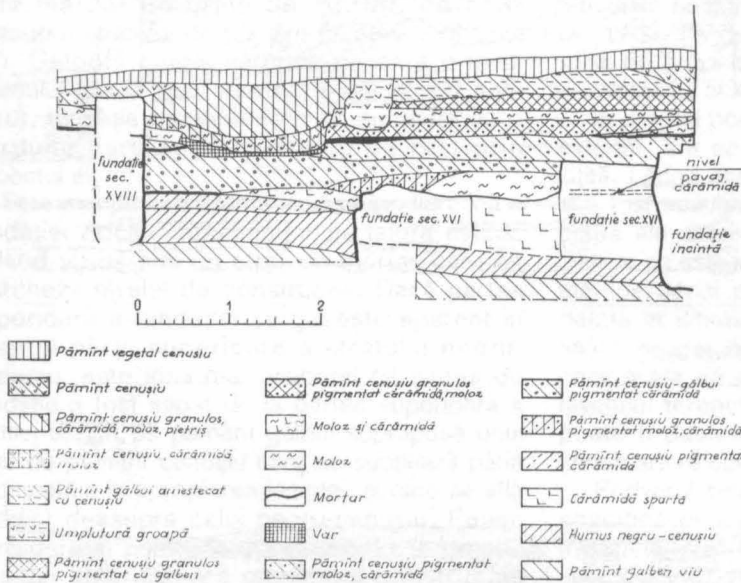

Fig.5 Mănăstirea Mărcuța. S.VII - 1965. Profil nordic.

pronaosului, clopotniță a cărei ridicare este menționată de pisania din 1733 (turnul clopotniță de la intrarea în incinta principală poartă o inscripție din 1779). În tablourile votive din pronaos, biserica este înfățișată cu o singură turlă în cel care-l reprezintă pe Grigore II Ghica (1733–1735, 1748–1752); cu rezervele ce trebuie avute în privința datei executării sau refacerii acestui tablou, s-ar putea presupune că el a fost pictat într-o primă etapă a lucrărilor, când turnul scării și turla de pe pronaos nu fuseseră încă ridicate. În tabloul reprezentând pe Alexandru Ipsilanti (1774–1782, 1796–1797) biserica este arătată cu două turla, pentru a apare din nou cu una singură în cel al lui Constantin Ipsilanti (domn între 1802–1806, 1806–1807), ceea ce permite presupunerea că la o refacere efectuată în timpul acestuia din urmă biserica a fost lăsată numai cu o turlă, cea de pe naos, probabil fiindcă cea de a doua fusese distrusă. Documentele amintesc de altfel stricarea bisericii de cutremur, urmată de efectuarea anumitor lucrări în 1804¹¹

Pe latura vestică a bisericii (unde s-a trasat S.X) fundația pridvorului, care aici este mai largă

cu cca. 0,60m, a fost construită pornind de la partea superioară a unui strat de pământ negru cu ușoare urme de moloz și cărămidă, care se poate urmări spre vest până la zidul ce limitează prima incintă, și care se află deasupra stratului de pământ negru cenușiu, fiind separat de acesta printr-o dungă subțire de moloz, ce marchează nivelul de construcție al bisericii la 1587. Partea superioară a stratului cenușiu, reprezintă nivelul de construcție al zidurilor din prima parte a secolului al XVIII-lea (1733). La data construcției pridvorului, terenul avea aici o ușoară pantă spre nord, care a fost atenuată printr-o nivelare făcută imediat după zidirea pridvorului, înaintea tencuirii sale: partea inferioară a stratului de tencuială, în partea de nord-vest a pridvorului, care marchează nivelul de călcare post-construcțiv, este mai ridicată cu 35–25 cm decât nivelul de construcție.

În interiorul bisericii, secțiunea longitudinală trasată a dus la dezvoltarea fundației stâlpilor de zidărie care despărțeau naosul de pronaos.

La nord-vest de biserică, săpăturile au dezvăluit urmele unei construcții care, stratigrafic, este cel puțin contemporană cu zidirea bisericii. Fundațiile ei, puțin adânci, din

¹¹ Arhivele Statului București, M-rea Mărcuța, VII/2 (documente din 1805, noiembrie 30).

bucăți de cărămidă înecate în mortar, sunt construite de la partea superioară a stratului existent în secolul al XVI-lea. Clădirea are planul rectangular, cu axul longitudinal puțin deviat spre est-nord-est față de axul bisericii.

Raportul între zidul construcției datând de la sfârșitul secolului al XVI-lea și partea de nord-vest a zidului de incintă arată clar că aceasta din urmă a fost ridicată în acest loc la o dată mai târzie, fundația sa aflându-se deasupra resturilor unui zid al clădirii din secolul al XVI-lea, zid descoperit și la nord de incintă (S.XI).

Concomitent cu zidul împrejmuitoar a fost ridicat un corp de construcții, probabil chilii, ce ocupau o suprafață de cca. 21x6m în colțul de nord-vest al primei incinte, care le servea de zid exterior. Fundația laturii estice a acestei clădiri, țesută cu fundația zidului de incintă, se supra-pune peste resturile laturii sudice a clădirii anterioare. Nivelul de construcție al zidului de incintă din partea de nord-vest și al clădirii adiacente se află la o cotă mult mai ridicată decât cel al construcției datând din ultima parte a secolului al XVI-lea și taie pavajul de cărămidă aflat în interiorul acesteia (S.VI,VIII).

Situația observată în zona de nord-vest a primei incinte arată că zidul împrejmuitoar a fost ridi-

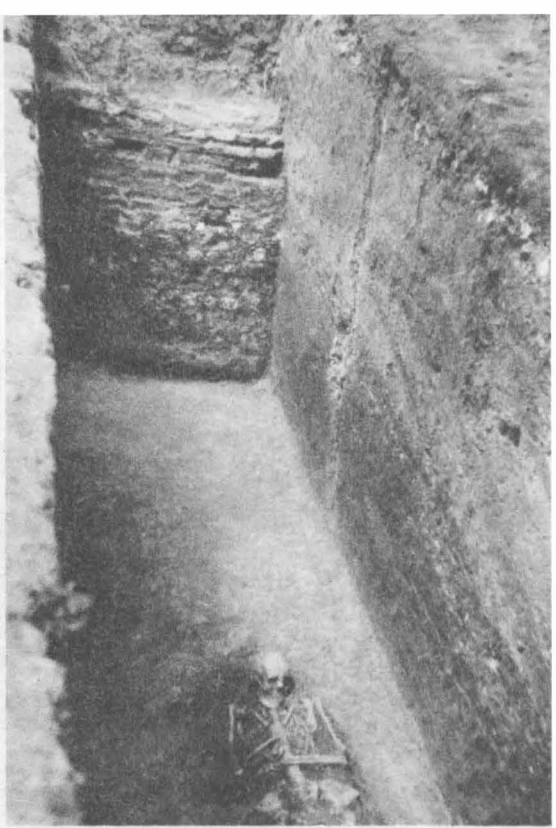

Fig.7 Mănăstirea Mărcuța. S.I - 1965. Fundația absidei estice a bisericii (sec. XVI) lângă profilul nordic al secțiunii.

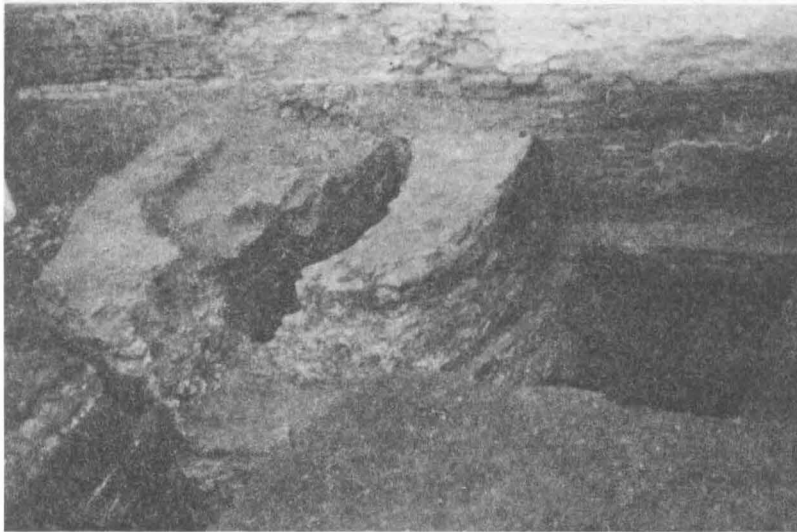
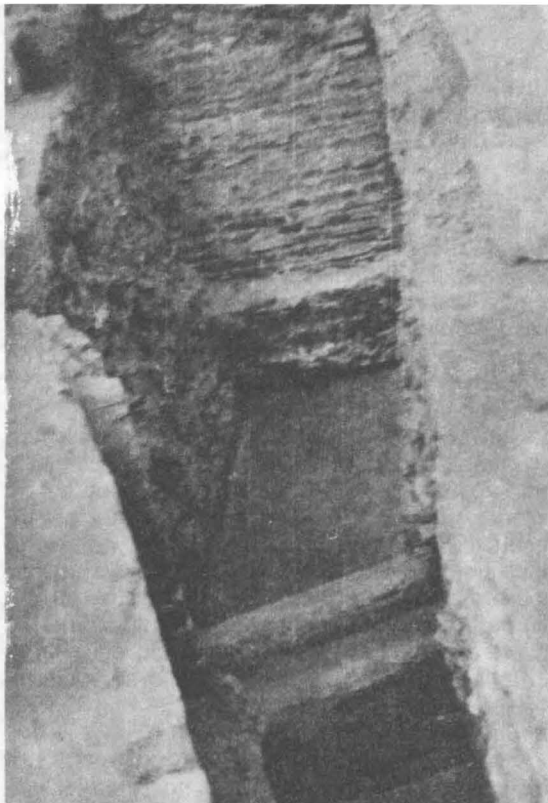

Fig.8 M-rea Mărcuța. S.XI - 1965. Fundația turnului scării de acces la turla clopotniță, adosat pronaosului în sec. XVIII.

cat după dezafectarea și demolarea construcției din ultima parte a secolului al XVI-lea, care până la o anumită dată limita aici ansamblul mănăstiresc. După situația stratigrafică existentă, ca și după materialul ceramic descoperit, ridicarea acestei porțiuni a zidului din incintă și a corpului de chilii alăturat trebuie situată în secolul al XVIII-lea, mai precis în a doua jumătate a acestuia.

La exteriorul incintei, spre nord, au fost descoperite, lângă fundațiile mai sus amintite clădiri din secolul al XVI-lea și suprapunându-li-se în parte, resturile unei construcții de cărămidă alipite zidului de incintă și ale cărei fundații se țin cu fundațiile acestuia. Ce reprezintă această construcție - compartimentată în câteva încăperi

foarte mici și păstrând în unele părți resturile unei pardoseli de cărămidă - este greu de precizat. În partea sa de vest se află un mic beci. Trebuie remarcat că în această zonă se observă o refacere a zidului de incintă puțin deasupra nivelului său de construcție.

În secțiunile executate în fața turnului clopotniță (S.V,VII) au apărut urmele unor construcții anterioare care, după cum reiese din situația stratigrafică, sunt primele ziduri din acest loc. E vorba de un beci având axul longitudinal orientat de la N-NV spre S-SE, adânc de cca. 2m, cu o intrare în pantă dinspre E-NE, și cu o firidă în perețele dinspre sud. În partea de vest a beciului, având nivelul de construcție mai sus decât cel al pragului intrării în beci se află o fundație deasupra căreia se înalță zidăria turnului și a unei încăperi alăturate lui spre nord. Fundațiile turnului (adânci de peste 2,20m) înglobează parțial fundații ale zidului vestic al beciului de la sfârșitul veacului al XVI-lea.

Atât fundația cât și zidăria laturii apusene a primei incinte se țese cu fundația și zidăria turnului clopotniță, făcând corp comun. Zidul a fost deci ridicat aici concomitent cu turnul. Fundația sa (după cum s-a observat în S.IX A) a fost construită de la partea superioară a stratului cenușiu

cu urme de cărămidă și moloz, aflat deasupra stratului existent în secolul al XVI-lea. Între turnul clopotniță și colțul de nord-vest al incinte au fost dezvelite fundațiile unui alt corp de chilii, alături zidului vestic al primei incinte și contemporan cu acesta, corp de chilii continuat de cel aflat pe latura nordică, în apropierea colțului de nord-vest.

Având un nivel de construcție apropiat de cel al pridvorului bisericii și ulterior construcțiilor din secolul al XVI-lea, zidul apusean al primei incinte poate fi datat în secolul al XVIII-lea. Ținând seama de similitudinea caracteristicilor de construcție ale părții superioare a zidului de incintă pe diferitele sale laturi și de indiciile cronologice privind refacerea acestuia pe latura de est, este în dreptăți considerarea inscripției marcând anul 1779 de pe fața răsăriteană a turnului clopotniță ca fiind data ridicării acestuia și a laturilor alăturate ale zidului împrejmuitoar.

În ceea ce privește zidurile celei de a doua incinte, dinspre vest, dacă situația stratigrafică în zona intrării (în S.V.A.) nu este concludentă (pavajul curții actuale se află imediat deasupra stratului negru-cenușiu cu urme din epoca

bronzului), în schimb observațiile efectuate pe latura ei de nord, unde fundațiile zidurilor celor două incinte se șes dovedesc, împreună cu similitudinea de aspect a zidurilor, contemporanitatea lor. Construcția din colțul de nord-est al incintei exterioare, ridicată odată cu aceasta, a suferit o serie de compartimentări și adaosuri ulterioare.

Fig.9 M-rea Mărcuța. S. IV - 1965. Zidul de incintă, latura estică, refect în sec. XVIII pe fundații anterioare.

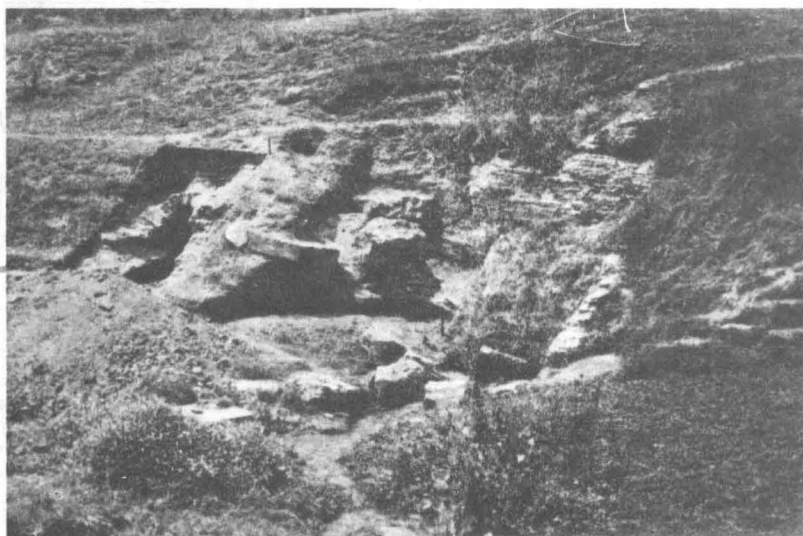
Fig.10 M-rea Mărcuța. S. VII - 1965. Gârliciul pivniței (sec. XVI) și fundația turnului clopotniță (sec. XVIII).

Fig.11 M-rea Mărcuța, 1965. Zidăria canalelor boltite pentru captarea izvoarelor pe terasa râului Colentina.

Fig.12 Zidăria canalelor boltite pentru captarea izvoarelor, pe terasa râului Colentina.

colului al XVII-lea, se poate face pentru moment presupunerea, ce rămâne să fie confirmată de aprofundarea cercetărilor, că aici se situau „casele” mănăstirii, despre care în pisania bisericii se spune că au fost ridicate în timpul mitropolitului Teodosie, deci pe la 1679.

Ultimul obiectiv al cercetării au fost urmele de ziduri vizibile la cca. 50m est în afara incintei, în

Cercetările nu au putut fi extinse în partea de sud-est a ansamblului, în locul unde una din clădirile moderne ale școlii speciale acoperă vechi beciuri ce au aparținut uneia din clădirile fostei mănăstiri. Ținând seama de aspectul lor și de faptul că în incintă nu au fost până acum sesizate arheologic alte construcții de la sfârșitul se-

malul terasei râului Colentina. Sondajele efectuate aici au precizat că este vorba de niște canale boltite de captare a apei de izvor, cu un zid ce sprijinea către nord, malul terasei, iar spre sud, slujea de sprijin pământului care acoperea bolta canalului. Existau în jur mai multe elemente

de piatră provenind de la fântână, al căror loc inițial e greu de precizat. În privința datării amenajării, ea trebuie plasată în ultima parte a secolului al XVIII-lea; materialul arheologic (provenit din umplutură) este în general târziu. Merită să fie semnalată, în legătură cu această fântână, relatarea de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a lui Fr. J. Sulzer, care amintește că Mărcuța „are un prețios isvor, de unde domnul aduce, în burdufe de piele purtate pe cai, apa de băut pentru el și familia sa, de la o depărtare de o oră și jumătate”¹²...

Cercetările arheologice efectuate, împreună cu alte informații de ordin istoric îngăduie așadar să se precizeze principalele faze de construcție ale diferitelor elemente care compun ansamblul monumental de la Mărcuța.

Primele construcții ridicate, în afară de biserică, au fost clădirea din partea de nord-vest și beciul din fața turnului clopotniță, care prin situația stratigrafică apar ca primelile ziduri din punctele respective. Ținând seama de orientarea, diferită de cea a bisericii și a zidului de incintă, pe care o au ultimele două construcții amintite, este posibil ca ele să fi existat deja în momentul înălțării bisericii, fiind apoi înglobate în ansamblul monastic.

Pe baza mențiunii din pisania bisericii, beciurile din partea de sud-est aflate dedesubtul clădirii actuale a școlii speciale, necercetate încă, ar putea fi ipotetic atribuite fazei de construcție din ultima parte a secolului al XVII-lea. Este posibil ca tot în această perioadă să se fi ridicat un zid de incintă pe laturile de est și nord-est, ajungând la clădirile de la sfârșitul secolului al XVI-lea aflate la nord de biserică.

Din a treia etapă - prima parte a secolului al XVIII-lea (1733) - datează pridvorul bisericii precum și celelalte transformări suferite de aceasta: turnulețul scării, și turla a doua, de pe pronaos; ancadramentele de piatră sculptate ale ferestrelor și cel al intrării în pronaos purtând pisania; tencuiala subțire de la exterior; pictura (resturile de pictură păstrate în pridvor ieșite la iveală după decaparea straturilor de tencuială și zugrăveală recentă care le acoperea).

¹² Fr. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Da-ciens*, Viena, 1781, vol. I, p. 299: „Marikutza... eine kostbare Wasserquelle hat, von welcher der Fürst das Trinkwasser für sich und seine Familie bisher immer in ledernen Schläucher anderthalb Stunden weit (denn so weit ist dieser Ort von der Stadt entlegen) auf Pferden zuführen liess...“ Din păcate vestigiile fântânilor de pe terasa râului Colentina au fost distruse prin extinderea în această zonă a cimitirului, în special după 1980.

Între lucrările de transformare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de care este legată inscripția ce poartă data 1779, aflată pe turnul clopotniță, se numără refacerea zidului de incintă folosind în părțile de est și nord-est - fundații mai vechi. Partea de vest a incintei cu turnul-clopotniță și chiliile ce mărgineau laturile colțului nord-vestic al incintei, ca și întreaga incintă a doua, dinspre vest, sunt construite tot în această vreme. Aceleiași faze i se poate atribui și amenajarea fântânilor de pe terasa râului Colentina.

Într-o altă etapă, prin lucrările efectuate în primele ani ai secolului XIX, a fost din nou desființată turla de pe pronaosul bisericii, deteriorată de cutremur.

Diferitele intervenții târzii au modificat aspectul bisericii, rămase fără turlă, și au dus cu timpul la dărâmarea construcțiilor din partea de nord a primei incinte și la transformarea repetată a celor din incinta a doua.

La aceasta s-au adăugat apoi construcțiile moderne care ocupă în bună parte suprafața acoperită de vechile clădiri din partea de sud a incintei. De aceea restaurarea a trebuit să scoată în evidență etapele istorice ale acestui reprezentativ monument bucureștean.

GH. I. CANTACUZINO

Résumé

Les fouilles archéologiques effectuées en 1965 dans l'ancien monastère Mărcuța (Bucarest), en vue des travaux de restauration, ont pu établir la chronologie des différents éléments de l'ensemble.

Les premières constructions, érigées au dernier quart du XVIe siècle, ont été l'église, une bâtisse située à nord-ouest et une cave à sud-ouest de l'église.

L'inscription fixée au-dessus de l'entrée de l'église en 1733 mentionne la construction des „maisons du monastère” au cours de la deuxième moitié du XVIIe siècle. On peut supposer que de cette période datent les caves situées dans la zone sud-est de l'ensemble, au-dessous d'une construction transformée aux XIXe et XXe siècles.

À la troisième étape de construction, achevée en 1733, appartiennent le porche à piliers de maçonnerie de l'église et une cage pour un escalier en colimaçon, adossée au mur nord, assurant l'accès vers un clocher érigé sur le pronaos disparu plus tard.

De la fin du XVIIIe siècle (1779) datent: l'actuel mur d'enceinte sur les côtés est et nord, la tour clocher avec la partie avoisinante du mur d'enceinte, deux corps de construction découverts par les fouilles à nord-ouest de l'église et la seconde enceinte, à l'ouest de celle principale. Probablement à la même période ont été aménagées les constructions voûtées, en brique, destinées à capter les sources d'eau sur la terrasse de la rivière Colentina.

Certains transformations ont été effectuées au début du XIXe siècle auxquelles s'ajoutent d'autres interventions plus tardives.

CURTEA DIN SÂMBUREȘTI

1. Biserica din Sâmburești.

Pe o înălțime ce domină satul Sâmburești, din județul Olt, se mai află încă biserica și ruinele „palatului lui Vel Armaș Marcu”¹.

Înalt dregător și om de încredere al domniei în vremea lui Matei-Basarab, marele armaș Marcu – sau Danovici Marco² – este, potrivit tradiției³ dar și unor mărturii scrise⁴ primul stăpân al moșiei Sâmburești, ctitor al bisericii și casei ridicate aici, probabil între anii 1646–1652⁵. Intrată prin cumpărare în posesia lui lordache

Crețulescu vel vornic⁶, vândută de către fiul acestuia, la 1754, clucerului Ștefan Balotă⁷, moșia – „cu biserica de piatră și cu pivniță de piatră, cu vie, cu pometuri” – trece în același secol în stăpânirea familiei Brătianu, care o deține încă la 1848⁸.

Biserica – pe plan drept, cu turlă pe pronaos și turn de scară adosat fațadei de nord (fig. 1, 2) –

⁶ Biblioteca Academiei, *manuscris*, CDL XVIII/86.

⁷ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, 1961, p. 527–528.

⁸ Safta Balotă, fiica clucerului Balotă, se căsătorește ante 1788 cu Ene (Iane) Brătianu, aducându-i probabil ca zestre moșia Sâmburești, vezi I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824*, Buc., 1942, p. 40–41; via de la Sâmburești este moștenită la 1820 de către Dincă Brătianu, fiul Saftei și al lui Ene, pentru ca la moartea lui Dincă, în 1884, Sâmbureștii să revină lui Ion Brătianu. Vezi Anastasie lordache, *Pe urmele lui Dumitru Brătianu*, Buc., 1984, p. 16–23.

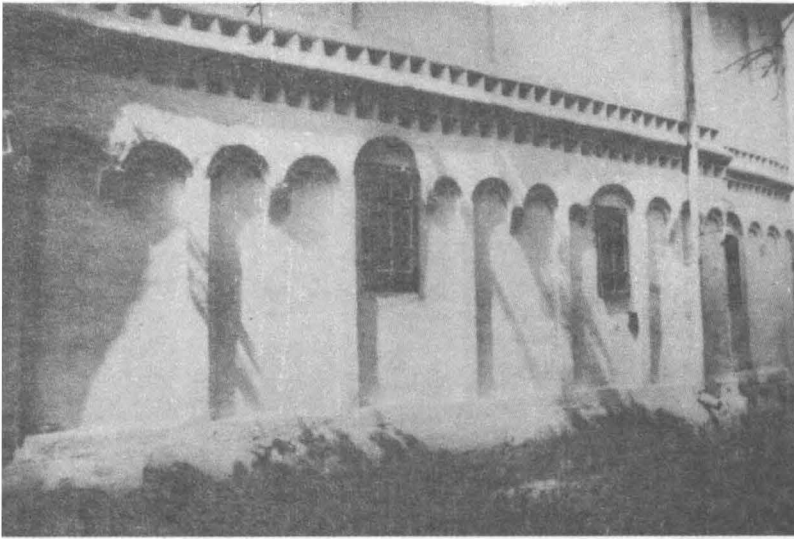
¹ *Marele Dicționar geografic al României*, V, p. 414.

² Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Buc., 1971, p. 167.

³ *Marele Dicționar...*, p. cit.

⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*

⁵ Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Buc., 1982, p. 1201.

devenită lăcaș parohial, este amintită în toate documentele păstrate, privitoare la moșie. Nici un asemenea act nu face însă referire la casă. Putem doar presupune, ținând seama de menționarea pivniței într-un act de la 1722⁹, că la acea dată casa ridicată de către marele armaș căzuse în ruină și că doar beciul mai era folosit, beci care mai păstrează și azi suficiente elemente ce să permită o reconstituire a spațialității sale.

De formă dreptunghiulară în plan (măsurând cca 13 m lățime și cca 15 m lungime), spațiul interior era subîmpărțit de o arcatură mediană sprijinită pe două pile de zidărie. Cele două travei longitudinale astfel rezultate erau probabil acoperite fiecare cu câte o boltă în leagăn susținută de arce dublouri ale căror urme se mai citesc încă (fig. 3, 4). Ducând la obținerea unei lățimi comparabile cu lungimea clădirii, acest tip de pivniță – întâlnit la numeroase case boierești zidite mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea¹⁰ – permitea o rezolvare arhitectonică a nivelului superior, alta decât simpla înșurire liniară a încăperilor care-l compuneau. În lipsa altor informații, avansăm ipoteza că organizarea acestui nivel precum și înfățișarea întregii construcții ar fi putut fi asemănătoare cu cele ale caselor domnești de la Plumbuita, Brebu sau

Câmpulung, contemporane cu cea din Sâmburești, ridicate peste beciuri cu formă și împărțiri similare.

Nu știm câtă vreme va fi ființat curtea de Sâmburești, căci o curte boierească – alcătuită specifică epocii – trebuie să fi fost aceea ce alături de o biserică modestă o impunătoare casă din care se păstrează azi doar ruinele (fig. 5).

Constituite în ansambluri arhitecturale de zi în zi un mare număr de asemenea reședințe au fost ridicate în Țara Românească începând cu vremea domniei lui Matei Basarab, perioadă care, după exemplul domnului, boierii țării și-au să li se ridice curți pe moșiile pe care le aveau. Cumulând, pe lângă funcțiunea de locuire temporară sau permanentă a familiei boierești, funcțiunea de administrare a unei întinse exploatare funciare, precum și pe cea – frecventă în epoca – de refugiu și apărare, o curte a secolului XVII-lea era de regulă alcătuită dintr-o incintă zidită pe conturul căreia se rânduiau construcțiile casei, locuințele slujitorilor, cuhnia, alte acareturi în afara incintei, avându-și uneori propria îngrădire de zid, se afla biserica, paraclis al curții. În strărea a puterii și bogăției proprietarului, a rolului pe care acesta îl ocupa în ierarhia curții domnești, ansamblul astfel alcătuit avea și o importantă funcție de reprezentare¹¹.

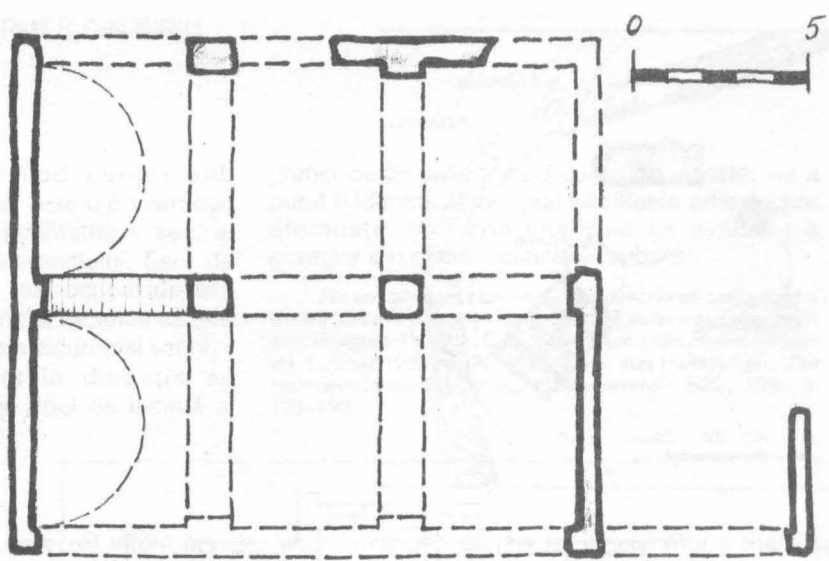
Pe fundalul acestor caracteristici de ordin general, interpretarea tuturor informațiilor care dispunem poate facilita încercarea de reînțregire a imaginii curții de la Sâmburești. În acest timp, datele provenite din cercetarea de tip

⁹ Biblioteca Academiei, *manuscris citat*, document menționând biserica și pivnița lui lordache Crețulescu din Sâmburești, la 22 august 1722.

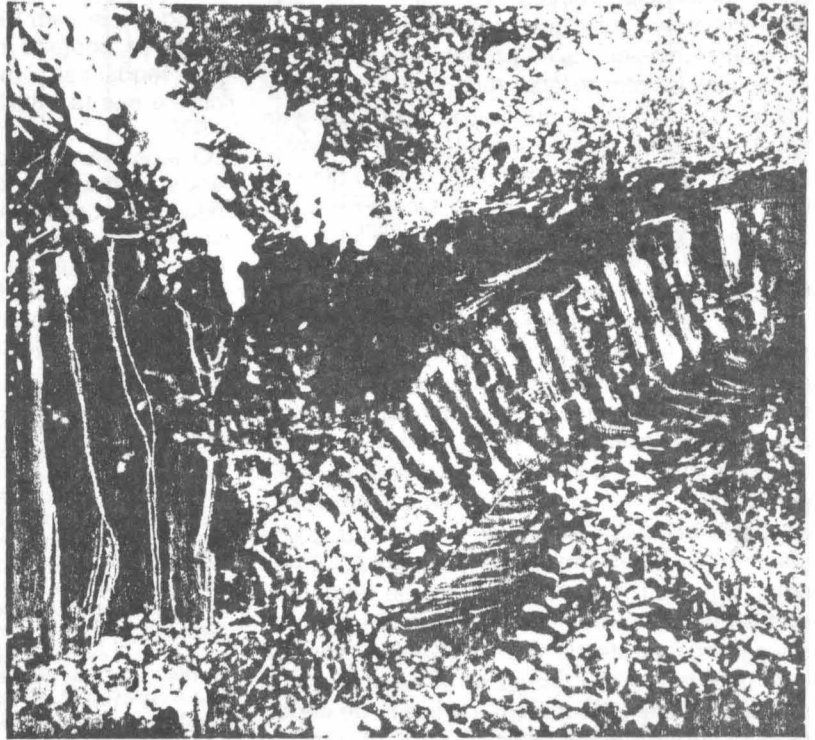
¹⁰ Anca Brătuleanu, *Contribuții la cunoașterea arhitecturii reședințelor domnești și boierești în Valahia secolelor XVII și XVIII*, teză de doctorat, p. 13 și Planșa I.

¹¹ *Ibidem*, p. 21

3. Casa lui Marcu Armașul –
plan nivel pivniță

4. Arc dublu al bolților pivniței

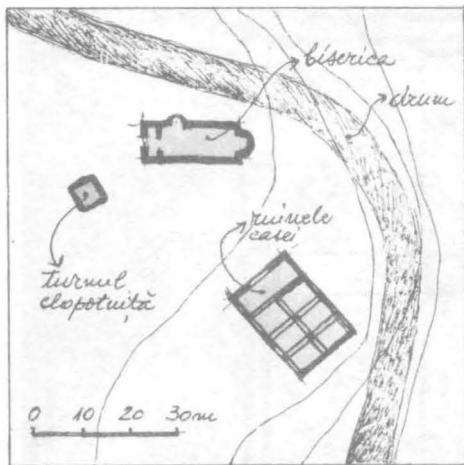
ren, cele documentare și cele – analizate cu circumspecție – pe care le oferă tradiția locală sunt în măsură să ilustreze modul în care, în alcătuirea unui asemenea ansamblu arhitectural se regăsesc principalele manifestări ale vieții feudale.

„Despre acest armaș se spune că avea plăiuri mari cu vii”, afirmă tradiția locală¹². Atestată

documentar, moșia „cu vie, cu pometuri”¹³ constituie justificarea economică a zidirii curții din Sâmburești. Aici, la curte, se perfectau complexe relații între stăpân și țărani de pe moșie, aici se luau hotărârile legate de modul de ex-

¹² Documente..., loc cit.

¹³ Marele Dicționar..., loc cit.

5. Curtea de la Sâmburești
– schiță a amplasamentului
construcțiilor

plotare a terenului și tot aici se depozita recolta. Lipsit acum de orice urmă a construcțiilor anexe, ansamblul arhitectural al curții – reședință a boierului care conducea și supraveghea de aici treburile moșiei – avea probabil organizarea și amplasarea cerute de atare funcțiuni. Presupunerea se bazează pe o sumară analiză a ruinelor casei, ce trebuia să fie element central și simbol al întregii așezări. De dimensiuni mari în plan, ridicat în pivnițe înalte în care se păstrau vinurile, „palatul lui Vel Armaș Marcu” nu putea fi decât o construcție impozantă, sugerând o alcătuire corespunzătoare a clădirilor curții.

Caracterul de apărare pe care-l va fi avut ansamblul de la Sâmburești rezultă din chiar amplasarea clădirilor sale pe o zonă înaltă a terenului – loc ideal de observare a împrejurimilor. Cât despre informația, oferită tot de tradiție, conform căreia vinurile se aduceau „în beciurile palatului prin burlane ce se găsesc chiar azi sub pământ”¹³, aceasta nu pare verosimilă. În schimb, judecând după alte exemple asemănătoare¹⁴, „burlanele” puteau fi canale de olane ce alimentau curtea cu apă: sursă necesară în cazul unor construcții înconjurate de o incintă defensivă, așa cum bănuim a fi fost curtea de la Sâmburești. În sprijinul acestei presupunerii, nu lipsită de importanță ni se pare funcția militară pe care, timp de aproape opt ani, Marco Danovici a deținut-o pe

lângă Matei Basarab¹⁵, indeletnicire ce-și putea pune amprenta asupra ansamblului curții marelui armaș, zidită în epoca în care și alte curți întărite se ridicau în Țara Românească¹⁷.

În sfârșit, scoțând în evidență atât privilegiile marelui feudal cât și modul în care a fost construită curtea, merită citată o altă relatare, datând din 1930:

„O legendă ce circulă prin localitate spune că acest Armaș, când a zidit biserica și casele, neavând lucrători îndeajuns, ar fi pus oameni să ație calea la drum trecătorilor și pe care îi prindeau, erau puși să lucreze de fiecare câte o zi, iar dacă se întâmpla ca acei trecători să fie cu carele cu boi, atunci erau obligați ca să facă câte o zi pentru fiecare bou ce trăgea la care”¹⁸.

ANCA BĂTULEANU
LIVIU BRĂTULEANU

¹³ Canale de olane alimentau, după spusele lui Paul de Alep, curtea de la Filipeștii de Târg a Cantacuzinilor, vezi *Călători străini despre țările române*, VI, Buc., 1976, p. 149; astfel de olane, cu funcțiune similară, au fost găsite la curtea întărită din Băjești a marelui ban Mareș, vezi Teodora Voinescu, *Note asupra curții și bisericii din Băjești*, „Studii și cercetări de istoria artei”, 1957, 1–2, p. 76.

¹⁴ Marco Danovici semnează ca mare armaș acte din perioada anilor 1644–1652, vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*

¹⁷ O curte întărită se afla la Golești, ridicată probabil la 1640, vezi Paul de Alep, *Călători...*, p. 164; la 1645 se încheie de către Matei Basarab ridicarea curții întărite de la Strehaia; curtea de la Brâncoveni îi datorează probabil aceleiași domn elemente de fortificare zidite ante 1640, vezi Teodora Voinescu, *Locul ansamblului de la Strehaia în arhitectura Țării Românești*, SCIA, 1988, p. 25 și 27; curtea de la Popești-Leordeni, zidită ante 1615, avea o incintă fortificată, vezi Constantin Moisil, *București și împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea*, în volumul *București vechi*, Buletinul societății istorico-arheologice, 1935, p. 26; pot fi de asemenea presupuse elemente de fortificare la multe alte curți contemporane, vezi Theodor Octavian Gheorghiu, *Arhitectura medievală pe teritoriul României*, p. 265.

¹⁸ C. Petrescu, *O biserică istorică în județul Olt*, „Episcopia Argeș”, Pitești, I, 1930, nr. 12, p. 24–27.

¹⁴ *Marele Dicționar...*, loc cit.

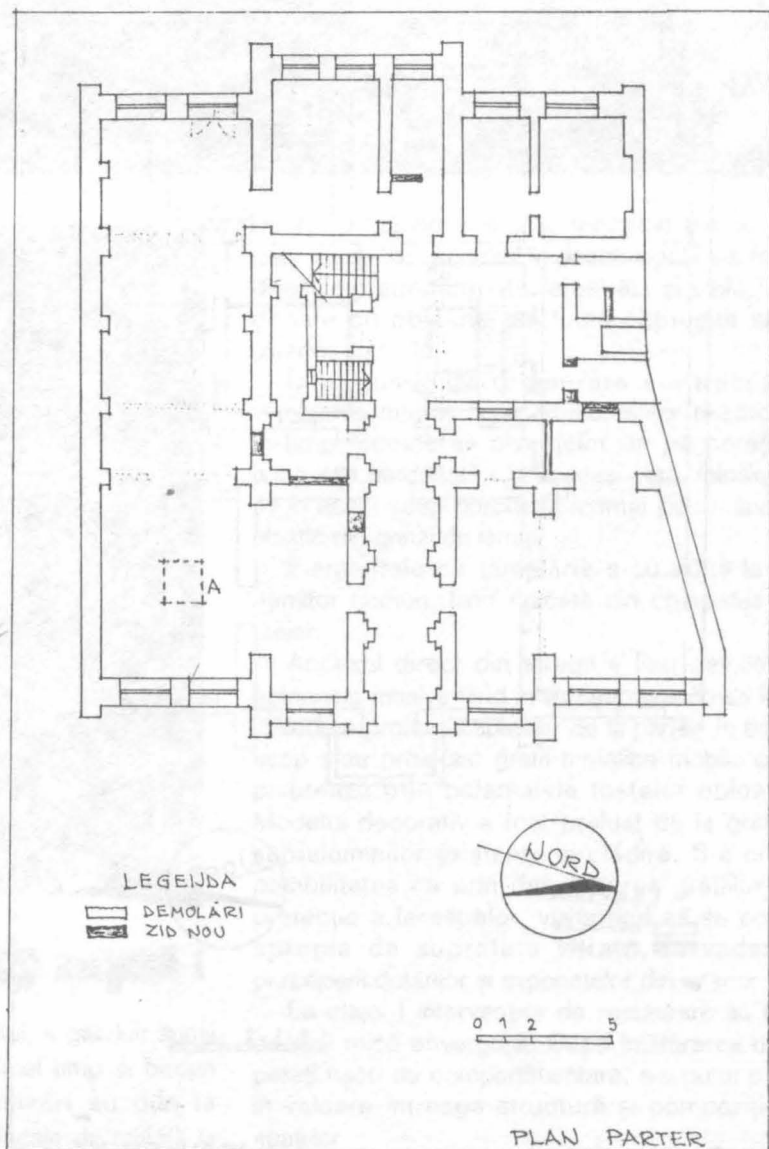
¹⁵ Canale de olane alimentau, după spusele lui Paul de Alep, curtea de la Filipeștii de Târg a Cantacuzinilor, vezi *Călători străini despre țările române*, VI, Buc., 1976, p. 149; astfel de olane, cu funcțiune similară, au fost găsite la curtea întărită din Băjești a marelui ban Mareș, vezi Teodora Voinescu, *Note asupra curții și bisericii din Băjești*, „Studii și cercetări de istoria artei”, 1957, 1–2, p. 76.

Imobilul cunoscut în mod curent sub denumirea de „Casa Hermes” este o construcție unitară, ridicată în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, sub influența neoclasicismului. Este de înțeles că amplasamentul a fost ocupat de alte clădiri, dar acestea s-au demolat, actuala clădire înglobând doar la subsol unele ziduri mai vechi.

Tot în perimetrul aflat în discuție se presupune că ar fi existat și zidul de incintă al

primei cetăți sibiene, zid care, din păcate, nu a putut fi identificat nici prin săpăturile arheologice efectuate, nici prin analizele de evaluare a pereților din piatră existenți în subsol¹.

¹ Nu am găsit un plan vechi sau descrierea amănunțită a clădirii. Câteva date istorice și impresii asupra construcției în anul inaugurării sale la: E. Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, vol. I, Sibiu 1922, p. 79-80; I. Hann von Hanneheim, *Der Hermannstädter Bürger und Gewerbeverein*, Sibiu, 1890, p. 122-123.

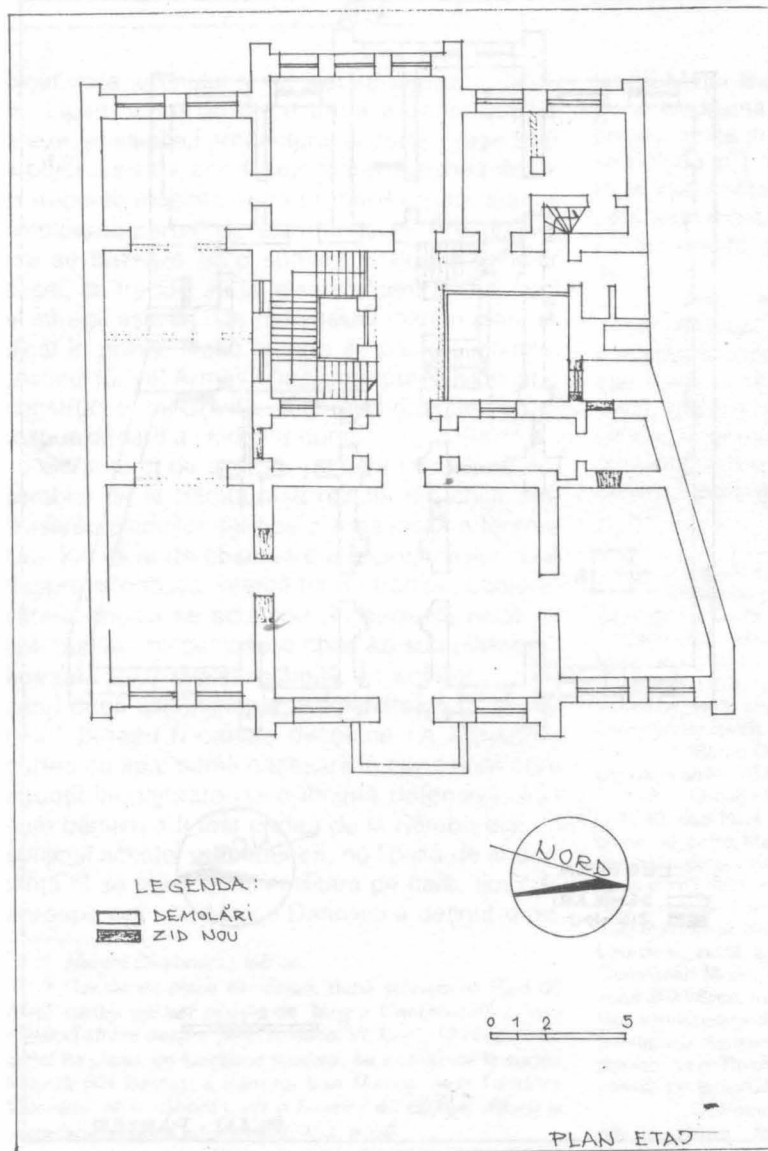
Planșa 1 Casa Hermes, planul parterului

Imobilul, în decursul timpului, a suferit unele modificări secundare ca importanță, datorită diverselor funcțiuni pe care le-a avut, sarcina noastră fiind, pe de o parte, de a aduce clădirea la aspectul ei inițial și, pe de altă parte, adaptarea ei la noua funcțiune propusă: aceea de muzeu.

La subsol modificările au fost minime, fiind necesară doar refacerea bolții de cărămidă (zona A), perforată pentru a se putea ajunge printr-o scară direct în subsol. Soluția aleasă de noi a fost închiderea golului cu grinzi de lemn

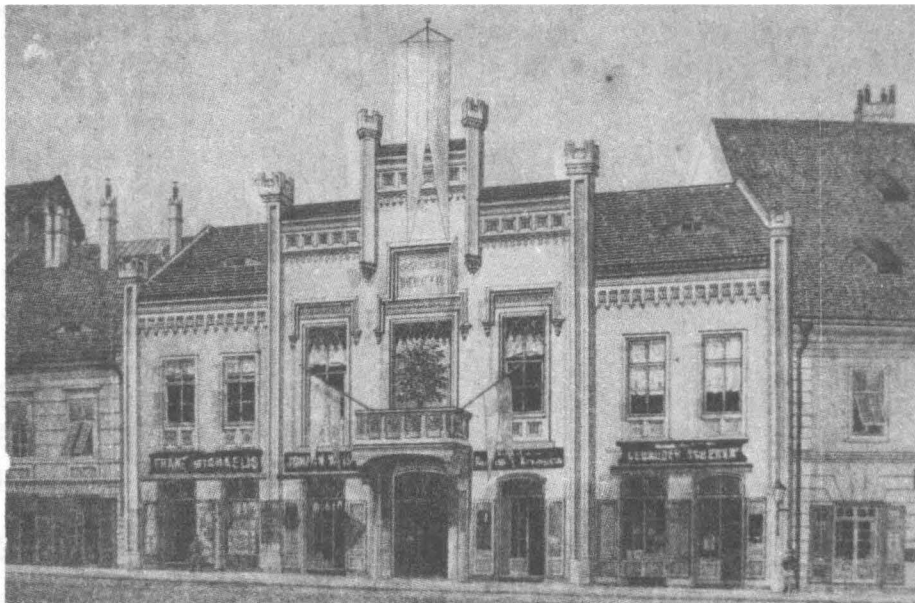
peste bolta de cărămidă, grinzi care erau suport pentru pardoseala din parchet, iar partea inferioară a bolții s-a practicat un schel metalic din plasă sudată care să preia dub curbură, schelet acoperit cu o plasă din rat care să susțină noua tencuială.

Pardoseala din subsol a fost adaptată la noi funcțiuni propuse, folosindu-se în acest scc cărămida refractară așezată pe un strat de betc slab și un pat de nisip. Rosturile dintre cărăm au rămas de 1 cm lățime, acestea fiind umplu cu mortar de var, asigurând în acest mc eliminarea umidității.

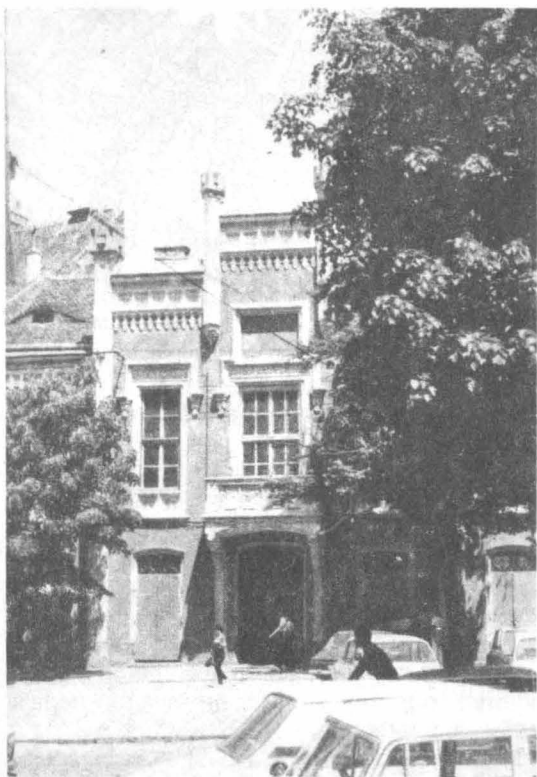

Planșa 2 Casa Hermes, planul etaju

Casa Hermes;
fațada clădirii la
1871

Fațada clădirii
înainte de restaurare

Parterul, de-a lungul timpului, a găzduit spații comerciale diverse, iar în ultimul timp și birouri administrative. Aceste utilizări au dus la compartimentări multiple și placaje de faianță la

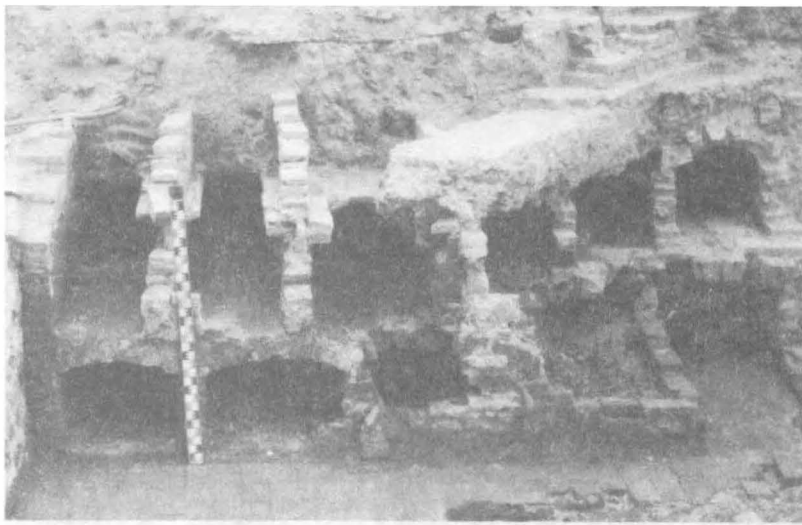
pereți, iar pardoselile s-au mozaicat pentru a fi ușor de spălat. Accesul în aceste spații s-a făcut direct din stradă, toate ferestrele și ușile fiind dosate cu obloane din lemn căptușite spre exterior cu tablă.

În acțiunea de restaurare s-a trecut la eliminarea tuturor compartimentărilor practicate în timp, scoaterea placajelor de pe pereți și aducerea pardoselilor la aceeași cotă, folosindu-se în acest scop parchetul montat pe un suport elastic din grinzi de lemn.

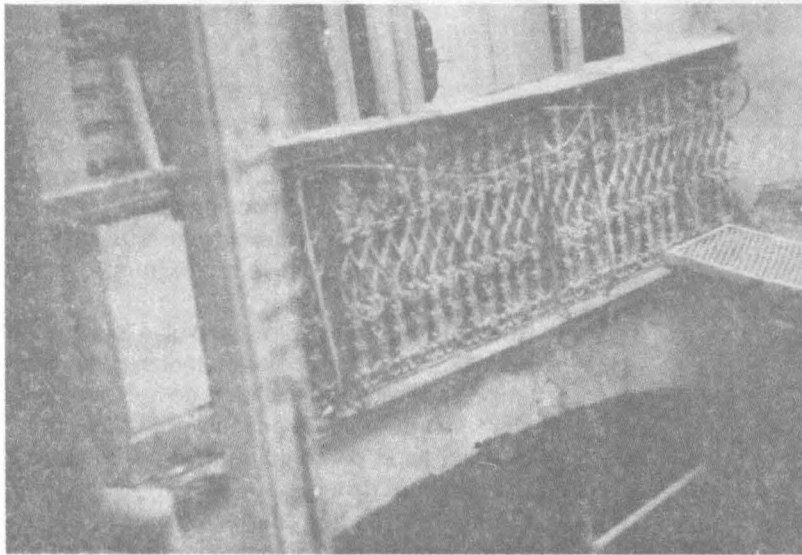
Elementele de tâmplărie s-au adus la un numitor comun, fiind ridicate din cherestea de stejar.

Accesul direct din stradă a fost desființat, obloanele masive fiind înlăturate, avându-se însă în vedere protecția spațiilor de la parter. În acest scop s-au proiectat gratii metalice mobile care pivotează prin balamalele fostelor obloane. Modelul decorativ a fost preluat de la gratiile supraluminilor existente la clădire. S-a creat posibilitatea ca prin deschiderea gratiilor de protecție a ferestrelor, vizitatorul să se poată apropia de suprafața vitrată, în vederea percepției dotărilor și exponatelor din interior.

La etajul I intervențiile de restaurare au fost de mai mică anvergură. După înlăturarea unor pereți ușori de compartimentare, s-a putut pune în valoare întreaga structură și compoziție a spațiilor.

Curtea interioară (a)

b. Detaliu. Balustrada originală

Din sondajele efectuate la pereți și tavane s-a constatat existența unei zugrăveli originale executată în sistem casetat și cu motive ornamentale. Porțiunile fiind totuși foarte mici, nu s-a putut trece la reconstituirea elementelor principale ale desenului, pentru a putea fi restaurat și repus în valoare.

O importanță deosebită s-a acordat curții interioare, în care pereții de compartimentare a coridoarelor au dus la distrugerea balustradelor din fontă, elemente izolate păstrându-se doar pe o singură latură a balconului de la etajul I.

Prin apeluri la întreprinderi specializate, s-a reușit returnarea elementelor din fontă pentru întreaga balustradă, redându-se astfel vechea înfățișare a curții interioare.

La solicitările viitorului beneficiar s-a proiectat un luminator peste curtea interioară, în așa fel

încât acest spațiu să poată primi funcțiuni multiple.

Fațadele au fost puțin afectate de modificări în timp. Față de obloanele amintite, intervenții s-au făcut doar la plăcile decorative ale balconului de la etajul I, fațada principală. Aceste plăci au fost executate în teracotă, având elemente decorative de imitație florală. Gradul de deteriorare fiind foarte avansat s-au înlocuit cu alte plăci, turnate dintr-un aliaj (beton armat + mineros), după ce s-a luat un mulaj în negativ după cele existente.

Cromatică fațadelor s-a păstrat în întregime, deoarece albul profilaturilor și roșul-carmin al plinurilor de zidărie amintesc de goticul transilvănean, curent care a stat la baza concepției clădirii aflate în studiu.

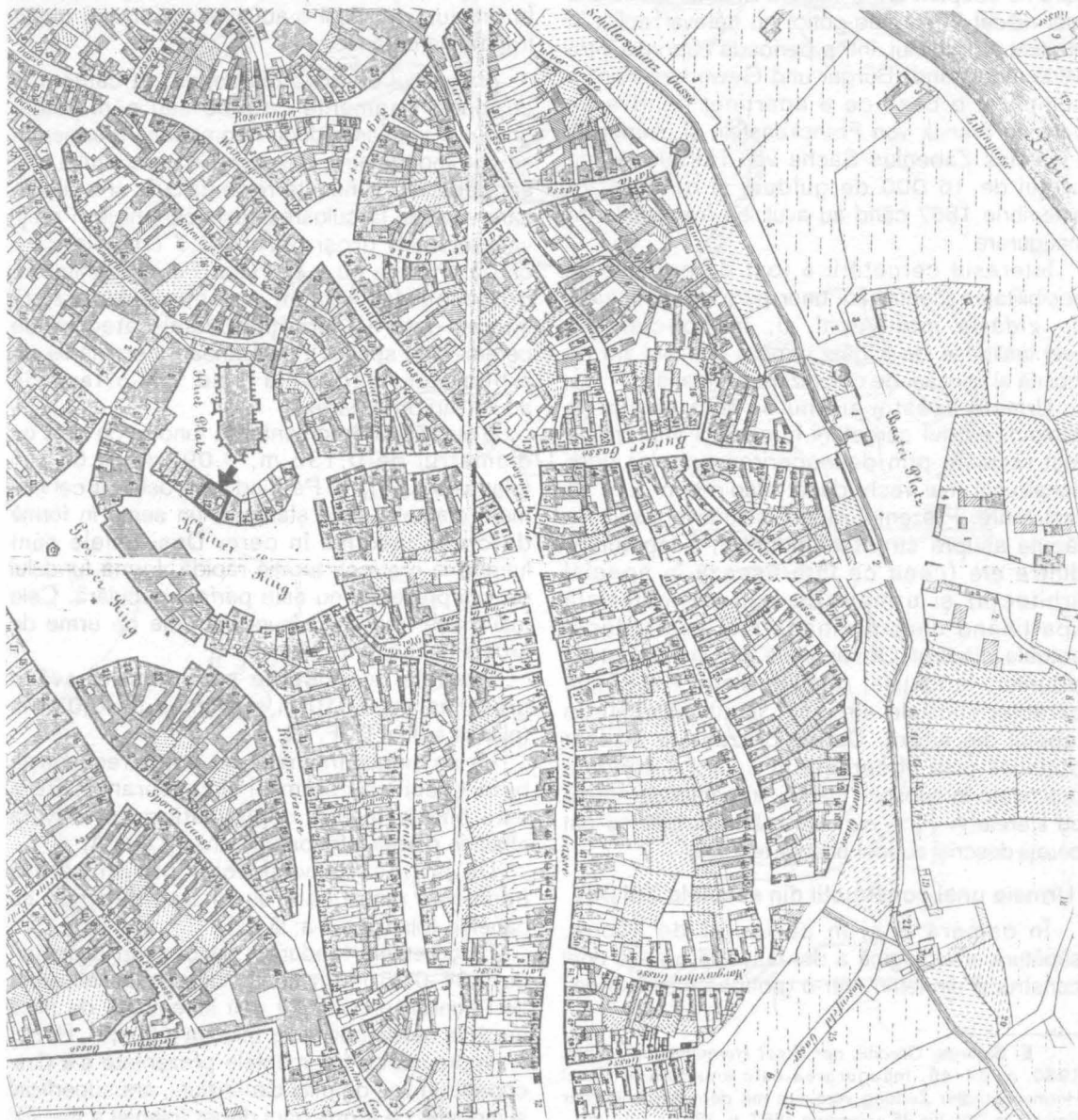
EMIL CRIȘAN

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA „CASA HERMES”
(BÜRGER UND GEWERBEVEREINSHAUS) DIN SIBIU

Penuria de urme materiale aparținând perioadei de început a dezvoltării așezării de pe Cibin justifică săpăturile arheologice de la Casa Hermes (Gewerbvereinshaus), clădire aflată în

vatra de formare a localității. Urmând să adăpostească noul Muzeu de Etnografie, clădirea a intrat într-un proces de restaurare în 1989.

Planșa I – Planul orașului Sibiu din anul 1875 (Biblioteca Brukenthal H 4992)

Cercetările întreprinse aici, ca de altfel și altele efectuate în ultimul timp la Sibiu, au fost subordonate unor lucrări de construcție organizate defectuos, în grabă. În consecință, nu numai că cercetările arheologice nu au precedat lucrările de renovare, dar ele au fost obligate să se restrângă în interiorul clădirii, să se desfășoare în lunile februarie-martie, concomitent cu tencuirea subsolului.

Apreciată în ansamblul arhitecturii tradiționale din Sibiu și având în vedere criteriile vechimii, originalității și potențelor artistice, clădirea de care ne ocupăm are o valoare limitată. Edificiul a fost ridicat în stil neo-gotic, cu câteva replici în arhitectura Sibiului, într-o perioadă cuprinsă între 1865, anul când „Bürger und Gewerbeverein“ a cumpărat o casă ce a aparținut cândva lui Valentin Franck von Franckenstein și ulterior lui Johannes Zabenius Sachs von Harteneck, cu prețul de 16 000 de guldeni și data de 24 noiembrie 1867 când au avut loc festivitățile de inaugurare¹.

Interesul cercetării a fost determinat de posibilitatea identificării unor părți din structurile de zidărie mai vechi și, în special, de eventualitatea de a găsi urmele primului zid de incintă al așezării de colonizare germană.

Urmele acestui zid nu au fost găsite. În schimb, efortul cercetării în condiții improprii a fost răsplătit prin descoperirea urmelor unor construcții mai vechi decât clădirea în curs de restaurare. Prezentul raport include observațiile făcute asupra structurii zidurilor, a legăturilor dintre ele (ceea ce interesează în special arhitecturii) și urmele de cultură materială aparținând unor perioade mai vechi decât actuala clădire. Observațiile privind structura zidurilor, fundațiile, relațiile dintre ele și alte caracteristici ale elevației, sunt cuprinse în tabelul din anexă. Datele prezentate au fost obținute prin observații în cele 14 sondaje practicate în subsolul clădirii, în camerele notate cu literele A-F, și sunt cu atât mai utile cu cât pereții descriși au fost ulterior tencuiți.

Urmele unei construcții din secolele XIII-XIV

În camera B și în coridorul de acces, săpătura arheologică a dat la iveală urmele unei construcții din lemn. Într-o groapă ce se întinde

în spațiul menționat și continuă sub zidul 1 s-au descoperit mai multe bârne groase de 0,15-0,16 m. Cea mai lungă a apărut în coridorul de acces măsurând 2,73 m. Nici ea și nici celelalte păstrate nu sunt întregi. Bârnelor sunt scobite, iar în cazul bârnei de 2,73 m lățimea scobiturii este de 0,10 m. O altă bârnă, care măsoară în lungime 0,60m, este perforată longitudinal, orificiul măsurând în secțiunea sa dreptunghiulară 0,06-0,07 m. Alte trei bârne au apărut în camera B. Ele mărginesc o groapă ce se adâncește în pământ la 0,70 m, față de nivelul actual de călcare din subsol (planșa IV). În umplutura gropii s-au descoperit mai multe fragmente ceramice.

Materialul ceramic descoperit în camera B cuprinde fragmente de oale sau căni. După gradul și tehnica arderii, fragmentele recuperate se pot împărți într-o categorie în care lutul a fost ars căpătând o nuanță roșie-gălbuie și o alta în care a ajuns la culoarea roșie-cărămizie. Pereții vaselor sunt groși de 0,3-0,7 cm, din care cauză arderea nu a pătruns. Pereții cănilor au grosimea de 0,6 cm. Amănuntele prezintă interes datorită rarității acestei categorii de ceramică în spațiul transilvănean, cercetările de arheologie medievală fiind într-o fază de acumulare progresive.

S-au păstrat fragmente de funduri de oală cu diametrul de 0,135 m, 0,092 m, 0,065 m (planșa a II-a; I, J). Pe fundul de oală cu cel mai mare diametru este ștampilat un semn în formă de cruce înscrisă în cerc. Deși oalele sunt lucrate la roata cu turație rapidă, forma fundului de vas prezentat nu este perfect circulară. Cele mai multe fragmente sunt marcate de urme de ardere secundară.

Toartele descoperite sunt masive, având grosimea de 0,010 m și lățimea de 0,034 m (planșa a III-a; D, F, G).

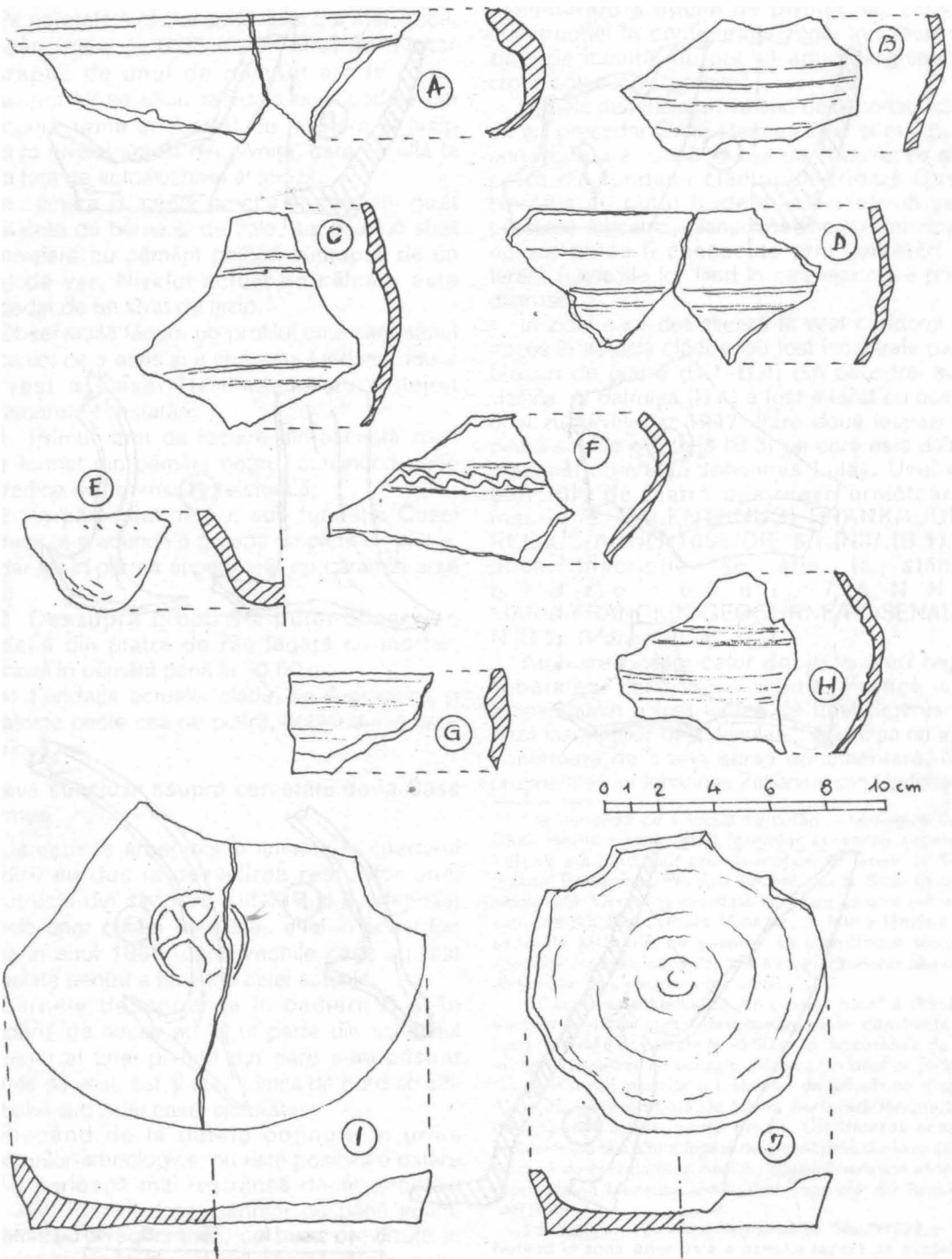
La un singur fragment se poate recunoaște buza specifică ceramicii „Kragenrand“. Buza este bine profilată, complicată cu o nervură aflată în partea inferioară (planșa a II-a; A).

De la tipul de vas-ulcior provin câteva fragmente dintre care unele sunt decorate cu canaluri (planșa a II-a; B, C).

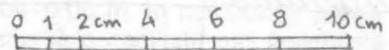
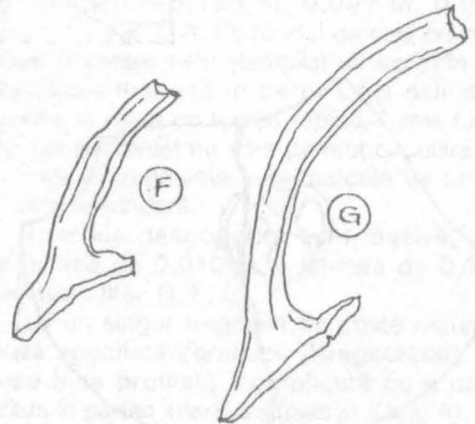
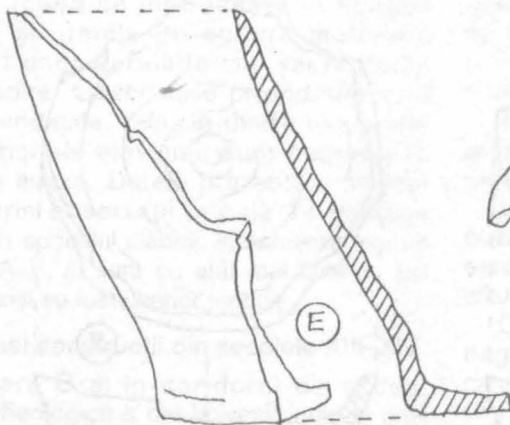
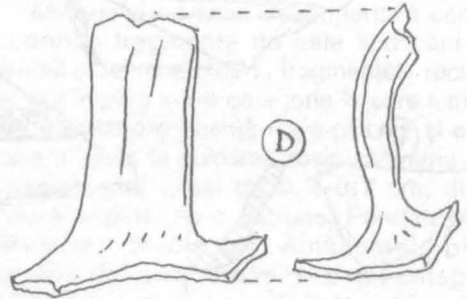
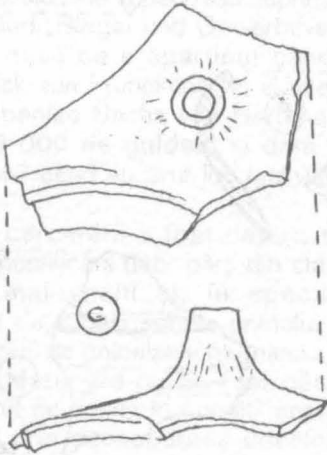
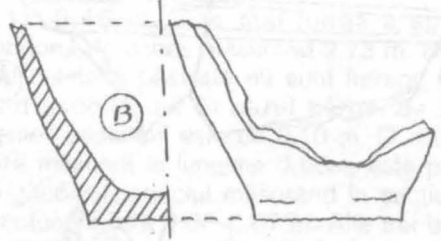
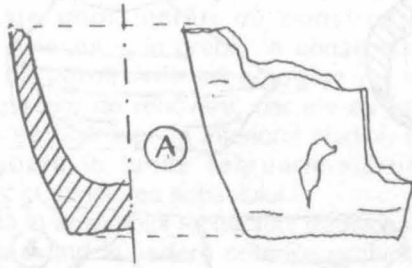
Fragmentele fundurilor de căni au diametrul de 0,04-0,06 m. În compoziția pastei acestora se remarcă o cantitate mai însemnată de mică decât la oalele obișnuite (planșa a III-a; A, B, E).

Împreună cu fragmentele prezentate s-a descoperit un vas de mici dimensiuni, ars superficial și modelat pe forma unui deget (planșa a II-a; E).

¹ E. Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1930, p. 44-46. Inaugurarea este anunțată în ziarul *Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürger Boten*, nr. 280 din 25 noiembrie 1867, p. 121.

Planșa a II-a Casa Hermes din Sibiu: fragmente ceramice descoperite în săpătura arheologică.

Planșa a III-a Casa Hermes din Sibiu: fragmente ceramice medievale descoperite în cursul cercetării arheologice.

Observații stratigrafice

Pe peretele sudic al sondajului II a fost vizibil, la adâncimea de 0,35 m, un strat de mortar suprapus de unul de pământ ars la roșu. Deasupra lui se aflau resturile unei podele din scânduri, urma unui strat de nivelare și nisip până la nivelul actual din pivniță, care se află la -3 m față de actualul nivel al străzii.

În camera B, peste groapa în care am găsit fragmente de bârne și de oale, s-a aflat un strat de nivelare cu pământ galben suprapus de un strat de var. Nivelul actual de călcare este precedat de un strat de nisip.

Observațiile făcute pe profilul unui șanț săpat mecanic, ce a atins și a străpuns fundația zidului de vest a Casei Hermes, ne-au prilejuit următoarele constatări:

1. Primul strat de locuire din această zonă este format din pământ negru, conținând urme sporadice de ceramică preistorică;

2. În pământul negru, sub fundația Casei Hermes, s-a adâncit o groapă umplută cu pietre, mortar și, în partea superioară, cu cărămizi arse slab;

3. Deasupra gropii s-a putut observa o fundație din piatră de râu legată cu mortar, adâncită în pământ până la -0,50 m;

4. Fundația actuală clădirii se suprapune și se lățește peste cea de piatră, dublându-se spre interior.

Câteva concluzii asupra cercetării de la Casa Hermes

Cercetările arheologice limitate la interiorul clădirii au dus la dezvelirea resturilor unei construcții din secolele XIII-XIV și au depistat urmele unor clădiri care s-au aflat în acest loc până în anul 1865, când vechile case au fost demolate pentru a face loc celei actuale.

Bârnelor descoperite în camera B și în coridorul de acces au făcut parte din scheletul de lemn al unei pivnițe din care s-au păstrat limitele de vest, est și sud. Limita de nord se află probabil sub zidul casei alăturate.

Plecând de la datele obținute în urma săpăturilor arheologice, nu este posibilă o datare într-o perioadă mai restrânsă decât secolele XIII-XIV. Potrivit descoperirilor de până acum, ceramica „Kragenrand”, cu buza prevăzută în exterior cu un fel de „guler”, din care face parte fragmentul de oală găsit la Casa Hermes, poate fi datată în Transilvania, în limite foarte largi, în secolele XIII-XV. Pentru vasele ulcior din lut nu cunoaștem analogii care să ne permită o datare a

întregului material ceramic². Nici luarea în considerare a tipului de pivniță sau poziția construcției în configurația zonei în raport de zidul de incintă, nu pot să aducă argumente cronologice indiscutabile³.

Urmele materiale provenind de la construcțiile ce au precedat Casa Hermes sunt și mai puțin convingătoare. Dacă nivelul de construcție și o parte din fundația clădirii anterioare Casei Hermes au putut fi identificate într-un șanț practicat mecanic, planurile edificiilor anterioare nu vor putea fi cunoscute prin cercetări de teren, fundațiile lor fiind în cea mai mare parte distruse.

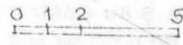
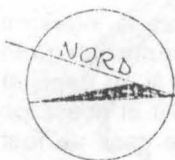
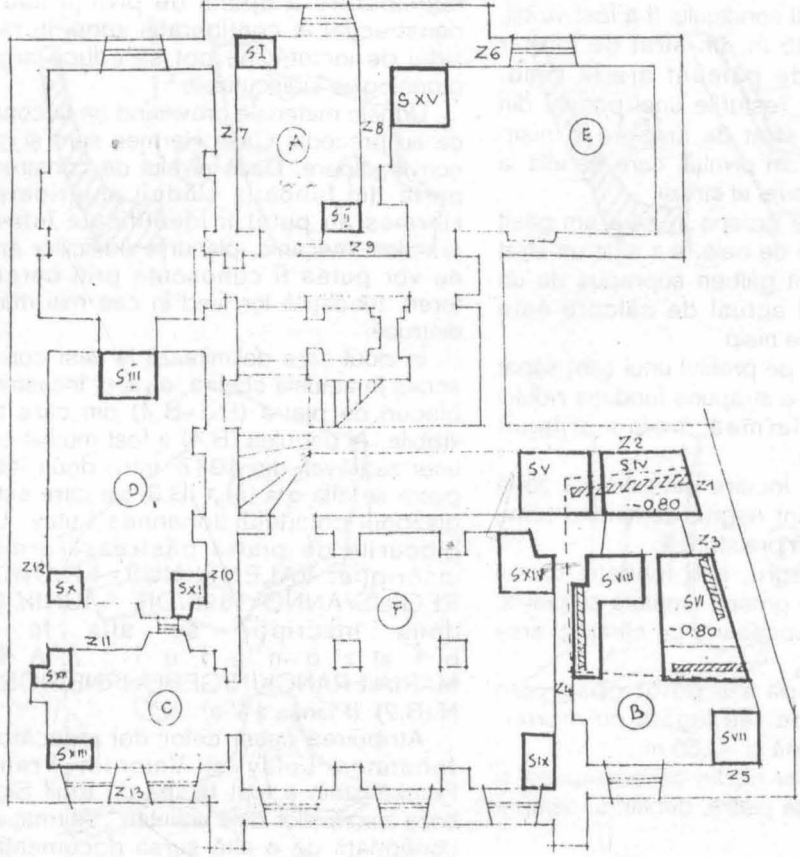
În zidul care delimitează la vest coridorul de acces în actuala clădire, au fost încastrate patru blocuri de piatră (B.1-B.4) din care trei sunt vizibile. Al patrulea (B.4) a fost mutilat cu ocazia unei zugrăveli din 1947. Între două lespezi de piatră se afla o a treia (B.3) pe care este dăltuit blazonul comitelui Johannes Lulay. Unul din blocurile de piatră păstrează următoarea inscripție: VALENT(INUS) FRANK/IUDEX REGIUS/ANNO 1695/DIE 6 IUNII/ (B.1). A doua inscripție se afla la stânga b l a z o n u l u i : / A N N A MARIA/FRANCKIN/GEBOHRNE/ROSENAURI N (B.2). (Planșa a V-a).

Atribuirea casei celor doi judecători regali Johannes Lulay și Valentin Franck von Frankenstein a fost făcută de Emil Sigerus pe baza inscripțiilor deja amintite⁴. Afirmția nu este confirmată de o altă sursă documentară. Nici proprietatea lui Johannes Zabanius von Harteneck

² În perioada ce a urmat cercetării arheologice de la Casa Hermes repertoriul formelor ceramicii secolelor XIII-XV s-a îmbogățit prin descoperirile făcute la Sibiu (Palatul Brukenthal, Primăria Veche) sau la Sadu (cetatea medievală). Ceramica recoltată în cursul acestor cercetări sau cea din Sibiu, Piața Mică nr. 3, într-o fântână din secolele XIII-XIV, ne permite să identificăm formele specifice ceramicii secolelor XIII-XV sau trăsăturile perioadei de tranziție spre ceramica glazurată.

³ Cecetarea arheologică din „curtea mică” a Primăriei Vechi a avut ca rezultat descoperirea unei construcții din lemn cu nivelul de călcare la -0,50 m, și dimensiunile de 5/7 m. Spre deosebire de aceasta, clădirea din lemn de pe locul Casei Hermes posedă o instalație de aducțiune a apei. Afirmția este probată de bârna perforată longitudinal descoperită în umplutura gropii. Clarificarea acestei probleme ca și a altora legate de amenajările din lemn poate fi adusă de cercetarea subsolului clădirii învecinate intrate în proprietatea Muzeului Civilizației Populare din România „ASTRA”.

⁴ E Sigerus, *Von Alten Hermandstadt*, Sibiu, 1922, p. 79. Nefiind în zona principală a acestui raport de cercetare arheologică, problema naturii și evoluției raporturilor de proprietate din Sibiul evului mediu nu a fost adâncită. Cercetarea în această direcție este îngreunată de insuficiența materialului documentar, unele documente citate în lucrările de specialitate a istoricilor sași fiind astăzi pierdute.

PLANUL IV
PLAN SUBSOL

ARH. E. CRISĂN

Planșa a IV-a Casa Hermes din Sibiu: planul sondajelor arheologice din subsolul clădirii.

nu este atestată de un document. După execuția lui Harteneck bunurile sale imobiliare au fost confiscate iar eventuala proprietate era firesc să apară în conscripția din 1760, între „clădirile publice”⁵

Pe de altă parte, după confiscare, dreptul de moștenire a averii lui Harteneck a făcut obiectul unor lungi procese.

⁵ Arhivele Statului Sibiu, Rondul „Conscripții și urbării, nr. 111.

CARACTERISTICILE ZIDURILOR DIN SUBSOLUL CASEI HERMES

Camera	Zidul	Structura zidului	Adâncimea tălpii zidului*	Alte caracteristici	Raporturile între ziduri
A	Z ₆	cărămizi groase de 0,06 m	- 0,57 m	zidul e suprapus și s-a lățit peste o fundație anterioară din piatră	adosate
	Z ₇	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,40 m		adosate
	Z ₈	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,40 m		adosate adosate
	Z ₉	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,40		adosate
B și coridorul de acces	Z ₁	cărămizi groase de 0,050 m 0,060 m, blocuri de calcar	- 0,40 până la - 0,800 m	fundație în trepte	șesute
	Z ₂	fața vestică: cărămizi groase de 0,050 m, blocuri de piatră fața vestică: cărămizi groase de 0,050-0,060 m pietre, țigle	- 0,40 m		șesute șesute
	Z ₃	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,50 m		
	Z ₄	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,20 m		șesute
	Z ₅	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,40 m	colțul dintre zidurile 1 și 5 este rotunjit	
C	Z ₁₃	cărămizi groase de 0,060 m rar pietre de râu	- 0,50 m		șesute șesute
D	Z ₁₀	cărămizi groase de 0,040 m și 0,060 m	- 0,50 m		șesute
	Z ₁₁	cărămizi groase de 0,060 m	- 0,50 m		șesute
	Z ₁₂	cărămizi groase de 0,060 m	- 0,50 m		șesute
E	Z ₈	cărămizi groase de 0,050 m plomba din piatra de râu	- 0,35 m		adosate
	Z ₆	cărămizi groase de 0,050 m	- 0,40 m		
F	camera a fost tencuită înainte de cercetarea arheologică				

* față de nivelul actual de calcare din subsol

B₄

VALENT. FRANCK
IUDEX REGIUS.
ANNO 1. 6. 9. 5.
DIE 6 IUNIJ

B₁

B₃

ANNA MARIA
FRANCKIN
GEBORNE
ROSENAURIN

B₂

W

Plansa a V-a Ansamblul de pietre cu inscripții de la Casa Hermes din Sibiu.

Pe lista cetățenilor orașului Sibiu din 1657 se află numele lui Michael Clockner⁶. Nu cunoaștem ce relație a fost între Michael Clockner, cel care locuia în Piața Mică la 1657 și Georg Clockner, tatăl primei soții a comitelui Valentin Franck von Frankenstein. Familia Clockner și-a păstrat proprietatea din Piața Mică în cursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea. În 1750 consulul Daniel von Clockner este proprietarul casei cu numărul 87 din Piața Mică⁷. În succesiunea de case din Piața Mică, clădirea de la numărul 87 este a șasea, fiind situată în perimetrul actualei Case Hermes.

Cel de-al treilea proprietar propus de E. Sigerus este Johannes Lulay, *iudex civitatis* în 1506, *iudex regius et camerarius* în 1507 și responsabilul unei *duodecimalis* în același an⁸.

⁶ E. Albrich, *Die Bewohner Hermannstadts im Jahre 1657*, in „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, XVII, 2, 1883, p. 263 și 280.

⁷ *Conscriptio seu Connumeratio Domorum Liberae Regiae que Civitatis Superioris Cibiniensis, Anno 1750*, document aflat în fondul de „Conscriptii și urbării”, Arhivele Statului, filiala Sibiu, doc. 124.

La sfârșitul acestui „carusel al ipotezei” rămâne valabilă afirmația existenței pe loc actualei Case Hermes, între secolele XV–XVI unei clădiri (eventual două) ai cărei proprietari sau efemerii locatari au fost funcționari publici rangul cel mai înalt.

Cât de mult i-a fascinat pe sibieni istoria acestei clădiri ne putem da seama reluând informația lui Emil Sigerus, etnograf prin vocația sa, potrivit căreia la demolare s-ar fi găsit un tezaur format din monede de aur, argint și un șirag de perle⁹.

PETRE MUNTEANU BEȘTEAȘ

⁸ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens in den Sächsischen Archiven*, Sibiu, 1880, p. 443 și urm.

⁹ Sigerus, op. cit., p. 78–80.

Conservarea și restaurarea monumentelor și siturilor istorice, finalitate a activității de inventariere și catalogare, nu poate fi operațională fără o corectă cunoaștere și poziționare a siturilor în teritoriu; comparativ cu alte tipuri de inventare arheologice realizate în România de-a lungul timpului, considerăm că prioritatea în momentul de față trebuie acordată proiectării, dezvoltării, testării și introducerii bazei de date textuale ca o cale de înregistrare a drepturilor de proprietate¹, urmată de baza de date grafice².

În crearea unei baze de date am avut în vedere următoarele standarde generale:

– *documentarea asupra sitului – încadrare cronologică și culturală*

– *referințe administrativ-teritoriale*

– *poziționarea topografică*

– *scurt istoric al cercetării*

I. Sub voce Sat Bugeac, comuna Ostrov – referințe sistem de proiecție Gauss-Kruger – L.35-139-D-b

I. 1. La vest de viile de la extremitatea de vest a satului, fortificație trapezoidală ca val și șanț cu dimensiunile de 70×80 m. Descoperită pe baza fotointerpretării fotografiilor aeriene verticale³. Fotografia aeriană permite observarea valorilor duble pe laturile de est, sud și vest. Intrarea în fortificație poate fi prezumată pe baza fotointerpretării pe latura de est (intrarea este ușor descentrată față de axul est-vest al fortificației). Presupunem că acesta⁴ este „castrul roman” menționat în toate repertoriile de specialitate după semnalarea anterioară datorată lui Pamfil Polonic⁵, deși pe harta Marelui Stat Major Român, ediția 1885–1886, scara 1:50 000 adnotată de același autor, o fortificație patrulateră este amplasată la sud de Ceairul lui Marinciu.

¹ Conform art. 5 din Legea 18/1991, monumentele, ansamblurile și siturile istorice fac parte din domeniul public care le asigură conservarea și protecția în funcție de celelalte prevederi legale specifice.

² Dezvoltarea unei baze de date grafice digitale este un proiect de viitor din cauza costului ridicat al soft-ului și hard-ului necesare.

³ Identificarea fortificației pe fotografiile aeriene verticale este meritul integral al lui Al. S. Ștefan (Comunicare la Sesiunea națională de arheologie, 1985).

⁴ TIR, p. 21; v. și Petre Diaconu, Niță Angelescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud-vest al Dobrogei*, în „Revista Muzeelor”, V, 1968, p. 349.

I. 2. Aliniament de tumuli (circa 20–25) pe direcția est-vest, paralel cu faleza brațului Ostrov al Dunării 6 și actualul DN 3 (Ostrov-Constanța). Limita dinspre Ostrov a aliniamentului depășește către vest cimitirul getic descoperit la vest de localitatea Ostrov și se oprește la vest de punctul „Ceairul Bugeac”, unde a fost identificat și cercetat cimitirul Bugeac I. (v. harta 1). Tumulii se înșiruie pe o lungime de 1,5–2 km. Unii, mai bine conservați, au înălțimea de 2–4, alții sunt aproape aplatizați de lucrurile agricole, dar vizibili pe fotografia aeriană. Tumulii nu au fost cercetați arheologic; din mantaua unei movile, parțial distruse, s-au recuperat fragmente de amfore elenistice, ceea ce a condus la supoziția că aparțin epocii Latene⁷. Indiferent ce ar releva cercetarea arheologică, este evidentă inexistența unei contemporaneități între necropola tumulară aliniată și cele două necropole situate la est și la vest de ea. Tot ca ipoteză, bazându-ne și pe contextul geomorfologic al locului, ca și pe amplasarea tumulilor pe o curbă de nivel aproximativ identică, presupunem că au fost utilizați ca repere de drumul limesului, în situația în care nu sunt contemporani cu construirea acestuia. Este de observat că fortificația patrulateră⁸ utilizează în colțurile de sud-vest și sud-est doi tumuli, ceea ce ar pleda pentru apartenența fortificației la o altă arie culturală decât cea romană sau romano-bizantină și posteroară sec. VII d. Chr.

I. 3. Așezarea de epocă timpurie romană cu persistente mărturii de cultură getică, situată pe valea „Ceairul lui Marinciu”⁹, la sud-vest de localitatea Bugeac; distanța în linie dreaptă față de sat nu depășește 1,2–1,5 km¹⁰. După descoperirile arheologice așezarea nu depășește mijlocul

⁵ Cf. P. Polonic, *Cetățile antice de pe malul drept al Dunării (Dobrogea) până la gurile ei*, în „Natura”, 24, 1935, 7, p. 18–26, p. 19.

⁶ V. il. 1; poziția sitului în Lista monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice 1991–14 A 0055 (în continuare va fi denumită – LISTA).

⁷ M. Irina, *Date noi privind necropolele getice de la Bugeac*, c. Ostrov, în „Thraco-Dacia”, VI, 1–2, 1985, p. 76 și nota 16 p. 76.

⁸ V. supra, punctul I, 1.

⁹ LISTA-14 a 0056. Cf. C. Scorpan, *Săpăturile din așezarea getică de la Buceag – Valea lui Marinciu*, în „Pontica”, 2, 1969, p. 43–79.

¹⁰ V. M. Irimia, op. cit., p. 76, nota 14.

secolului II d. Chr.¹¹. În același loc sunt semnalate materiale ceramice romano-bizantine și din secolele X-XI¹².

I. 4. Fortificație patrulateră, situată la nord-est și la vest de intersecția DN 3 cu drumul spre satul Bugeac¹³. Fortificația este mărginită la est de o râvenare naturală perpendiculară pe brațul Ostrov și paralelă cu limita vestică de la sfârșitul secolului trecut al bălții Ciulinoasa (fotografiile aeriene permit observația că balta Ciulinoasa a avut o întindere mai mare în antichitate decât cea pe care o descoperim astăzi ca urmare a lucrărilor de îndiguire a Dunării și drenare a sistemului aferent al bălților).

Limita de nord a fortificației era apărată natural de faleza brațului Ostrov al Dunării; laturile de vest și sud ale fortificației sunt fortificate artificial cu val de pământ și șanț; valul este aproape complet aplatizat de lucrările agricole, dar este încă vizibil pe fotografiile aeriene. Se poate observa încă fortificarea laturii de vest prin exploatarea inteligentă a unor accidente ale reliefului. Fortificația este tăiată în diagonală de DN 3 (km 117–118). În extremitatea de nord-est a fortificației, în dreptul km 118, la 300 metri de malul drept al Dunării a fost cercetat arheologic un cuptor de ars oale din secolele IX–X¹⁴. Fortificația nu este cercetată arheologic¹⁵, dar materialele ceramice răspândite la suprafața solului se datează în epocile Hallstatt, romană, romano-bizantină și secolele IX–XI.

I. 5. Cimitirul I. Bugeac¹⁶ este situat la nord-est de sat între DN Constanța-Ostrov, km 118,8 și brațul Ostrov al Dunării. Cercetat arheologic în 1965, este atribuit secolului IV î. Chr.¹⁷. Deși situate foarte aproape, în lipsa unor cercetări arheologice în fortificația Bugeac-est nu putem conecta necropola plană de incinerare la o fază a fortificației¹⁸.

¹¹ Inventarul mobil descoperit de săpătura de salvare se încadrează în limitele secolului I î. Chr.-sec. II d. Chr.; din cele cinci monede descoperite în săpătură, ultima este frapată în timpul domniei lui Hadrian (118–137). Cf. C. Scorpan, *op. cit.*, p. 75.

¹² Cf. M. Irimia, *Cimitirele de incinerare geto-dacice de la Bugeac-Ostrov*, în „Pontica”, 1968, p. 232.

¹³ Cf. Al. S. Ștefan, *Comunicare la Sesiunea națională de arheologie, 1985*.

¹⁴ Cf. Silvia Baraschi, T. Papisima, *Un cuptor de ars oale din secolele IX–X de pe dealul Bugeac*, în SCIVA, 28, 4, 1977, p. 591–595.

¹⁵ V. și P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 349. Punctul este marcat pe harta marelui Stat Major Român ed. 1885–1886, cu nr. 56 și cu mențiunea autografă „cetate romană” și „Așezare”. Tot P. Polonic, înscris pe aceeași hartă, între fortificația de la est de Bugeac și Dervent – „dig roman”.

¹⁶ Cf. LISTA 14 A 0054.

¹⁷ V. M. Irimia, *op. cit.*, „Pontica”, 1968, p. 194–202.

¹⁸ Este oarecum surprinzător să constatăm absența unor periegeze locale care să-și propună identificarea elementului lipsă al binomului necropolă așezate sau invers.

I. 6. Cimitirul II Bugeac¹⁹, cercetat arheologic în perioada 1966–1984, este situat la sud de sat; porțiunea cercetată a necropolei plane (124 morminte) se află în incinta și proximitatea Secției piscicole Bugeac²⁰.

Necropola plană de incinerare datează din secolele V–VI î. Chr. Nu cunoaștem așezarea căreia îi corespunde necropola.

I. 7. Cimitirul III Bugeac²¹ descoperit în 1984, se află tot pe malul lacului Bugeac în punctul numit „Canara”, la 400–500 metri sud-est de așezarea de epocă romană cercetată pe valea Ceairul lui Marinciu. Necropola plană de incinerare din punctul „Canara” se datează în secolele VI–V î.²² Chr. Nu cunoaștem așezarea căreia îi corespunde.

II. Sub voce sat Galița, comuna Ostrov

II. 1. Dealul Dervent²³, cunoscut de multă vreme în literatura de specialitate, așezare romană suprapusă parțial de fortificație bizantină secolele X–XII cu val de apărare și urme de locuire sporadice din epoca neolitică, epoca bronzului și epoca fierului.

Surplusul de informație privind fortificația de pe dealul Dervent este oferit de fotografia aeriană verticală care permite sesizarea unui al doilea val de apărare (cu șanțul aferent), element tipologic întâlnit și în cazul altor fortificații dobrogene. Tot în înregistrarea aeriană verticală pot decelate urme slabe de tumuli între primul și al doilea val de pământ.

II. 2. La gura văii Cuiusgiuc sau Caraghioz²⁴ la un kilometru de satul Galița a fost reperat prin periegeză o așezare din secolul al X-lea.

II. 3. Între dealul Dervent și punctul „Mănăștire” se întinde o terasă largă, numită de către localnicii „Draca”. La extremitatea nord-vestică a terasei Draca, la circa 50 metri depărtare de malul brațului Ostrov au fost descoperite fortificații și morminte de înhumare. După ritual și inventar mormintele par a fi date din epoca romană. Existența necropolei este numai prezumată pe baza informațiilor orale²⁵, dar se susține prin apropierea de fortificația de pe dealul Dervent.

II. 4. Posibilitatea unei semite a drumului mesului (via militaris) la est de lacul Bugeac este întărită de observarea unor urme slabe de tumuli pe fotografia aeriană pe linia Galița-Gârlița, dar

¹⁹ LISTA-14 A 0052.

²⁰ M. Irimia, *op. cit.*, p. 202–232; idem, în „Thraco-Dacia” 2, 1981, p. 37–52; idem, „Pontica”, 16, 1983, p. 79–83.

²¹ Idem, p. 76–77.

²² Idem, în „Symposia Thracologica”, 7, 1979, p. 104.

²³ LISTA 14 A 0123.

²⁴ P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 349; v. și LISTA 14 A 0124.

²⁵ Ibidem. loc. cit.

și de informația periegezei din 1967, privind descoperirea unor morminte de epocă romană târzie la marginea de nord a satului Gârlița²⁶. Mormintele au fost descoperite pe dealul Galița la sud de valea Cuiusgiuc (Caraghioz).

II. 5. La 1,5 km în aval de fortificația de pe dealul Dervent, la gura văii „La plantația”, la 250 metri sud de gura văii (toponim vechi al văii – valea Vecinei²⁷), periegeza semnaleză materiale ceramice încadrabile cronologic în secolele IX-X. Pe baza lor se prezumă existența unei așezări din această perioadă²⁸. Nu au fost efectuate săpături arheologice.

III. Sub voce sat Gârlița, comuna Ostrov

III. 1. Pe botul de deal de la sud de gura văii Babei, pe malul sudic al lacului Bugeac este cunoscută în literatura de specialitate o fortificație hallstattană cu val și șanț²⁹.

III. 2. Pe dealul Galița, la 500 metri nord-est de satul Gârlița, a fost cercetată prin săpături de salvare o necropolă de epocă feudal timpurie (secolele VIII-X) care suprapune parțial morminte de incinerare de epocă romană (3 morminte) și gropi cu ceramică din epocă bronzului (cultura Coslogeni)³⁰.

IV. Sub voce sat Canlia, comuna Lipnița. referințe sistem de proiecție Gauss-Kruger-L-35-140-C-a.

IV. 1. Punctul Gura Canliei este situat pe promontoriul dinspre Dunăre al dealului Uscat, între văile Canliei și Ghivizlicului Mare³¹. Aici se află o zonă arheologică extrem de bogată, cu suprapuneri de locuire din mai multe epoci – Hallstatt, Latène, roman, romano-bizantin, secolele IX-XI, inclusiv necropolă din secolele I-III, distrusă parțial de arături. Fotografii aeriene permit observarea unui sistem de fortificații complicat, mai complex decât cel descris de P. Polonic în 1998³². (P. Polonic descrie o fortificație cu dimensiunea laturii de est – 110 m, a celei de sud 200 metri; lățimea șanțului de apărare pe laturile sud-vest, sud și

parțial vest de 10 metri)³³. Deși necercetată arheologic fortificația sau sistemul de fortificații sunt intens citate în literatura de specialitate³⁴. În general, fortificația de epocă romano-bizantină, ale cărei limite nu sunt precizate arheologic, este identificată cu Cimbriana³⁵, garnizoana unității de „milites Cimbriani”.

IV. 2. „La lutărie”³⁶ necropolă birituală (secole VIII-XI) pe un bot al dealului Canliei, la extremitatea vestică a localității omonime.

IV. 3. „Fântâna lui Adam” necropolă birituală aparținând aceleiași arii culturale cu precedentă, situată „cam în dreptul punctului de ramificație al șoselei ce duce spre Canlia”³⁷.

IV. 4. Pe terasele de pe laturile de vest și sud ale dealului Canliei au fost sesizate prin periegeză așezare și morminte de incinerare din epoca Latene³⁸.

VI. 5. Pe malul Dunării, la gura unui pârâu³⁹, cunoscut de localnici sub denumirea „Dereaua”, în ruptura unui mal situat la o depărtare de 300 metri de zona de la Gura Canliei, a fost depistată de periegeză o așezare din epoca romano-bizantină. Opații creștin descoperit în zonă e databil în prima jumătate a secolului al VI-lea⁴⁰.

Inventarierea siturilor arheologice din această zonă extrem de bogată arheologic este îngreunată de lipsa din publicații a unor documente cartografice la scară mare, de lipsa unor cercetări complete care să asigure limitele diferitelor situri cercetate (în general cunoscute numai prin săpături de salvare sau periegeze), ca și de absența unor repere topografice precise. Astfel punctul înscris în lista noastră la poziția IV, 5, poate aparține sitului descris la poziția IV, 1; lipsa unor repere precise și obiective ne-a determinat să le consemnăm separat.

CRISTINA CRĂCIUN

³³ Cf. Gr. Tocilescu, mss 5131, f. 66-67, reprodus de M. Zahariade, în *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, 1988, p. 116-117, fig. 131.

³⁴ Gr. Tocilescu, mss 5131, f. 2, 6, 7, 66-67, 5132, f. 131; P. Polonic, *op. cit.*, p. 19; P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 349; TIR L-35, p. 29, A. Aricescu, în *Quelques précisions sur la carte de la Scythia Minor*, în „Dacia”, 14, 1970, p. 301-302; I. Barnea, Gh. Ștefan, în „Limes”, 9, p. 17; R. Vulpe, în „Pontica”, 5, 1972, p. 216, V. și Cf. M. Irimia, în „Pontica”, 14, 1981, p. 67-122; Al. S. Ștefan, Comunicare la Sesiunea națională de arheologie, 1985.

³⁵ NDOr. 40, 27.

³⁶ R. Harhoiu, *Necropola birituală de la Canlia, j. Constanța*, în „Pontica”, 5, 1972, p. 565-575.

³⁷ P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 351.

³⁸ D. Vâlceanu, „Urme de viețuire antică la Gura Canliei”, în SCIV, 1, XVIII, 1962, P. 141-144.

³⁹ P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 351; v. și fig. 4 p. 350.

⁴⁰ *Ibidem*.

²⁶ V. infra, p....

²⁷ Toponimul figurează pe harta Marelui Stat Major Român, an 1885-1886, scara 1.50 000.

²⁸ P. Diaconu, N. Angelescu, *op. cit.*, p. 349.

²⁹ Sondaj S. Morintz în anul 1964. V. și LISTA 14 A 0132.

³⁰ Săpături de salvare în perioada 1968 (C. Cârjan) și 1969 (R. Ocheanu) cf. „Dacia”, XIII, 1969, Cronica săpăturilor arheologice, p. 528, nr. 128 și „Dacia” XIV, 1970, Cronica săpăturilor arheologice, p. 453, nr. 122. V. și C. Cârjan, *Necropola de epocă feudal timpurie de la Gârlița-Ostrov-Săpăturile efectuate în 1969*, în „Pontica”, 2, 1969, p. 111-134 (limitele necropolei, p. 111; datele, p. 128; gropi de epoca bronzului, p. 129-132.

³¹ v. LISTA 14 A 0057.

³² Punctul este marcat pe harta Marelui Stat Major Român adnotată de Pamfil Polonic, ed. 1885-1886, la poziția 54 cu mențiunea „cetate romană”.

Așezările din Ungaria de vest s-au dezvoltat, până spre începutul secolului al XIX-lea, fără să dispună de proiecte generale, proiecte de dezvoltare urbană sau regulamente urbane. În linii mari, această dezvoltare a avut un caracter organic: străzile s-au trasat una lângă cealaltă, locuințele s-au construit una lângă alta. Măsurătorile necesare erau făcute de către inginerii orașului, care stabileau deasemenea stilul și înălțimea construcțiilor¹. Un astfel de inginer a funcționat la Sopron încă din anul 1821². Adevărații coordonatori ai dezvoltării urbane au fost însă edilii orașului și comuna însăși; de cele mai multe ori deciziile acestora nu erau fundamentate prin proiecte, dar țineau cont, în realizarea noilor clădiri sau străzi, de tradițiile locale și de aspectele practice. Detaliile de ordin estetic au intrat în sarcina nou înființatelor „Comisii pentru înfrumusețarea orașului”; primul organism de acest tip s-a creat la Sopron, în 1836³.

Primul mare proces de urbanizare, care s-a făcut simțit începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a ridicat o serie de probleme funcționale complicate, care nu mai puteau fi soluționate în virtutea experienței acumulate sau prin intermediul metodelor tradiționale moștenite. În această perioadă au apărut germenii unei noi

activități cu caracter științific – și anume urbanistica. Arhitectul austriac Camillo Sitte⁴ – un important precursor al urbanismului modern – considera urbanismul ca fiind în primul rând o artă. Pentru el construcțiile tradiționale urmau să reprezinte un important punct de plecare pentru soluțiile noi, moderne. Elementele pe care Sitte le-a apreciat în mod deosebit sunt: planul neregulat, structura compactă, aerul pitoresc al vechilor orașe; pornind de la acestea, el a recomandat arhitecților realizarea unei atmosfere evocatoare asemănătoare.

Josef Wälder, unul dintre cei mai fideli discipoli ai lui Camillo Sitte⁵, a elaborat în 1904 un proiect general complex de dezvoltare pentru orașul Sopron, al cărui inginer era. Propunerile sale aveau la bază dezvoltarea organică a structurii medievale, completată cu o rețea stradală variată, caracterizată prin trasee sinuoase, și cu o serie de construcții reprezentative plasate în punctele cele mai importante, în scopul îmbogățirii fronturilor stradale. Proiectul lui Josef Wälder s-a dovedit însă a fi puțin realizabil datorită mai ales faptului că nu soluționa corespunzător problemele tehnice de circulație.

Reprezentanții arhitecturii moderne din anii '20 și '30 s-au situat pe cu totul alte poziții; profesând alte principii, aceștia au criticat energic concepțiile lui Camillo Sitte. Ei s-au orientat în special spre proiectarea unor cartiere sau așezări noi, care prezentau avantajul unui câmp de activitate favorabil concretizării ideilor moderne de tipul: separarea clară a funcțiunilor așezării (zonele locuibile de cele industriale și de spațiile verzi), crearea unei rețele stradale eficiente,

Articolul de față reprezintă textul conferinței ținută de autor la Eisenstadt, în 6 decembrie 1988 și a fost publicat în „Burgenländische Heimatblätter”, Eisenstadt, 52, 1990, 4, p. 145–166, cu titlul „Erneuerung alter historischer Siedlungen in Westungarn. Methoden und Resultate der Forschung, Planung und Ausführung”.

¹ Winkler, Gábor – *Városépítész a historismusban* (Urbanismul în perioada curentului istorist), în Zádor, Anna – *A magyar historizmus* (Curentul istorist în Ungaria), „Manuskript”, Budapest, 1987.

² Csatkai, András-Dercsényi, Dezső – *Sopron és környéke műemlékei* (Monumentele istorice din Sopron și împrejurimi), Budapest, 1953, p. 280; Minkler, Gábor – *Sopron építészete a 19. században* (Arhitectura din Sopron în secolul al XIX-lea), Budapest, 1988, p. 149–152.

³ *Regulamentul de construcții al Sopron-ului, 1836* – Sopron, 1852, par. 31. Comentat în Winkler, Gábor – *Az első soproni Építészügyi Szabályzat* (Primul regulament de construcții al Sopron-ului din 1836), „Városépítész”, 1968, 6, p. 18–19.

⁴ Sitte, Camillo – *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien, 1889 (Principiile artistice ale urbanismului).

⁵ Wälder, Jozsef – *Bebauungsplan für Sopron*. Der Städtebau, 1908, p. 24–28, fig. 12–14 (Proiect de construcții pentru Sopron).

liberată de constrângerile istorice⁶. Problema enovării orașelor vechi a rămas aproape total în afara preocupărilor acestei epoci.

După cel de-al doilea război mondial însă, primul aspect menționat mai sus a devenit de o răgică actualitate⁷, în contextul în care se impuneau o serie de decizii privind restaurarea sau demolarea vechilor clădiri și fronturi stradale grav avariate. În general, pierderile cauzate de război au fost deplânse dar, pe de altă parte, mulți experți au văzut aici o neașteptată șansă pentru soluționarea unor probleme ale orașelor vechi – în primul rând acelea determinate de exigențele circulației autovehiculelor de mare tonaj, care se anunțaseră cu acuitate încă din perioada interbelică. Există totodată părerea potrivit căreia așezările istorice, prea compacte, pot și trebuie să fie însăși șansă prin demolări parțiale; pe această bază însă prea multe clădiri au fost distruse⁸ și prea puține reparate. Avem motive să presupunem că deciziile de atunci au fost influențate – poate că uneori chiar fără intenție – de așa numitele idei „moderne”, dar, în plus, nu trebuie ignorată nici contribuția unei oarecare magogii politice – și avem în vedere aici în primul rând dispariția unor clădiri deosebit de valoroase, care au lăsat goluri de neînlocuit în peisajul arhitectural al așezărilor respective. În etapa marilor hotărâri⁹ s-a stabilit de pildă în Ungaria încă până în 1950 toate urmele celui de-al doilea război mondial trebuie să fie înlăturate. Dar terenul fixat s-a dovedit prea apropiat, și nu toate clădirile avariate au putut fi restaurate, astfel că multe dintre acestea au fost demolate în ultimul moment – cum s-a întâmplat cu casele Lunkányi și Gyóni din Piața Ursulinelor, Sopron.

Acțiunile de acest tip au fost favorizate de faptul că, în aceeași perioadă, aproape toate casele de locuit au fost naționalizate, și abia după mulți ani li s-a dat proprietarilor inițială șansa de a le răscumpăra. Clădirile cu regim de monument istoric au rămas însă, conform legislației în vigoare la vremea respectivă, în proprietatea statului¹⁰; în 1985 s-au luat unele măsuri pentru ameliorarea legilor care se referă la acest domeniu, dar în ceea ce privește monumentele isto-

rice nu s-au înregistrat modificări importante. În principiu, acestea vor rămâne și pe viitor în proprietatea satului, fiind încredințate spre administrare, împreună cu alte clădiri de locuit, așa numitelor „Întreprinderi pentru administrarea imobiliarului – IKV”.

Trebuie să menționăm faptul că municipalitatea din Sopron a luat măsuri pentru achiziționarea unor monumente istorice din centrul vechi al orașului încă din perioada interbelică. S-a avut în vedere exproprierea urgentă a acelor clădiri cu mare valoare istoric-arhitecturală ai căror proprietari nu dispuneau de mijloacele necesare pentru a le întreține corespunzător – fără a se plănui însă o naționalizare extinsă la întregul domeniu al monumentelor istorice¹⁰.

În ceea ce privește întreținerea monumentelor, situația creată în 1950 era, teoretic, aproape ideală; practic însă, urmările naționalizării s-au dovedit dezastruoase. Între 1950 și 1958 în Ungaria s-a făcut foarte puțin în această direcție; de fapt doar câteva monumente foarte prețioase au fost restaurate – cum este cazul sălii capitolului fostei mănăstiri benedictine din Sopron¹¹. Pentru a rămâne la exemplul aceluiași oraș, starea generală a patrimoniului era atât de proastă încât s-a propus la un moment dat, cu o oarecare doză de ironie, conservarea centrului istoric în stare de ruină, după modelul Pompeiului! Situația s-a ameliorat în anii '60, starea monumentelor îmbunătățindu-se ușor; s-au luat unele măsuri pentru dotarea locuințelor cu un minim confort tehnic și au fost zugrăvite parțial fațadele. Dar, în lipsa unor cercetări amănunțite de istorie a arhitecturii, nu ne putem hazarda în a atribui acestei perioade o autentică restabilire a trăsăturilor originare ale clădirilor¹². Societățile de construcții se ocupau mai ales cu realizarea unor mari structuri locuibile, iar părțile vechi ale orașului contau mai degrabă ca terenuri de rezervă; de altfel proiectele de „asanare” a acestor zone erau concepute în linii mari tocmai în acest sens.

¹⁰ Storno, Miksa – *Gótszlű lakóházomlokzat Sopronban* (Fațade gotice din Sopron), „Magyar Építőművészet” 1944, p. 236.

¹¹ Entz, Geza – *Három évtized műemlékvédelmé Sopronban* (Treizeceni de ocrotire a monumentelor în Sopron), „Soproni Szemle”, 1975, 4, p. 290–305; Dercsenyi, Dezső – *Sopron műemlékvédelmi Európa-díja* (Premiul Europa pentru ocrotirea monumentelor din Sopron) în „Soproni Szemle”, 1976, 1, p. 39–45.

¹² Varga, István – *Műemléki lakóház-helyreállítás Győrben* (Restaurarea caselor de locuit în Győr), Győri Tanulmányok, 7.

⁶ Le Corbusier – *Urbanisme*, Paris, 1924.

⁷ Boronkai, Pal – *Sopron újjáépítése* (Reconstrucția orașului Sopron) 1945–1959 în „Soproni Szemle”, 1960, 1, p. 1–33.

⁸ *Regierungsverordnungen* 13 860/1947; 5630/1948; 1450/1948; 19 273/1948 und weitere Dokumente (Decrete guvernamentale și alte documente).

⁹ *Regierungsverordnungen* 32/1989/IX.30; geändert durch 20/1985/XII.27; 27/EVM–MÉM–PM.

Acolo unde s-au putut procura mijloacele financiare necesare, cartierele vechi au fost demolate în întregime, cum s-a întâmplat la Veszprém, Győr și Székesfehérvár, fiind înlocuite cu blocuri și autostrăzi. Aproape toate municipalitățile și-au comandat proiecte de acest tip; din fericire însă, în marea lor majoritate orașele au fost prea sărace pentru a-și putea permite concretizarea acestor proiecte – și tocmai datorită acestui fapt astăzi ele sunt azi cu mult mai bogate.

La fel ca în întreaga Europă și la noi s-au petrecut în ultima vreme, în domeniul renovării urbane, o serie de schimbări favorabile¹³. Se pare că reorganizarea și modernizarea așezărilor noastre istorice a fost mereu dependentă de rezolvarea unor probleme tehnice și tehnologice, adesea interpretate destul de rigid. Autorii proiectelor de revitalizare și sistematizare acordă însă o tot mai mare atenție fondului și tradițiilor arhitecturale locale; clădirile vechi existente sunt tratate cu mai mult respect, și în general se ține cont de faptul că locuitorii unei așezări sunt atașați de atmosfera istorică a localității lor – ceea ce determină cultivarea unei anumite continuități în evoluția așezării respective.

În Ungaria elaborarea proiectelor generale de urbanism este finanțată în mare parte de către municipalitate; toate proiectele însă, pentru a căpăta valabilitatea necesară, sunt avizate de către Ministerul pentru Urbanism și Arhitectură și apoi aprobate de către Oficiul pentru Monumentele Istorice din Budapesta. Acceptarea unui asemenea proiect constituie un pas important în istoria unei așezări, deoarece deciziile pe care acesta le conține funcționează în perspectivă ca o ade-vărată lege locală; toate soluțiile de detaliu care se vor adopta ulterior vor trebui acordate cu proiectul general.

Faptul că orașele din Ungaria de vest – Sopron, Győr, Mosonmagyaróvár, Szombathely și Kőszeg – dispun deja de câțiva ani de proiecte de urbanism clare, scrupulos elaborate, constituie o realizare deosebit de importantă¹⁴. Remarcăm în acest context existența unor astfel de proiecte și în cazul unor localități mai mici, cum ar fi de pildă fostul târg Fertőrákos. Proiectele amintite au în vedere întreaga zonă a orașului istoric, ceea ce considerăm că este un succes

remarcabil deoarece până acum câțiva ani acest gen de procedură constituia o raritate.

Din 1964 există în Ungaria¹⁵ o lege care protejează aspectul așezărilor. În 14 orașe și 3 sate s-au delimitat, pe baza monumentelor existente, zone de importanță deosebită, aflate sub o protecție specială. După părerea mea, limitele acestor zone sunt însă prea strâmte, ele cuprinzând doar o parte din orașul istoric. Aceasta a făcut ca protecția să se exercite în mod eficient strict asupra zonei delimitate, iar în afara granițelor acesteia uneori s-a demolat și s-a construit în mod excesiv (Győr, Veszprém)¹⁶. Este lesne de înțeles că aceste acțiuni se reflectă și asupra zonei protejate, chiar dacă nu au loc în interiorul ei; deseori, perspectiva asupra părții atent restaurate și întreținute este influențată nefavorabil de marile clădiri publice și de zgârie norii din vecinătate.

În legătură cu proiectele de renovare urbană, practica a demonstrat că proiectele generale sunt prea vagi – în primul rând în ceea ce privește cartierele istorice –, ceea ce a determinat introducerea unei etape noi – cea a proiectelor-studii. Acestea sunt de natură să răspundă exigențelor impuse de necesitățile de dezvoltare a orașului, ținând cont pe de o parte de statutul special al monumentelor istorice iar pe de altă parte de presiunile reale, adică de cererile justificate ale locuitorilor orașului respectiv.(...)

Trebuie arătat faptul că lucrările de restaurare nu au fost favorizate din punct de vedere financiar până în vremea din urmă. Creditul pe care proprietarii privați îl primesc pentru restaurare este destul de mic, și nu stimulează marile investiții. Cum poate atunci, totuși, municipalitatea să garanteze împlinirea concepțiilor sale urbanistice? Antreprenorii care respectă recomandările făcute de proiectele-studii primesc imediat aprobările oficiale necesare; cei care însă vor să realizeze ceva diferit față de soluțiile dorite de conducerea orașului trebuie să facă față unui complicat și îndelungat proces de obținere a aprobărilor. Este poate interesant să menționăm că în general proprietarii privați acceptă propunerile noastre, iar pentru moment avem mai multe probleme cu unele mici firme ambițioase – cum ar fi casele de economii sau magazinele din mediul rural.

¹³ Winkler, Gábor – *A városfelújítás tudományos kérdései* (Probleme științifice ale restaurării urbane), „Műemlékvédelem”, 1983, 1, p. 1–12.

¹⁴ Sedlmayr Beck, Zsuzsa – *Műemléki városmagok városrendezési tervvezése* (Proiect de urbanism pentru centrele istorice importante), 1960–1980 în „Magyar Műemlékvédelem”, vol. IX. Budapest 1984, p. 343–376.

¹⁵ Dercsényi, Dezső – *Mai magyar műemlékvédelem* (Protecția monumentelor în Ungaria), Budapest, 1980, p. 64–65.

¹⁶ Román, András – *Műemlékileg védett városrészek a településekben* (Rezervații istorice urbane), „Területrendezés”, 1974, 3, p. 60; Winkler, Gábor – *Történeti városok, műemlékek Nyugat-Dunántulon* (Orașe istorice și monumente în Ungaria de vest), în „Műhely”, 1979, 3, p. 31–47.

Acolo unde clădirile sunt cu preponderanță în proprietatea statului lucrurile merg mai ușor; proiectele-studii sunt conduse de către IKV, care organizează și finanțează deasemenea executarea lor planificată. Mijloacele financiare necesare sunt puse la dispoziție de către municipalitate; o parte a acestora provine, începând din anii '70, direct de la buget. Din fericire, astăzi cea mai mare parte a fondurilor provenite din sursele de stat se folosesc pentru restaurare și nu pentru construcții noi. O parte tot mai mare din veniturile comunei provine însă de la întreprinzătorii particulari, care închiriază părți de clădire pentru a-și amenaja magazine, restaurante sau ateliere. În prezent majoritatea municipalităților din Ungaria de vest se străduiește să întrețină și să modernizeze fondurile pe care le are la dispoziție într-un mod cât mai eficient¹⁷.

Când, în urmă cu circa 10 ani, s-a început restaurarea planificată, am propus câteva principii de bază, acceptate necondiționat¹⁸. Înainte de orice, am stabilit că restaurarea nu trebuie limitată în nici un caz la refacerea fațadelor, ci trebuie să aibă în vedere mai întâi îmbunătățirea condițiilor de viață ale locuitorilor clădirilor respective. Astfel, proiectul trebuie să asigure dacă nu întregul confort, cel puțin un confort minim, iar partea clădirilor trebuie amenajată în același sens. Un alt principiu moștenit în Ungaria este acela că modernizarea unei clădiri nu trebuie să conducă la diminuarea spațiului locuibil. Pentru a compensa locuințele pierdute în cursul lucrărilor de restaurare se proiectează, acolo unde este posibil, supraetajarea corpurilor de clădiri situate spre curte sau amenajarea spațiilor podurilor – deși această din urmă soluție nu are tradiție la noi. Un aspect important al concepției de restaurare pe care o practicăm constă în încercarea de a păstra toate clădirile vechi – chiar și pe cele mici și neînsemnate¹⁹. Tentativa de a deranja un ansamblu organic de locuințe este de altfel socotită riscantă, mai ales că în realitate nu se poate garanta păstrarea sau refacerea armoniei inițiale prin construcții noi. Dacă totuși o casă este demolată și urmează a fi înlocuită, atunci se

pun condiții foarte precise în legătură cu suprafața construită, înălțimea cornișei și a acoperișului, materialele de construcție.

Chiar dacă odată cu construcțiile moderne s-au comis și în Ungaria de vest o serie de greșeli, suntem de părere că trebuie să fie ridicate case noi și în părțile vechi ale orașelor²⁰. Expresia „modern” are însă astăzi – din fericire! – un alt înțeles decât acum câteva decenii. Într-un context de vechi case baroce nu trebuie desigur să se construiască case cu acoperiș plat – din sticlă și beton, ci trebuie respectat regimul de înălțime și forma acoperișului. Aceasta nu înseamnă însă că trebuie să încercăm să imităm, din materiale moderne, casa barocă! Trebuie să recunoșc că în această direcție nu există rețete; în locul prescripțiilor este nevoie de arhitecți talentați, atașați de contextul istoric al locului și înzestrați cu răbdarea și iscusința necesare materializării ideilor lor.

De asemenea nici pentru restaurarea vechilor clădiri nu există rețete, ci doar anumite reguli care trebuie respectate; și pe acest tărâm sunt necesari arhitecți cultivați, cu o atitudine etică față de munca pe care o întreprind. În ceea ce privește regulile, o condiție prealabilă importantă o constituie existența unei documentații istorice corespunzătoare asupra clădirii care urmează a fi restaurate. Trebuie să știm totul despre parcela cadastrală, deținătorii clădirii, modificările, adăugirile, demolările și transformările suportate; trebuie să găsim toate vechile reprezentări ale clădirii respective și să valorificăm toate informațiile pe care ni le pot furniza acestea. Anumite date se pot găsi în arhivă, dar altor întrebări nu li se poate răspunde decât la fața locului²¹.

Trebuie să subliniez faptul că realizarea unei documentații de specialitate este obligatorie pentru fiecare clădire la care se vor efectua lucrări, indiferent dacă aceasta este sau nu monument istoric și indiferent de vechime. Această muncă nu este o activitate cu un scop în sine, nici un joc cu istoria, ci un principiu fundamental pentru pregătirea rapidă și economică. pe baza unor date concrete, a restaurării clădirii – adică o importantă latură a activității de proiectare și execuție. În echipa noastră această muncă este realizată de un istoric de artă, iar mijloacele financiare necesare sunt asigurate de către antreprenor.

¹⁷ Winkler, Gábor – *Experiencias sobre remodelación en Hungría*, „Arquitectura” (Cuba), 1985, 361 – 62/85, p. 62–66.

¹⁸ Winkler, Gábor – *Belvárosi tömbök megújításának tervezése Győrben* (Proiect de renovare a centrului istoric din Győr), „Műszaki Tervezés”, 1986, 6, p. 18–30.

¹⁹ Winkler, Gábor – *Városmegújítás Pápán* (Restaurare urbană în Pápa), „Magyar Építőipar”, 1986, 9–10, p. 618–624.

²⁰ Winkler, Oszkár – *Új lakóépületek Sopron belvárosában* (Construcții noi în Sopron) în „Soproni Szemle”, 1962, 4, p. 289–298.

²¹ Nagy, Judit – *Építéstörténeti kutatás Győrben* (Cercetări de istoria arhitecturii în Győr), „Műszaki Tervezés”, 1986, 6, p. 31–33.

În schițarea concepției de bază pentru restaurare se pornește înainte de toate de la trăsăturile originare ale clădirii spre a căror restabilire se tinde. Avem în vedere nu numai structura inițială a casei, dezvoltată eventual în mai multe etape, ci și particularitățile acestei structuri (locul casei scârilor, intrări, coridoare, pasaje) sau accesoriile (ușa, balustrade, lămpi, elemente de decorație interioară). În principiu, trebuie să ne străduim ca în cursul restaurării unei clădiri să păstrăm într-o proporție cât mai mare toate aceste elemente; de exemplu coșurile de fum le restaurăm totdeauna, chiar dacă ele sunt lipsite de orice funcțiune, din cauza sistemului modern de încălzire.

Starea inițială este decisivă și în ceea ce privește restaurarea fațadelor; documentația istorică amintită mai sus este și aici de mare importanță. La realizarea proiectului se poate întâmpla să nu ne decidem asupra culorilor – și în acest caz trebuie să așteptăm rezultatele cercetărilor efectuate asupra finisajelor.

Primele eforturi considerabile s-au făcut la noi în anii '60, la Győr²². Structura acestei așezări se deosebește esențial de aceea a altor localități din Ungaria de Vest. Străzile și piețele din Győr alcătuiesc o tramă stradală de tip rectancular. Presupunem că această dispoziție caracteristică a străzilor, perpendiculară una pe cealaltă, reprezintă o moștenire din perioada romană. Orașul medieval s-a dezvoltat peste cel antic, centrul religios și regal suprapunând castrul roman situat pe Dealul Capitelului. Orașul civil a fost parțial fortificat în perioada creșterii pericolului otoman cu ziduri masive din cărămidă; fortificația renescentistă și-a pierdut importanța în urma războaielor napoleoniene și a fost ulterior în mare parte demolată. În secolul al XIX-lea orașul s-a dezvoltat, păstrând același plan rectangular, până la fluviul Rába și noua cale ferată. În anii '60 ai veacului nostru unitatea dintre așezarea medievală și cea modernă a fost ruptă printr-o arteră de mare lărgime, a cărei realizare a fost impusă de necesitățile circulației de tranzit; abia mai târziu s-a înțeles că zona istorică a Győr-ului este reprezentată de nucleul medieval considerat în ansamblul împrejurimilor sale mai noi, iar această reală unitate trebuie conservată ca atare. (...) În Győr se tinde astăzi la urgentarea lucrărilor de renovare urbană din suburbiile istorice; Lucrările înaintază pentru moment

²² Winkler, Gábor – *Megújuló Győr* (Orașul Győr în restaurare), Budapesta, 1988, p. 1–30.

mai greu, datorită faptului că aproape toate clădirile sunt în proprietate privată. Acest lucru este valabil și pentru casele așa numite „colonii muncitorești” a fostei Fabrici de Tunuri; deși aflate în proprietate privată, aceste case au fost declarate monumente istorice și prin urmare vor trebui restaurate după toate regulile artei.

Structura nucleului istoric din Sopron a fost de asemenea determinată de zidurile fostului oraș roman Scarbantia; din fericire aici întregul centru istoric – delimitat prin șirul de case exterior șanțului circular – se află sub protecția statului²³. Sopron-ul este, fără îndoială, cel mai bogat oraș din Ungaria în ceea ce privește monumentele istorice. Din 1960 s-au făcut aici mari eforturi pentru restaurarea centrului istoric și a unor suburbii; în comparație cu situația semnalată la Győr, în Sopron aceste lucrări au avut, primate în ansamblul lor, un caracter total dezorganizat. Restaurarea a început concomitent în mai multe locuri, cu obiective izolate unele de altele, astfel că orașul oferă de multă vreme o imagine ce aduce a stare de asediu, fără să fi fost terminat integral un anume cartier.

După părerea mea, în cazul Sopron sunt încă o serie de aspecte neclare, vizând chiar concepția de bază a restaurării. Un singur exemplu mi se pare edificator: odată cu decizia de a se „pune în valoare” zidul de incintă al orașului prin eliberarea sa completă, a apărut la Sopron o situație greu de rezolvat²⁴. Proiecții și-au propus să creeze un traseu circulabil de-a lungul zidului, și pentru aceasta trebuie demolate toate construcțiile adosate acestuia. O structură istorică, organic constituită va fi astfel deranjată și parțial distrusă în scopul creării unui coridor strâmt și pustiu – care probabil nu va exercita nici un fel de atracție pentru locuitorii sau vizitatorii orașului. Drumul proiectat nu are nici o funcțiune urbanistică, iar posibilități de activare a zonei, de exemplu prin magazine, restaurante, mici localuri, nu sunt prevăzute. Vechile ziduri vor putea astfel să fie văzute, dar cu prețul transformării unui loc însuflețit de o intensă viață urbană într-un spațiu pustiu și neprietenos.

²³ Kissné Nagypál, Judit – *A történeti városrag rekonstrukciója Sopronban* (Restaurarea centrului istoric din Sopron) în „Magyar Műemlékvédelem”, 1969–1971, Budapesta, 1972, p. 289–302.

²⁴ Kissné Nagypál, Judit – *Sopron „falai”*. A városrekonstrukció gondjairól (Probleme legate de restaurarea centrului istoric din Sopron) în „Magyar Építőművészet”, 1972, 2, p. 18–25.

Restaurarea vechilor clădiri din Sopron s-a realizat într-un mod aproape exemplar; această apreciere este valabilă și pentru numeroase spații interioare cu o decorație bogată, constând din picturi murale și tavane din lemn sculptat, care au fost restaurate integral și sunt folosite adecvat.

Construcțiile noi, ridicate după cel de-al doilea război mondial prezintă câteva greșeli tipice, dar se pare că trebuie să ne obișnuim definitiv cu astfel de ingerințe. Astăzi mai există o singură suprafață pe care se poate construi, și anume aceea situată la intersecția străzilor Sf. Gheorghe și str. Nouă. Răsfoind noile proiecte care au în vedere această zonă, nu sunt deloc sigur că se va adopta în cazul respectiv o soluție multumitoare. În timp ce construcțiile din anii '60 ies în evidență prin schematicismul sau prin modernismul lor exagerat, arhitecții contemporani ne derutează printr-un amestec de forme istorice.

În ceea ce privește suburbiile istorice ale Sopron-ului, s-au redactat proiecte bune²⁶, dar acestea nu sunt, în general, însușite și încă mai este mult de făcut. Am în vedere mai ales soarta tristă a cartierului fost al vilelor²⁶, a cărei originalitate și omogenitate deosebite nu au fost înțelese la timp; această idilică „patrie a arhitecturii” de la mijlocul secolului al XIX-lea a fost aproape complet distrusă prin construcțiile noi, prea compacte.

Fostul târg Fertőrákos – situat la distanță de 8 km de Sopron, a avut din fericire o soartă mai bună; într-o perioadă în care șirurile de locuințe caracteristice din satele și târgurile din zona de vest a Ungariei dispăreau aproape fără urme, această așezare și-a păstrat aproape integral frumoasa sa înfățișare – și acest lucru constituie fără îndoială un mare succes al sistemului maghiar de protecție a monumentelor istorice. Casele tipice, cu fronton, au fost și aici modernizate; câteva au fost demolate, și apoi refăcute, iar vechiul zid de incintă și o serie de clădiri publice au fost de asemenea restaurate.

Până în urmă cu 6–7 ani, centrul istoric al orașului Pápa se găsea într-o stare de conservare atât de proastă încât începuse să se depopuleze. Centrul de greutate al acestei așezări

²⁶ Sedlmayrné Beck, Zsuzsa – *Sopron, Szent Mihály domb: műemléki vizsgálat és programterv* (Sopron, Sf. Mihail: cercetări și proiect) în „Műemlékvédelem”, 1975, 1, p. 23–25.

²⁶ Kubinszky, Mihály – *A Soproni lövérekkel kapcsolatos műemléki feladatok* (Observații asupra restaurării monumentelor istorice din Sopron – fostul cartier al vilelor) în „Magyar Műemlékvédelem” 1973–1974, Budapest, 1977, p. 253–264.

istorice este constituit de fostul Palat Garay, care a fost transformat de către familia Esterházy într-un castel somptuos, cu ajutorul arhitecților Melchior Hafele și Josef Grassmann. În împrejurimile castelului și ale Domului, situat în apropiere, s-a dezvoltat, până la sfârșitul evului mediu, o structură urbană compactă; acest nucleu al orașului, caracterizat prin clădiri cu un singur nivel, nu era însă prea întins. Terenul din jurul său până la șanțul de apărare, fusese ocupat de gospodăriile orașenilor, cele două zone alcătuind astfel o trăsătură caracteristică pentru această așezare.

Experții s-au lăsat însă convinși destul de greu de faptul că armonia existentă aici – imagine a unui organism păstrat aproape neschimbat – trebuie să fie integral conservată. Noi am subliniat faptul că la această armonie se poate ajunge numai prin păstrarea și restaurarea tuturor caselor, uniform construite una lângă cealaltă, dar strădaniile noastre nu au fost la început prea populare deoarece în practica urbanistică maghiară era agreată solida convingere conform căreia într-un centru urban modern nu se pot accepta case modeste. (...)

Astăzi, în orașul Pápa te poți bucura de o panoramă aproape neschimbată a centrului istoric, creată în special prin piața centrală și strada principală. Toate casele orașenești și de asemenea Domul s-au restaurat, golurile rămase în urma demolărilor au fost parțial reconstruite, sau sunt încă în lucru. Dacă despre clădirile ridicate în urmă cu câțiva ani se poate spune că repetă unele greșeli tipice, remarcate de altfel și la Sopron sau Veszprém, cele mai recente fac în general o impresie bună. Încercăm în ultima vreme să rezolvăm și problemele create de intensa circulație a autocamioanelor, care traversează mijlocul orașului fără a opri însă în centrul istoric. O soluție perfectă ar fi realizarea proiectatei artere inelare în jurul părții vechi și crearea unei zone pietonale extinse în centrul așezării – dar această problemă nu se va putea soluționa prea repede, datorită faptului că mijloacele financiare ale municipalității sunt destul de reduse.

Orașul *Szombathely*, una dintre cele mai importante așezări romane de pe celebrul „drum al chihlimbarului”, a primit în anul 43 e.n. rangul de colonie de la împăratul Claudius; orașul medieval, și în mare parte și cel baroc, s-au dezvoltat peste ruinele romane. (...) Din prețioasele construcții de odinioară, atmosfera medievală și ba-

rocă se mai poate regăsi astăzi doar în puține locuri²⁷. Piața centrală de exemplu și-a conservat conturul său triunghiular, dar toate casele din jurul ei sunt noi. Numai foarte puține monumente istorice – în principal clădiri eclesiastice – s-au păstrat; toate celelalte suprafețe au fost ocupate cu blocuri.

Un bun exemplu pentru modelul de restaurare din Ungaria de vest ne poate oferi micul și pitorescul oraș *Koszeg*, situat la 18 km vest de Sopron.(...) Miezul orașului și-a păstrat omogenitatea caracteristică aproape integral, iar vechile case ale orășenilor nu s-au modificat. În secolul

al XIX-lea centrul de greutate al orașului s-a mutat în afara zidului de incintă, unde remarcăm existența unui important complex de clădiri în stilul istorismului târziu, păstrat și restaurat în mod lăudabil. Construcțiile noi se integrează bine ambientului istoric, iar problemele urbanistice au fost în general rezolvate corespunzător, fără ca prin aceasta să fie afectată autenticitatea centrului istoric²⁸.

GABOR WINKLER
traducerea și adaptarea de
DANIELA MARCU

²⁷ Heckenast, Janas – *Szombathely belvárosának speciális problémái* (Problemele specifice ale centrului istoric din Szombathely), „Városépítészet”, 1987, 6 p. 6

²⁸ Vincze, Csaba – *Az újraélesztett Kőszeg*, (Revitalizarea Kőszeg-ului) „Városépítészet”, 1983, p. 5–9.

MIC ÎNDRUMAR PENTRU STUDIUL UMIDITĂȚII ÎN CLĂDIRI (II)

Cap. IV. Metode de investigare și diagnosticare

Alegerea metodei de asanare depinde de rezultatele celor patru studii prealabile ce urmăresc să determine urmele de umezeală:

1. procentul de umiditate din aer și temperatura;
2. procentul și distribuția umidității în zidărie;
3. sursa și punctul de infiltrare a umidității;
4. rezistența termică a zidurilor.

Procentul de umiditate din aer se măsoară cu mijloace clasice, gen higrometrul cu păr, psihrometrul sau cu umidometre electronice, aparate mult mai moderne și mai rapide.

Iată câteva tipuri de aparate de măsură și producătorii lor:

- HYGROTEST-DE. CO. STA – Milano. Instrument portabil pentru măsurarea umidității și temperaturii aerului;
- H. L 240 D-DE. CO. STA – Milano. Termohigrometru digital portabil;
- EP-400-LAB INSTRUMENTS – Franța. Instrument de măsurare directă și simultană a temperaturii și umidității.

Metodele de determinare a umidității în zidărie sunt:

- a) Metode distructive
 - metoda gravimetrică simplă – constă în prelevarea unei probe de zidărie și cântărirea ei înainte și după uscare;
 - metoda gravimetrică mecanizată – folosește dispozitive automate cu termobalanțe înregistratoare sau dispozitive combinate de uscare și cântărire;
 - metoda Casagrande sau metoda bombei cu carbid;
 - metoda Massari-Moraru – reprezintă combinarea metodei gravimetrice cu metoda electrică prin măsurarea variației de restivitate.

- b) Metode nedistructive
 - metoda care folosește umidometre electrice (măsoară variația rezistivității);
 - metoda care folosește aparatură ce măsoară variația constantei dielectrice;
 - metoda care folosește neutroni rapizi;
 - metoda sondei λ (a lui Voss) care utilizează măsurători de termodifuzie;
 - metode folosind aparatură cu radiații γ ;
 - metode folosind aparatură ce măsoară absorbția undelor cu hiperfrecvență.

Cea mai simplă și rapidă metodă de măsurare a umidității este cea a bombei cu carbid. Aparatul de măsurare a umidității SPEEDY, produs de firma FENWICK din Italia, este o butelie metalică prevăzută cu un manometru pentru măsurarea presiunii din interior.

Pentru a efectua o determinare se introduce în butelie un eșantion din materialul al cărui umiditate dorim să o determinăm (circa 3 g de pulbere), împreună cu o doză de carbură de calciu (o fiolă). Apa prezentă în eșantion intră în reacție cu carbura de calciu producându-se acetilenă, în butelie crește presiunea în funcție de cantitatea de acetilenă produsă, iar rezultatul se poate citi la manometru, determinând pe baza unor tabele procentul de umiditate corespunzător presiunii de la manometru. Determinarea procentului de umiditate în structura zidăriei este foarte importantă, deoarece se pot trasa diagrame ale distribuției umidității care pot indica precis tipul de umiditate.

Diagrame ridicate în funcție de tipurile de umiditate și distribuția apei în secțiunea orizontală, pe fața interioară și exterioară a unui zid cu capilaritate foarte bună.

Pentru determinarea sursei și punctelor de infiltrare a apei se trasează diagrama secțiunilor umede, se fac observații și sondaje. Specialiștii au conceput diverse metodologii de abordare a

problemei de investigare și diagnosticare și voi prezenta mai jos metodologia autorilor italieni Anna Maria Pandolfi și Domenico Nicki.

Prima parte (A) se referă la datele generale cu privire la poziția clădirii, mediul ambiant, destinație. Aceste informații sunt utile toate pentru a cunoaște date relative la factorii externi care determină interacțiuni între condițiile climatice și microclimatice în exteriorul și interiorul construcției. Partea a doua (B) se referă direct la clădire și definește analiza primară și părțile interesate ale fenomenului și ale manifestărilor sale vizibile. A treia parte (C) se referă la identificarea cauzelor accidentale sau ale proastei funcționări a instalațiilor clădirii care provoacă fenomenul de umiditate. Partea a patra (D) prevede modificări și considerații în cazul în care verificările indicate în partea (C) nu sunt relevante.

FIȘĂ

Da sau nu

A. Date generale

- A 1. Localizare, delimitare
 Provincia
 Comuna
 Localitatea
- A 2. Proprietar
- A 3. Denumirea obiectivului
- A 4. Caracteristici ambientale
 Da sau nu
 - ambientul urban
 - ambientul extraurban
 - orientare
 - altimetrie
- A 4.1. Referitor la zona înconjurătoare a construcției
 - izolat
 - înconjurat
 - flancat, apărut
 - îngropat
 - parțial îngropat
- A 4.2. Cu privire la zona vegetală înconjurătoare
 - parc urban
 - parc extraurban
 - pădure
 - lipsă de vegetație
 - alte împrejurări
- A 4.3. Referitor la prezența apei în împrejurimi
 - apropiere marină
 - apropiere lacustră
 - apropiere fluvială
- A 5. Destinație actuală
 - turism
 - cult
 - servicii
 - muzeu
 - reședință colectivă
 - activitate rurală
 - neutilizat
 - altă destinație

B. Caracteristici particulare relative la clădire și la determinări primare

- B 1. Originea obiectivului
 - arheologică
 - istorică
 - construcție recentă
 - rezultatul unei succesiuni de faze realizate cu tehnici constructive diferite
- B 2. Tipologia și morfologia obiectivului
- B 3. Denumirea părților obiectivului afectate de umiditate (documentație grafică și fotografică)
 - Structura în elevație părți exterioare
 - ziduri perimetrale
 Structura în elevație părți interioare
 - ziduri despărțitoare
 Structura finisajelor exterioare
 Structura finisajelor interioare
- Structura elementelor constructive orizontale
 - plafon
 - structuri boltite
- Structura elementelor constructive verticale
 - în straturi
 - niveluri
 - bolți
 - compuse
- B 4. Mod de examinare
 - examinare vizuală
 - examinare vizuală din apropiere
 - examinare tactilă
- B 5. Tipologia degradărilor
 - prezența microorganismelor (ciuperci, alge, licheni)
 - umflări și desprinderi de tencuieli
 - efflorescențe saline
 - sfărâmări superficiale
 - schimbări ale culorii

C. Parcursul dirijat al cauzelor accidentale și/sau al proastei funcționări

Distribuția degradărilor

- C 1. Degradarea izolată și delimitată sau distribuită deasupra unei linii orizontale între teren și acoperiș sau al unei linii verticale sau oblice.
- C 1.1. Se verifică etanșeitarea instalațiilor termo-sanitare ce trec prin zidărie (pereți) și planșee.
- C 1.2. Se verifică etanșeitarea sistemului de colectare a apelor pluviale (burlane, jgheaburi).
- C 1.3. Se verifică starea de conservare a acoperișului, copertinelor și eventualelor defecte de izolare.
- C 1.4. Se verifică dacă scurgerea apei de ploaie nu este împiedicată de diverse obstacole în calea sa (frunze, depuneri).
- C 1.5. Se verifică eventualele discontinuități ale finisajelor (tencuielilor) exterioare.
- C 1.6. Se verifică eficiența etanșeităților (ferestre, uși).
- C 1.7. Se verifică în orice caz în jurul zonei care ne interesează, eventualele cauze accidentale.
- C 1.8. Se verifică eventualele defecte de construcție.
- C 2. Prezența apei sub formă aproape continuă pe pardoseală.
- C 2.1. Se verifică frecvența și modul în care se spală pardoseala

D. Parcursul ghidat al posibilităților de confirmare a ipotezelor prin măsurători cu aparatură specializată

- D 1. Degradări distribuite, pornind de la nivelul terenului, cu desfășurare orizontală continuă și constantă în timp.
- D 1.1. Se verifică, în orice caz, acolo unde este posibil, deasupra și dedesubtul zonei de interes.
- Se verifică dacă:
- tactil este sesizabilă senzația de umezeală;
 - degradarea este prezentă pe ambele fețe ale zidăriei aproape egal;
 - fenomenul este stabil în timp;
 - dacă fenomenul este localizat numai la parter și în părțile inferioare ale construcției.
- D 1.2. În caz că se verifică condițiile de mai sus, ipoteza capilarității este corectă.
- D 2. Degradări distribuite (umeziri) la exterior (delimitate, continui, linii ondulate) care se reîntâlnesc la interior.
- D 2.1. Se verifică dacă:
- apa pluvială colectată prin burlane este deversată direct pe sol;
 - sistemul de canalizare exterioară (pluvială) este defect și permite infiltrarea (stagnarea) apei pluviale la fundații;
 - sunt localizate doar în zonele de contact cu solul.

Alte considerații și verificări complementare

Experiența celor două puțuri trebuie să se facă după ploaie și are ca scop să determine dacă apa provine din pânza freatică, din instalații defecte sau ape pluviale.

Metoda constă în săparea a două puțuri (adânci până la talpa fundației) poziționate în dreptul a două ziduri diferite, unul umed, altul mai puțin umed, distanțate la aproximativ 10 m. Dacă în cele două puțuri apa urcă până la același nivel și își păstrează nivelul două zile după terminarea perioadei ploioase, rezultă că apa freatică udă fundațiile, sau că puțurile sunt în argilă (ceea ce este ușor de verificat). Dacă puțul aflat lângă zidul mai umed se umple mai repede decât celălalt, originea umidității este o sursă de apă (conducte defecte).

Dacă unul sau ambele puțuri adună apa după ploaie și se golesc repede (după aproximativ o zi), cauza o constituie apele pluviale ce stagnează în zona fundațiilor. Dacă, în sfârșit, în perioada uscată cele două puțuri, cu toate că sunt goale, au fundul și pereții umezi (după ce se acoperă cu o folie de polietilenă), rezultă că apa urcă din pânza de apă freatică prin capilaritate în sol (vezi cap. II).

- D 2.2. În caz că se verifică una sau mai multe din condițiile de mai sus este probabilă ipoteza stropirii zidăriei sau a stagnării apelor pluviale în sol.
- D 3. Umezirea distribuită la interior pe suprafața zidăriei pornind de la nivelul pardoselii cu desfășurare neregulată.
- D 3.1. Se verifică la exterior eventualele acumulări de pământ sau alte materiale umede în contact cu zidăria.
- D 4. Umeziri distribuite neregulat, localizate în anumite părți ale clădirii, cuprinzând pardoseala și plafonul, cu desfășurare neregulată.
- D 4.1. Se verifică dacă:
- fenomenul afectează doar o latură a zidăriei și nu se întâlnește pe latura corespunzătoare opusă;
 - dacă există o punte termică;
 - dacă fenomenul apare doar în anumite situații hidro-termice și dispare la modificarea acestora;
 - zidăria este compusă din materiale eterogene, iar petele apar și dispar în funcție de climă;
 - peretele sau partea din el care ne interesează este afectat de ploaie care răcește zidăria;
 - fenomenul este prezent pe tencuiala laturii mai calde a zidăriei.
- D 4.2. În caz că se verifică una sau mai multe din condițiile de mai sus, avem condens.

Umiditate pătrunsă prin fisurile zidurilor

- Până la 0,1 mm, doar capilaritatea permite apei să pătrundă, deci ploaia trebuie să fie îndelungată, un zid subțire și evaporare scăzută pentru a explica penetrarea apei.

- Între 0,1 și 0,5 mm pentru a se realiza pătrunderea apei în zid este nevoie de presiunea vântului și o ploaie puternică, care să creeze un film de apă ce să șiroiască pe fațadă.

- Pentru fisuri peste 0,5 mm este suficientă greutatea unei picături de apă pentru a o face să pătrundă în fisură.

- Dacă fisura atinge 4 mm, o simplă ploaie oblică duce la penetrarea apei.

Folosind metodele vizuale de apreciere a umidității (prezentate în cap. III) se va ține seama că urmele pe tencuială nu constituie un criteriu de evaluare a procentului de umiditate.

La construcțiile vechi aceste urme pot fi de la o invazie de apă anterioară și nu de la un proces în desfășurare. Aceste urme provin în general, din alternanța absorbției umidității și evaporării ulterioare. Se poate observa acest fenomen la zidurile supuse alternativ căldurii și frigului sau curenților de aer. Din contră, într-un spațiu închis (puțin frecventat), rece și neaerisit, unde procentul de umiditate este ridicat nu se remarcă în general nici o deteriorare a tencuiei chiar și în cazurile cele mai grave.

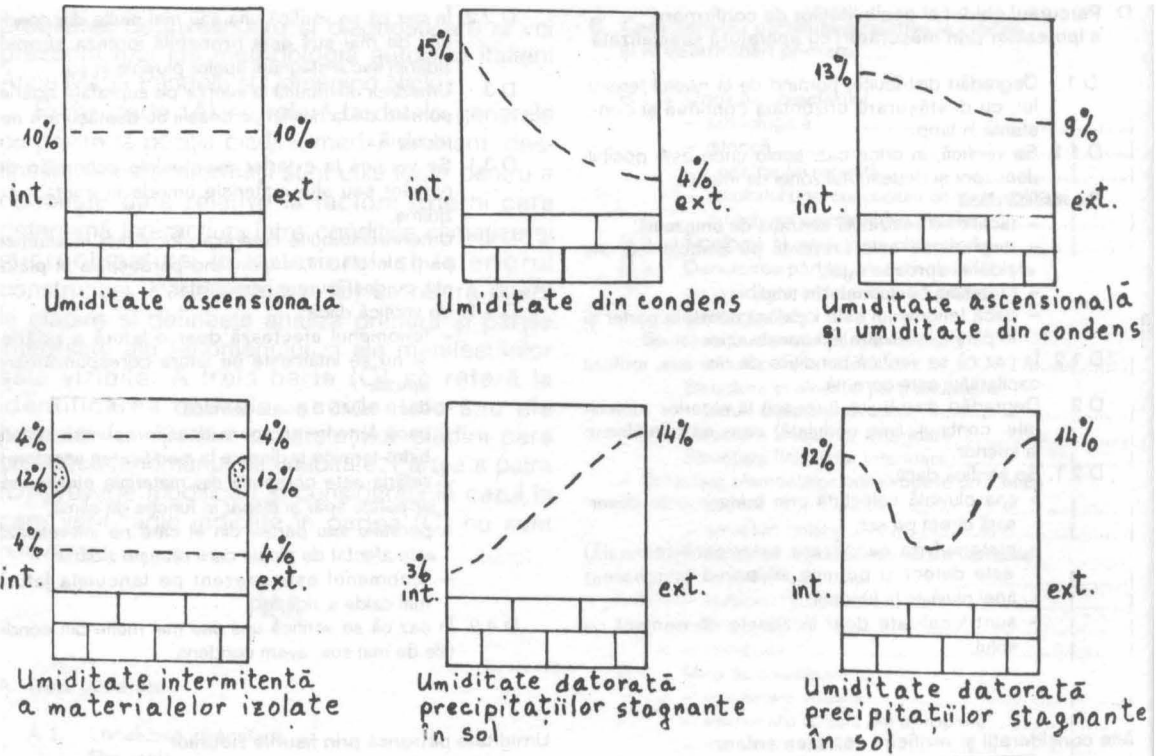

Fig. 5

Eflorescențele depind de cantitatea de săruri migratoare și este ridicol să se afirme că un zid este mai umed decât altul deoarece eflorescențele sunt mai numeroase. Uneori, urmele de mușgai apar în interiorul unui sertar, în spatele unei mobile, dar în rest nicăieri. Le este suficient să se formeze puțină umiditate, aer stagnant, întuneric și un strat de materii organice. Mușgaiurile nu pot furniza, deci, nici un indiciu cu privire la procentul sau originea umidității. Uneori apar pe pereți urme aparente de umezeală, numite fantome, care de fapt sunt săruri sau componente solubile ale zidăriei care face să iasă în evidență părțile mai reci ale încăperii față de cele mai calde (de exemplu îmbinările de cărămizi cu goluri) știut fiind că părțile calde atrag mai puternic praful.

Culoarea maro roșiatic apare pe pereții cu coșuri de fum și se datorează fie vaporilor de apă care condensează, deoarece canalul de fum nu este bine izolat, fie ploii care pătrunde prin tencuială și zidăria coșului sau direct prin horn, dacă nu are căciulă de protecție.

CAP. V. Metode de eliminare a umidității

5.1. Umiditatea din capilaritate (ascendentă)

După cum am arătat în capitolele anterioare, umiditatea ascendentă se poate datora pânzei freatiche sau apei provenite din precipitații meteorice, canalizării sau alimentării cu apă defecte. Pânza freatică nu poate fi eliminată dar poate fi deviată sau controlată, iar apele pluviale pot fi atât eliminate cât și oprite sau controlate.

Se disting mai multe tipuri de metode:

- metode fizice;
- metode fizico-chimice;
- metode electrice și electrocinetice;
- metode magnetice.

Metode fizice

Hydroizolație orizontală prin tăierea mecanică a zidăriei (fig. 7).

Procedeu se bazează pe oprirea ascensiunii apei în grosimea zidăriei și cuprinde următoarele etape:

- desfacerea tencuielilor afectate de umiditate;

- tăierea mecanică a zidăriei la 10-20 cm, de la nivelul solului pe toată grosimea zidului;
- introducerea unor plăci hidroizolante;
- refacerea tencuielilor astfel încât să existe schimb de vapori între structură și mediul ambiant (tencuieli poroase).

Metoda este eficace dar costisitoare și dificilă, fiind recomandată acolo unde pânza freatică are un nivel apropiat față de cel al fundațiilor clădirii.

↳ Când se intervine prin metoda tăierii zidăriei trebuie să se țină seama că în zona de deasupra solului apare un fel de „fermoar” a cărei prezen-

ță nu este întotdeauna oportună mai ales în cazul clădirilor din zone cu seismicitate ridicată.

Hydroizolația orientată poziționată deasupra solului nu poate proteja spațiile de la subsolul clădirii, caz în care, în zona subsolului, se vor prevedea canale de ventilație, drenaje exterioare sau combinația lor.

Canale (tranșee) de ventilație

Există două tipuri de canale: *verticale*, amenajate de-a lungul perimetrului exterior al clădirii și *orizontale*, amenajate la interior sub pardoseală.

SCHEMĂ BLOC

PORNIRE

Documentare grafică și fotografică

Ai informații suficiente

Completează partea A

Completează partea B

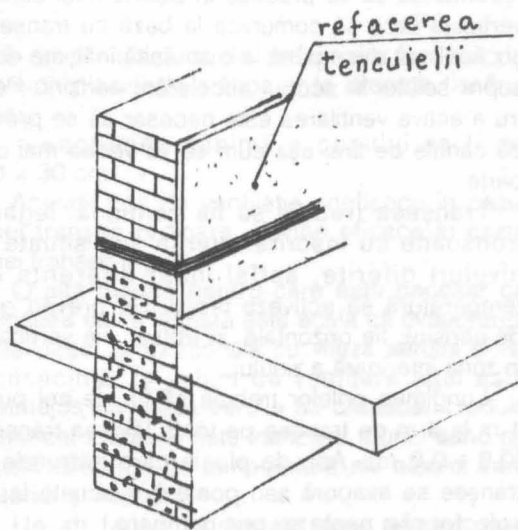
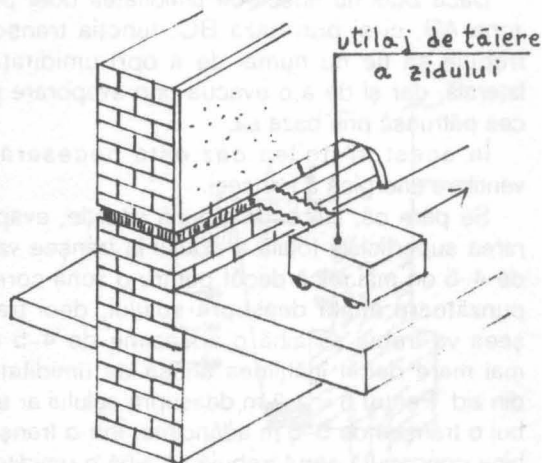
Completează partea C

Ai individualizat cauza?

Completează partea D

SFÎRȘIT

Fig. 6

Hydroizolație orizontală

Fig. 7

Cele două tipuri de canale perimetrare sunt: deschise și închise.

Verificările cu privire la procentul de umiditate, înainte și după executarea lucrărilor, au permis să se constate că tranșeea deschisă diminuează umiditatea structurii, în timp ce tranșeea închisă nu reduce umiditatea, iar în majoritatea cazurilor grave reprezintă o muncă inutilă (fig. 8).

Dacă umiditatea pătrunde în zid doar prin zona A-B, tranșeea închisă oferă o soluție definitivă.

Dacă zidul nu absoarbe umiditatea doar prin zona AB, ci și prin baza BC, funcția tranșeei trebuie să fie nu numai de a opri umiditatea laterală, dar și de a o evacua prin evaporare pe cea pătrunsă prin baza sa.

În acest al doilea caz este necesară o ventilare energetică a tranșeei.

Se pare că, în cea mai bună situație, evaporarea superficială totală a zidului în tranșee va fi de 4-5 ori mai mică decât pentru o zonă corespunzătoare aflată deasupra solului, deci tranșeea va trebui să aibă o adâncime de 4-5 ori mai mare decât înălțimea atinsă de umiditatea din zid. Pentru $h = 1,2$ m deasupra solului ar trebui o tranșee de 5-6 m adâncime. Într-o tranșee bine concepută aerul trebuie să aibă o umiditate relativă mai mare decât a aerului exterior. Nu se recomandă să se practice în zidărie mici canale verticale care să comunice la bază cu tranșeea și care sunt duse până la o anumită înălțime deasupra solului în scopul accelerării aerisirii. Pentru a activa ventilarea este necesar să se prevadă canale de tiraj așa cum se va vedea mai departe.

Tranșeea trebuie să fie continuă, legând tronsoane cu înșorire diferită sau situate la niveluri diferite, astfel încât diferența de temperatură să activeze tirajul. Se prevăd guri de aerisire, fie orizontale, în trotuar, fie verticale, în zona inferioară a zidului.

Lungimea grilelor trebuie să fie de cel puțin 1 m la 4 m de tranșee pe toată lățimea tranșeei (0,8 ÷ 0,9 m). Apa de ploaie care pătrunde în tranșee se evaporă sau poate fi evacuată la un colector prin pantă ori prin pompare.

Grila se va monta puțin peste nivelul trotuarului pentru a nu se aduna apa de ploaie de pe trotuar în tranșee.

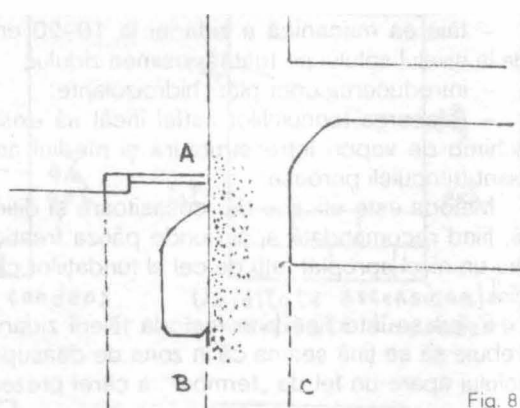

Fig. 8

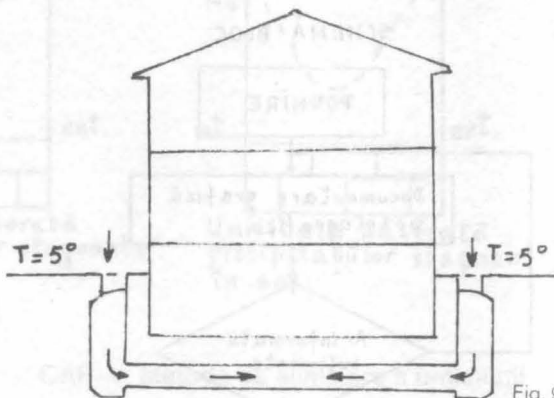

Fig. 9

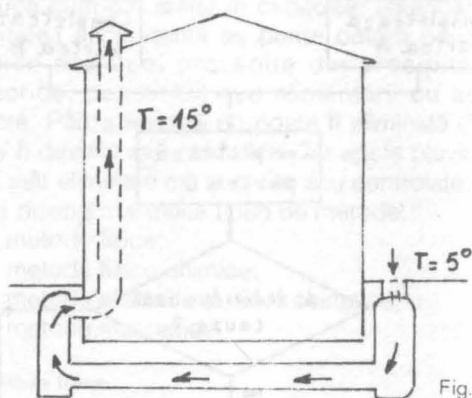

Fig. 10

Tranșee (canale) înguste și închise

Este vorba de o formă particulară a tranșeeilor închise în care uscarea este accelerată de coșuri de tiraj natural.

În cursul unei zile de iarnă, rece și înșorită, aerul exterior are pe toate fețele clădirii, să

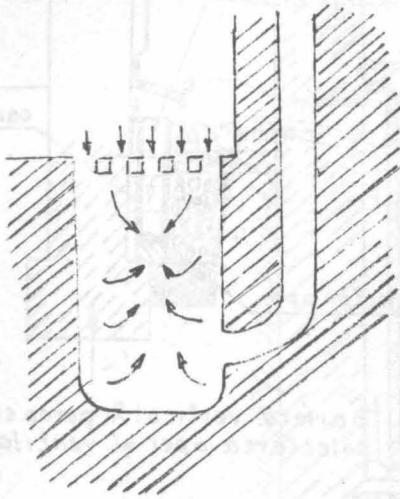

Fig. 11

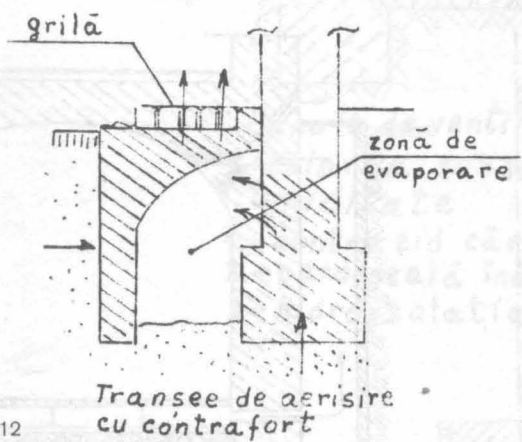
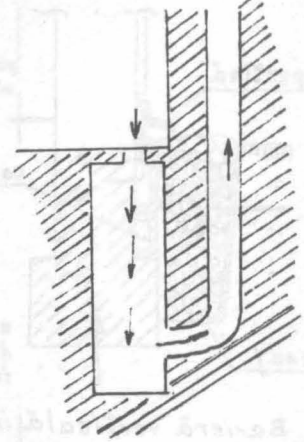

Fig. 12

Tranșee de aerisire
cu contrafort

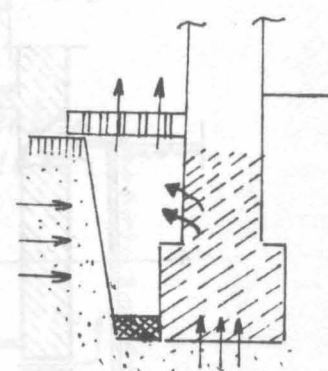

Fig. 13

Tranșee deschisă

presupunem 5°C. Greutățile coloanelor de aer pe grilele de ventilație se neutralizează, deci ventilația este nulă. (Fig. 9)

Dacă o ramură a tranșeei se leagă la un coș al unei sobe vechi, dezafectate, fiind cunoscut că temperatura aerului din coș tinde să atingă valoarea temperaturii din clădirea încălzită (15°C), se produce un dezechilibru al presiunii care duce la accelerarea ventilării (fig. 10).

Aceste considerații au dus la conceperea unor tranșee cu coșuri de tiraj care să respecte următoarele condiții:

- canalul creat este perimetral cu lărgimea de 25-30 cm, iar adâncimea este cel puțin până la pardoseala subsolului;
- se realizează divizarea în tronșoane separate cu lungimea de maximum 30 m;
- în centrul fiecărui tronșon se amenajează un coș de tiraj înalt de 8-10 m și cu deschidere cât mai mare posibil;

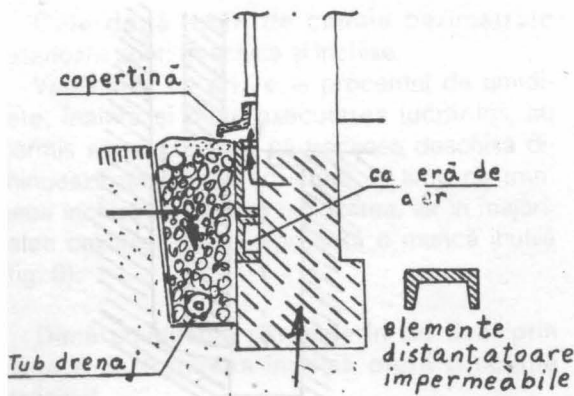
- se limitează gurile de aerisire la două pe tronșon plasate la stânga și la dreapta fiecărui coș;

- secțiunea minimă a coșului va fi de 30 x 30 cm.

Același coș de ventilație, ineficace în cazul unei tranșee ordinare, devine eficace în cazul unei tranșee înguste.

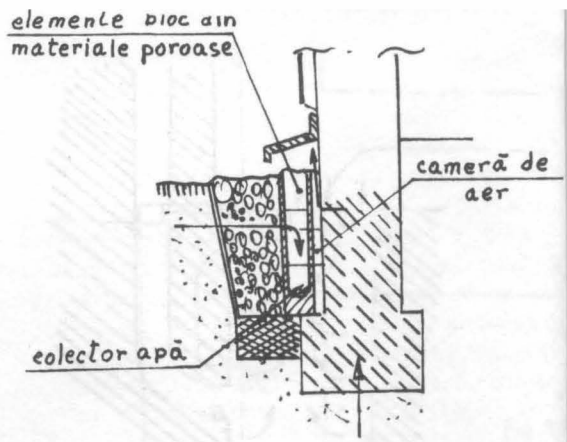
O altă rațiune pentru care este necesar ca tranșeea să fie îngustă este acela că evaporarea este direct proporțională cu viteza aerului și, în consecință, la volum de ventilare egal este avantajos ca viteza aerului să crească. Trebuie remarcat că tirajul este ineficient atunci când nu există diferențe de temperatură ale aerului între exterior și interior.

Un alt factor important este vântul care activează tirajul. Prezentăm mai jos câteva exemple de canale de ventilație (fig. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18).

Barieră verticală impermeabilă cu distanțatoare ventilate

Fig. 14

Barieră verticală poroasă cu colectarea apei și ventilare

Fig. 15

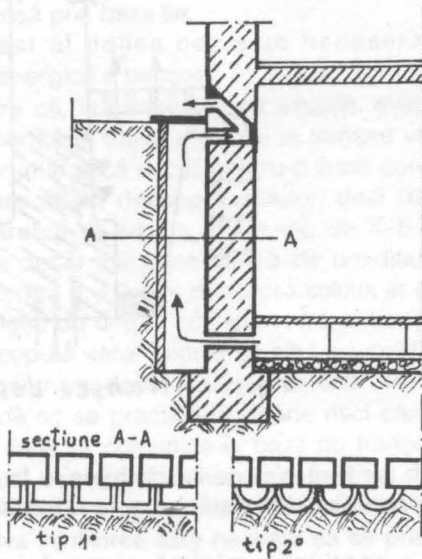

Fig. 16

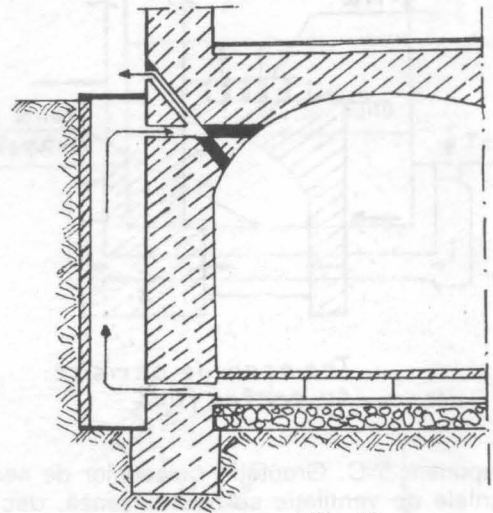

Fig. 17

Drenaje

Drenajul este indicat de fiecare dată când clădirea este fundată pe un teren puțin permeabil, deasupra căruia se află un sol permeabil, apele de infiltrație putând să vină în contact cu fundațiile suficient timp pentru a pătrunde în clădire prin infiltrație sau prin capilaritate. Se disting mai multe categorii de drenaj care sunt în funcție de debitul pânzei de apă freatică și adâncimea sa, scopul fiind de a se scădea nivelul astfel încât apa să nu atingă în nici un punct fundațiile la partea lor inferioară, păstrând și o marjă de siguranță.

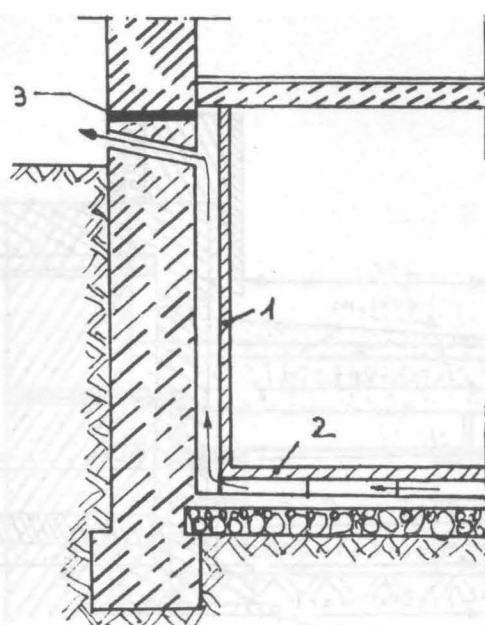
Se pot deosebi următoarele situații:

– pânzele freactice cu debit redus – stratul impermeabil este profund, dar este traversat de

fundații. Soluția este un dren periferic care să înconjoare clădirea. Un caz analog îl constituie terenurile cu pantă ușoară spre clădire – un dren în amonte oprește infiltrarea apelor spre zidurile clădirii (apa de presiune);

– teren puțin permeabil la nivelul fundațiilor, dar acoperit de un strat permeabil în care se acumulează apele de ploaie, neputându-se evacua natural. Soluția este analoagă cu cea de mai sus.

Pânze freactice cu debit important – stratul impermeabil este aproape de suprafața solului, toată suprafața clădirii este acoperită cu o rețea de drenuri la adâncimea de 60–80 cm sub delaj, ceea ce împiedică urcarea umidității. Soluția se

Canale de ventilație pentru
izolarea subsolului de
umiditate

- 1- contrazid cărămidă
- 2- pardoseală înălțată
- 3- hidroizolație

Fig. 18

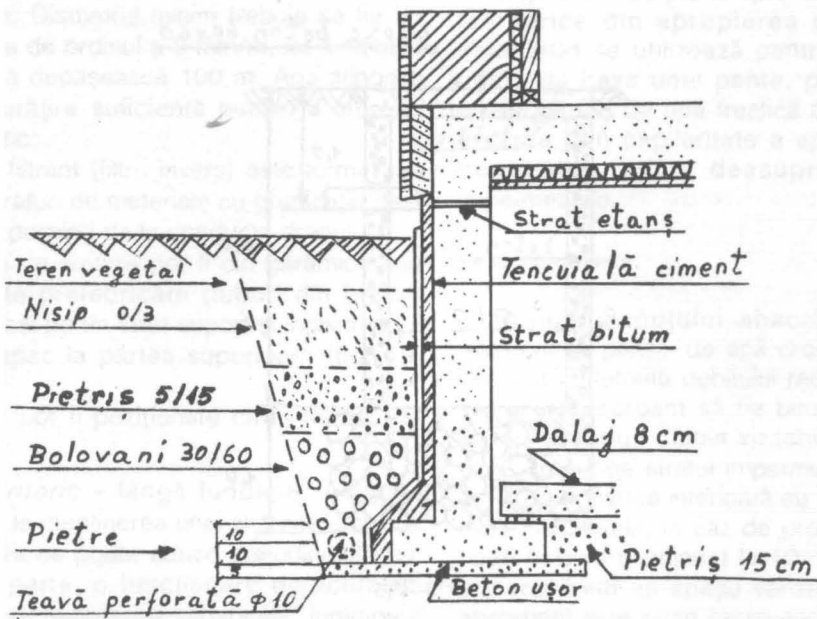
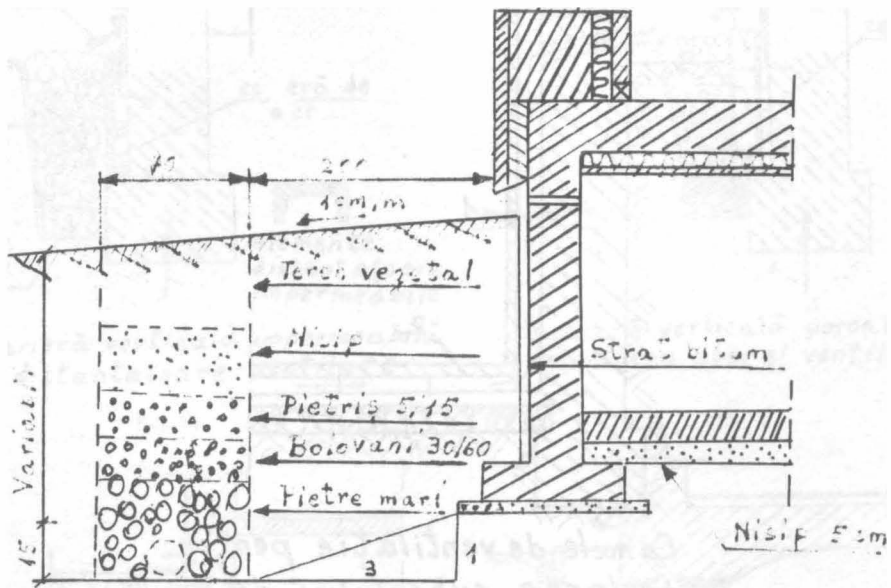

Fig. 19

Dnen îndepărtat

Fig. 20

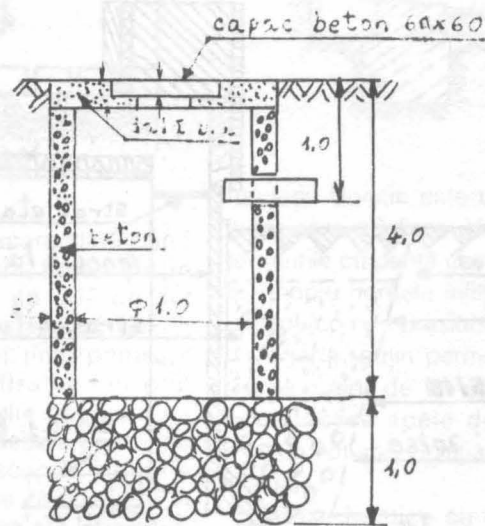

Fig. 21

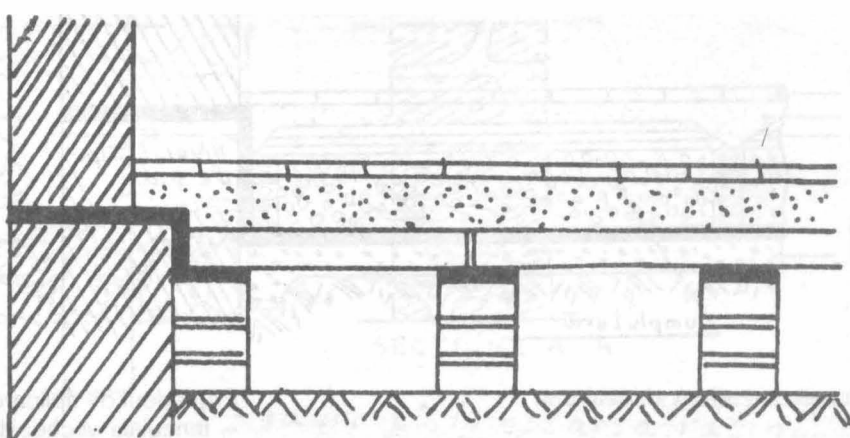

Fig. 22

aplică pentru construcții noi ce se ridică pe terenuri cu caracteristicile de mai sus.

Părțile componente ale drenului

– tuburi ceramice, din beton sau policlorură de vinil prevăzute cu fante la partea superioară. Aceste materiale nu sunt atacate de vegetație și de rozătoare. Diametrul minim trebuie să fie de 10 cm, panta de ordinul a 2 mm/m, iar lungimea nu trebuie să depășească 100 m. Apa atinge o viteză de curățire suficientă pentru a antrena particulele fine;

– stratul filtrant (filtru invers) este format din mai multe straturi de materiale cu granulație descrescătoare pornind de la conducta drenului.

Căminele de vizitare pot fi din cărămidă sau din elemente prefabricate (tuburi din beton) plasate vertical pe un strat suport și închise cu o grilă sau capac la partea superioară (fig. 19, 20).

Drenurile pot fi poziționate ca în figurile de mai sus.

Dren periferic – lângă fundație. Această soluție duce la menținerea unei anumite umidități a solului ceea ce poate aduce prejudicii clădirii. Pe de altă parte, o funcționare defectuoasă poate duce la inundarea subsolului, înmuierea terenului de sub fundație și tasarea acestuia.

Se adoptă acest sistem în cazul terenurilor puțin permeabile, pentru a evita acumularea apelor de suprafață în zona infrastructurii.

Dren îndepărtat la 2–3 m de fundație. Această soluție este mai bună decât cea precedentă deoarece nu atinge clădirea, dar necesită un spațiu mare în jurul clădirii. Un trotuar sau un taluz gazonat, cu pantă spre dren, adună apele meteorice din apropierea clădirii. Drenul îndepărtat se utilizează pentru a opri drumul apelor la baza unei pante, pentru a scădea nivelul pânzei de apă freatică ori pentru a evita urcarea prin capilaritate a apei într-un teren permeabil aflat deasupra unei zone impermeabile.

Puțuri absorbante

Principiul puțului absorbant constă în reinjectarea pânzei de apă drenate într-o pânză inferioară. Datorită debitului redus este necesar ca puțul absorbant să fie bine întreținut. Este alcătuit dintr-un cămin vizitabil (tub de beton) care străpunge stratul impermeabil de sol, fiind prevăzut la partea inferioară cu un filtru. Pentru a evita incidentele, în caz de proastă funcționare, puțul trebuie poziționat la 10–15 m de clădire, preferabil într-un spațiu verde. Soluția puțului absorbant este puțin recomandată și se adoptă în cazuri excepționale (fig. 21).

- 1 - planșeu
- 2 - strat asfalt
- 3 - dale
- 4 - ponce și mortar de var
- 5 - pardoseală

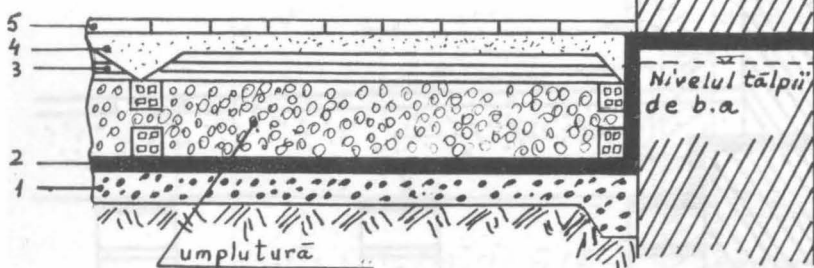

Fig. 23

Planșee anticondens și anticapilare

De multe ori, acolo unde pânza de apă freatică este aproape de nivelul terenului, pe pardoseală apar urme de umezeală pronunțate și permanente care se datorează capilarității. Atunci când urmele sunt temporare, ele se datoresc condensului. Remediu constă în alcătuirea unor planșee ca în exemplele de mai jos (fig. 22, 23).

Tencuieli poroase

Atunci când procentul de umiditate în structură este scăzut, capilaritatea datorându-se apelor meteorice stagnante este suficient să se desfacă tencuielile exterioare și, după o perioadă de uscare, să se refacă folosind o rețetă de mortar care să permită schimbul de vapori între structură și mediul ambiant.

Prezentăm mai jos câteva date cu privire la tehnologia germană BAYOSAN.

BAYOSAN este un sistem de tencuială hidrofobă poroasă, aplicabil nu numai clădirilor noi, ci mai ales clădirilor vechi și monumentelor istorice, unde pereții prezintă igrasie.

Se utilizează următoarea gamă de produse:

A. Tencuială stropită pentru îmbunătățirea aderenței.

B. Tencuială de egalizare.

C/D. Tencuială dură și fină.

Mortarul utilizat este pe bază de tuf calcaros vulcanic, var cu puzzolană, nisipuri dolomitice speciale și ciment.

Procedul de aplicare este următorul:

- tencuiala veche, deteriorată, se va înlătura până la 1 m deasupra nivelului cel mai înalt al igrasiei;

- se vor curăța rosturile până la o adâncime de 2-3 cm, iar apoi se va curăța și suprafața zidăriei;

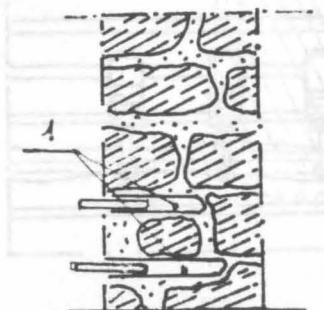
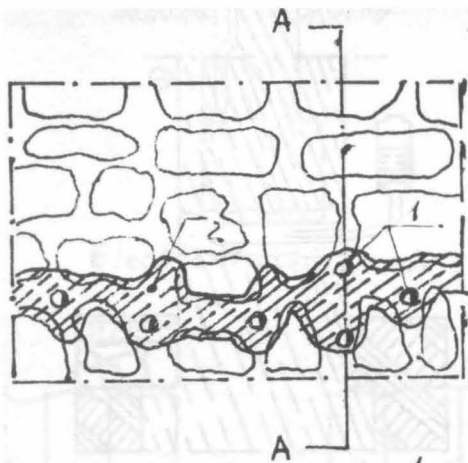
- tencuiala dură sau fină se va aplica în două straturi de minimum 10 mm.

Metode fizico-chimice

Injectări

Metoda constă în practicarea la baza zidului umed a unor găuri cu diametrul de 15-20 mm la o distanță de 10-15 cm una de alta și injectarea în zidărie a unor substanțe impermeabilizante care creează o barieră orizontală pe calea apei ce urcă prin capilaritate.

Substanțele impermeabilizante sunt rășini sintetice epoxidice, rășini pe bază de siliconi sau cimenturi osmotice. Injectarea se poate face prin cădere liberă sau mecanic. Presiunea la care se face injectarea se reglează în funcție de condițiile de stabilitate ale clădirii. Se începe injectarea la o presiune de circa o atmosferă sau mai puțin, ajungându-se la presiuni de 3-4 atmosfere în faza finală, când se manifestă o rezistență la penetrarea substanței ce se injectează în zidărie. În general, pentru zidării cu grosimea mai mică de 45 cm, injectarea se poate face pe o singură parte a zidăriei, iar pentru grosimi peste 45 cm este necesar ca injectările să se facă din ambele părți ale zidului (fig. 24, 25, 26).

SECȚIUNE A - 4

1 - găuri pt. injectarea rășinii
2 - zonă de difuzie a rășinii

Fig. 24

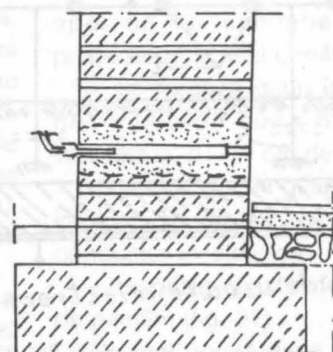
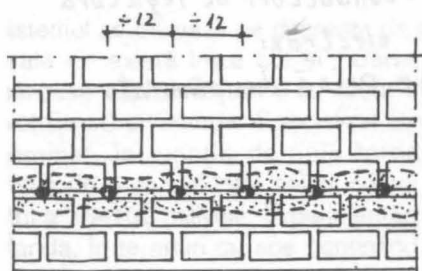
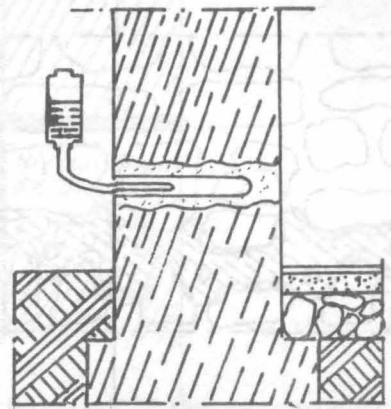
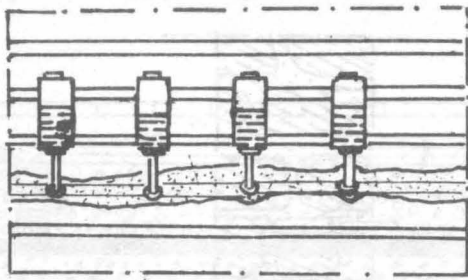
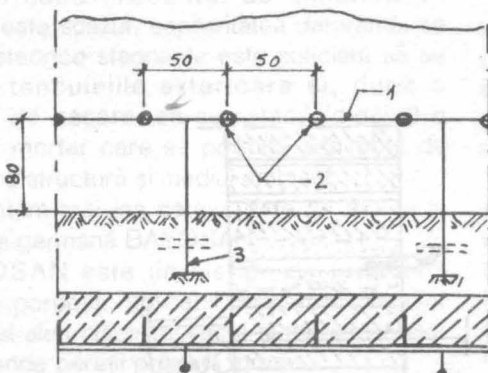

Fig. 25

Barieră orizontală prin difuzia lentă a rășinii

Fig. 26

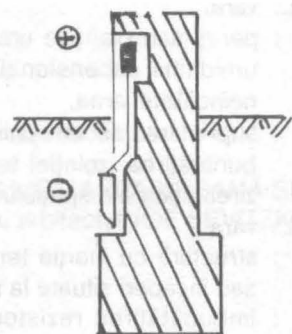

- 1 - conductori de legătură
- 2 - electrozi
- 3 - priză de pământ

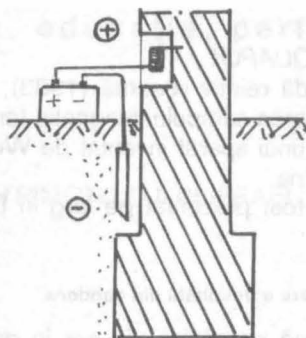
Dispozitiv de uscare electroosmotic

Fig. 27

Fig. 28

Electrodrenaj pasiv

Electrodrenaj activ

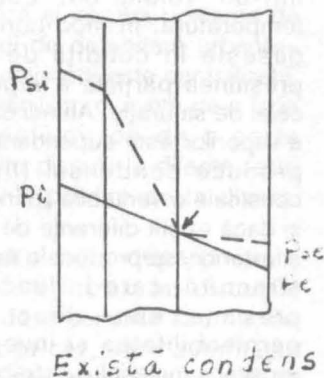
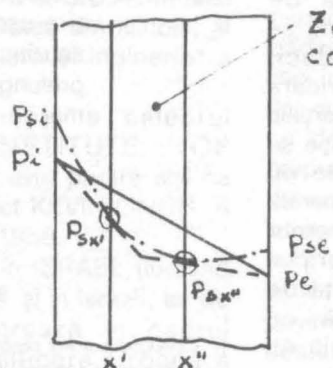
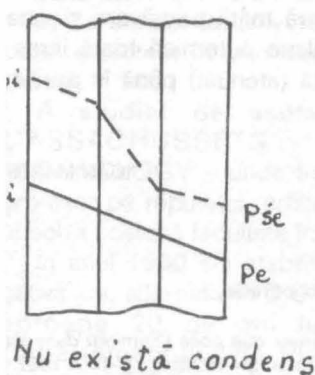

Fig. 29

Metode electroosmotice

Sistemul se bazează pe diferența de potențial naturală ce există între sol și zidăria clădirii. Numeroase experimentări s-au făcut în Elveția (brevet Ernst) și Olanda. Specialiștii elvețieni au determinat, în funcție de tipul terenului, că diferența de potențial între sol și zidărie este de ordinul a 10–100 milivolți. Experimentări analoge în Olanda, în terenuri cu ape conținând seleniu, au dus la determinarea unor diferențe de potențial de ordinul a 500 milivolți sau mai mult.

Diferența de potențial electric, între polul pozitiv (solul) și polul negativ (zidăria), generează forțe electroosmotice care tind să transporte apa din sol spre polul negativ, adică în zidăria din elevație.

Aceste forțe se suprapun celor provenite din capilaritatea terenurilor și care sunt, de asemenea, diferite în funcție de natura terenului.

Procedeul electroosmotic se bazează pe principiul inversării polarității, făcând ca solul să devină negativ, iar zidul pozitiv, astfel ca migrația apei să își schimbe sensul. Practic se procedează în felul următor:

- se forează găuri în zidărie la distanțe pe orizontală de circa 50 cm, poziționate pe verticală la 70–80 cm de teren;
- se introduc în găuri electrozi din grafit, oțel inoxidabil, cupru etc., și se leagă între ei printr-un conductor electronic;
- dispozitivul astfel format se leagă la o priză de pământ (fig. 27).

De fapt, există două tipuri de electroosmoză: pasivă și activă.

Electroosmoza pasivă utilizează doar diferența de potențial între sol și zidărie, pe când electroosmoza activă introduce în circuit o sursă de energie electrică (fig. 28).

Procedeele AQUAPOL

Este o metodă relativ recentă (1983), care constă în polarizarea câmpului magnetic terestru prin intermediul unui aparat inventat de Wilhelm Mohorn din Austria.

Procedeele a fost prezentat pe larg în BCMI nr. 2/1991.

Metode de combatere a umidității din condens

Vaporii de apă se găsesc în aer în diferite concentrații și presiuni parțiale. Suma presiunilor parțiale ale aerului și vaporilor de apă constituie presiunea totală a amestecului aer-vapori. Presiunea maximă sau presiunea de saturație într-un volum dat este determinată de temperatură. În mod normal, ambientul nu se găsește în condiții de saturație și, deci, presiunea parțială a vaporilor este inferioară celei de saturație. Atunci când presiunea parțială a vaporilor este superioară celei de saturație se produce condensul (fig. 29). Zidurile nu constituie o veritabilă „barieră” în calea vaporilor și dacă există diferențe de presiune între interior și exterior, se produce o migrație a vaporilor prin structură, care în funcție de diferența de presiune este direct proporțională cu permeabilitatea și invers proporțională cu grosimea materialului străbătut.

Prezentăm mai jos câteva cauze și remedii ale umidității din condens:

SEZONUL: iarna.

CAUZA : evaporare provenind din pereți și pardoseală (din capilaritate).

REMEDII : eliminarea cauzelor evaporării, dacă este posibil, sau ușoară ventilație naturală.

SEZONUL: iarna.

CAUZA : ardere liberă a combustibililor (gaz metan), lucrări umede.

REMEDII : eliminarea vaporilor de apă prin hote, ventilație naturală prin canale special create, ventilație mecanică sau tencuieli poroase.

SEZONUL: iarna.

CAUZA : protecție termică insuficientă.

REMEDII : înlocuirea materialelor cu inerție termică mare (marmură, gresie, beton), sau cel puțin acoperirea lor astfel încât să nu mai fie în contact direct cu aerul înconjurător; retacerea izolației termice; încălzire mai intensă.

SEZONUL: vara.

CAUZA : pereți sau planșee umede, datorită umidității ascensionale, în spațiile neîncălzite iarna.

REMEDII : suprimarea ascensiunii capilare; îmbunătățirea izolației termice; încălzirea ușoară a spațiului.

SEZONUL: vara.

CAUZA : structură cu inerție termică ridicată sau încăperi situate la subsol.

REMEDII : îmbunătățirea rezistenței termice; ventilație naturală; încălzirea ușoară a spațiului.

SEZONUL: primăvara și vara.

CAUZA : încălzire insuficientă iarna.

REMEDII : creșterea rezistenței termice; încălzire ușoară toată primăvara și vara sau încălzire puternică toată iarna, prelungită (atenuat) până în aprilie, mai.

IOAN MAREȘ

Bibliografie

1. *Colloque sur les problèmes que pose l'humidité dans les monuments anciens*, ICOMOS – ROMA, 11–14.X.1967.
2. *Giovanni Massari, Bâtiments humides et insalubres. Pratique de leur assainissement*, EYROLLES, 1971.
3. *René Bayon, L'Etablissement d'un projet de bâtiment. Fondations spéciales. Canalisations*, EYROLLES, 1980.
4. *Umezeala în construcții și combaterea ei*, Dinu Moraru, Eugeniu Dumitriu Vâlcea, Edit. tehnică, 1969.
5. *Carlo Cesari, Luissela Gelsomino, Sandro Massa, Umidità Technische e predotti per il risanamento*, în „Recupero edilizio” nr. 6/1988.
6. *Michel Louvigne, Vaincre l'humidité dans la maison*, EYROLLES, 1986.
7. *Il rilevamento delle patologie da umidità nell' edilizia storica monumentale*, în „Recupero edilizio”, nr. 6/1988.
8. *Giuseppe Cigni, Biancaneve Codacci-Pisanelli, Umidità e degrado negli edifici. Diagnosi e rimedi*, Edizioni Kappa, 1987.

Resumé

L'article présente les problèmes concernant l'humidité dans les bâtiments déclarés monuments historiques, expliquant les causes, les effets et les méthodes à combattre les différents types d'humidité. On a voulu donner aux spécialistes intéressés quelques repères regardant ce problème essentiel pour la restauration des monuments historiques.

DESPRE PLANIFICAREA URBANĂ ȘI OCROTIREA PATRIMONIULUI ÎN ISRAEL

Convorbire cu arhitectul JOE SEVITZKY

Notă biografică:

JOE SEVITZKY s-a născut în S.U.A., în anul 1929; a studiat la Universitatea din Illinois, al cărei diplomat în „Arhitectură și inginerie” a devenit în 1951.

A studiat de asemenea la celebrul MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY – unde l-a avut printre alții ca profesor pe reputatul arhitect KEVIN LINCH. A absolvit această facultate în 1958.

În anul 1960 s-a stabilit în ISRAEL (lucrând câțiva ani, alternativ în S.U.A. și în Israel), iar de aproape 20 de ani lucrează în cadrul Departamentului de Planificare Urbană a Municipiului Ierusalim (TOWN PLANNING DEPARTMENT OF JERUSALEM MUNICIPALITY).

Este membru ICOMOS din 1989, iar de un an de zile deține funcția de Trezorer al Comitetului ISRAEL al ICOMOS (Treasurer of the ISRAEL Chapter for the ICOMOS).

* Această convorbire am consemnat-o în ziua de 23 August 1992, în biroul lui JOE SEVITZKY de la etajul al unsprezecelea al imobilului cu birouri al Municipiului Ierusalim, de pe Herzl Street, în Down Town.

DAN IONESCU: Știi deja că în Israel există o legislație anume privind activitatea de construcții și urbanistică – mă gândesc și la uimitoarea machetă 1: 500 a Ierusalimului¹ despre care ne-ați spus că „ține pasul” cu toate proiectele aflate în studiu. Ne-ar interesa să aflăm cum funcționează această legislație, ce prevederi are, ce organisme sunt implicate?...

¹ Macheta a fost confecționată de-a lungul a 20 de ani de către grupuri de studenți de la Bezalel, Academy of Art and Design (Ierusalim) – (n. a).

JOE SEVITZKY: Ei bine, iată ce face Departamentul de planificare urbană²: inspectează, controlează și aprobă ridicarea de clădiri conform planului de dezvoltare urbană – căci în Israel această activitate este centralizată, dar nu în sensul unui dirijism, ci avem de-a face cu două feluri de acțiuni: pe de o parte propuneri iar pe de alta discuții la diferite feluri de acțiuni. Propunerile-primate de la diverși întreprinzători –

sunt cântărite în cadrul unor departamente similare cu acela în care lucrez, iar discuțiile privind oportunitatea de a construi sau nu, se desfășoară de la caz la caz, între autoritățile superioare (unde este nevoie, are un cuvânt de spus și ministerul de resort) și autoritățile locale, municipale sau comitetele naționale.

Acestea din urmă iau decizii mai ales în privința autostrăzilor, căilor ferate, aeroporturilor, a distribuirii populației, a activităților în economie, etc. Noi moștenim acest sistem de la britanici care...

D.I.: Iertați-mă că vă întrerup. Aceste discuții cum se desfășoară? Cineva anume hotărăște că „trebuie așa sau așa” că se va face „într-un fel sau altul”? Sau...

J.S.: Ei, nu-i vorba de așa ceva decât în privința implantărilor și nici chiar atunci nu merge astfel. Putem vorbi de compromisuri, sau mai bine spus, de „mici înțelegeri”!

Adică, cei de la Comitetul local „X” propun un anumit program de arhitectură și o construcție corespunzătoare, cu care proprietarul de teren „Y” nu este de acord, iar Departamentul de Planificare Urbană „Z” îl agreează, dar nu întru-totul.

² Mai jos prescurtat TPD (de la forma engleză: TOWN PLANNING DEPARTMENT) – (n. a)

După ce T.P.D.-ul analizează seriozitatea propunerii, vine cu o contra-propunere care să împace primele două părți, ș.a.m.d.

Uneori trec ani de zile până când se cade de acord, mai ales dacă cel care dă banii nu se află într-una dintre cele două părți implicate direct! Iar discuțiile, de cele mai multe ori, iau caracterul unor „tratative”, cu tot dichisul lor.

D.I.: Vorbeați de sistemul britanic de legislație urbană-aș dori să-mi spuneți cum a fost acesta transpus la realitățile din Israel și dacă a existat vreun plan director al Ierusalimului înainte de Mandatul Britanic?

J.S.: Într-adevăr, legislația din timpul Mandatului Britanic – deci dintre 1917 și 1948 s-a întemeiat pe acea *British Law of Planning and Building* din anii 1930. Înaintea acesteia a existat o altă lege inspirată tot după cele britanice – rezultat al activității unei comisii (strămoșul actului departament din care fac parte), *Ierusalim, Town Planning Comission* sub autoritatea lui *Palestine Town Planning Ordinance*. Tot în urma activității acestei comisii, s-a putut realiza și întâiul *Jerusalem Zoning Plan* (Planul de Zonificare al Ierusalimului).

Și cum Ierusalimului este un caz aparte, i s-a dat o atenție specială încă din prima clipă a cuceririi sale de către trupele Generalului Allenby³, Legea Britanică interzicând orice intervenție în *Old City* și în zona imediat înconjurătoare, declarată zonă de protecție a Orașului Sfânt.

Astfel, în Ierusalimul istoric nu s-au îngăduit decât clădiri cu 2-3 etaje din piatră (abundență pe aici) cu mici grădini în jur etc., deci un control foarte riguros al dezvoltării lui *Old City* și al lui *Down Town*..

D.I.: Acest *Down Town* când a început să se dezvolte? În secolul al XIX-lea sau mai înainte? Și a avut o evoluție spontană sau prestabilită?

J.S.: Mai ales în veacul al XIX-lea și în direcția legătură cu *Jaffa Road*, principala arteră a Palestinei unind portul Jaffo (Jaffa) cu Ierusalimul și mai încolo cu Ammonul, Damascul Alepul, etc. A evoluat spontan, fiind precum „un balon de oxigen” pentru *Old City*, îngăduindu-i să supraviețuiască și să iasă din lăncezeala letargică în care se cufundase de la sfârșitul Crucidelor.

³ A intrat în Ierusalim la 11 Decembrie 1917; G-ral (apoi Mareșal), Edmund Allenby (n. 1861, dec. 1936), comandantul forțelor britanice în Palestina 1917-1918, a cucerit Ierusalimul și Damascul. Înalt comisar în Egipt între 1919-1925, a aplicat tratatul Anglo-Egiptean din 1922. (n.a.)

Dar, există și câteva cartiere cu plan prestabilit din acea epocă-cuprinse în *Down Town* – cum ar fi *Lord Montefiori Quarter* (primul cartier construit anume pentru evrei, mai ales cei săraci), *Teuton's Quarter* (în *German Colony*), *Greek Colony*, etc.

D.I.: Ce s-a petrecut după încheierea Mandatului Britanic asupra Palestinei?

J.S. Deja știți că Britanicii au împărțit Palestina în două, *West Palestine* (Israelul) și *East Palestine* (Iordania). Odată cu întemeierea Statului Israel, în 1948, au apărut mari dificultăți de cazare a valurilor de emigrați veniți din Europa (cu precădere) și din lumea arabă. Cu toate că Legea Britanică asupra Planificării Urbane și Construcțiilor a rămas în vigoare (până acum), autoritățile de stat au fost nevoite să înceapă programe de construcții de masă, posibil a fi ridicate foarte repede.

De aceea în noile cartiere (*outskirts și neighbourhoods*) ale lui *Down Town* s-a construit așa cum se construia după război peste tot în Europa și în restul lumii, singura diferență fiind că se respecta Legea Britanică privitoare la regimul de înălțime (4-5 etaje), privind materialele de construcție (piatra și înlocuitorii din piatră, mai ales pentru fațade), micro-zonificarea etc... Însă datorită fluxului neîntrerupt de emigranți, s-a renunțat rapid și la caracteristica definitorie a Ierusalimului istoric – folosirea pietrei – și s-a întrebuințat cimentul și betonul armat (utilizare extinsă apoi în tot Israelul).

În sfârșit, în 1948, în urma războiului cu Statele Arabe, Ierusalimul a fost ocupat de iordanieni, iar noi ne-am retras; până în 1967 activitatea de construcții – cu rare excepții – a stagnat.

Iordanienii n-aveau nici fonduri și nici interesul să dezvolte Ierusalimului (mai ales că era împărțit în două și străbătut de nenumărate fâșii pustii, așa numitele „no man's land”). După 1967, suferind din nou o puternică presiune a emigranților, au fost necesare noi locuințe, dar de data aceasta s-a conceput construirea lor în cadrul unei megastructuri...

D.I.: Deci un fel de super-urbanism...

J.S.: Aproape ... Întra-adevăr s-a luat în considerație întregul teritoriu al statului Israel, planificându-se operațiunile de construcție în fiecare din regiunile țării.

D.I.: Încă o întrebare despre locuințele individuale. Când d-na arhitect Ester Niv-Hrendel ne-a arătat Gilon-ul, am văzut și câteva parcelări cuprinzând duplexuri, triplexuri, fie izolate (puține la

număr), fie cuplate, fie înșiruite. Aș dori să știu de ce se aseamănă cu cele din Europa?

J.S.: Știu la ce te referi! De câțeva vreme se petrece un fenomen interesant: foarte mulți cetățeni își doresc o locuință personală și, dacă se poate, să semene cu locuințele unifamiliale din Europa (sau cum le zic englezii „cottages”).

Și această efervescentă a cuprins tot Israelul! Ciudățenia este că această modă de a avea o locuință de tradiție europeană i-a cuprins și pe Arabi! Nu-i mai puțin adevărat că și la arabi se observă o „mutație”: unii dintre ei au început să preia aidoma modelul casei europene cu șarpantă învelită cu țiglă! În timp ce unii evrei au și ei tendința de a prelua tipul casei arabe tradiționale!

D.I.: În ultimii ani s-a făcut vreun plan director al Ierusalimului?

J.S.: Da. Acum 3 ani un arhitect francez a realizat un astfel de plan, arătând că este posibil să se construiască clădiri cu șase niveluri în *Down Town*. Dar nu este decât un „*advisory plan*”!

D.I.: Spuneți-ne acum câte ceva despre problemele patrimoniului istoric al Ierusalimului.

J.S.: Toate urmele trecutului, indiferent de mărimea și categoria lor, mai vechi decât anul 1800 sunt apărute și ocrotite prin lege și sunt proprietatea lui *ANTIQUITIES AUTHORITIES*.

Aceste mărturii ale trecutului au statut de *National Historic Site*. Cele care sunt databile după 1800, în general sunt în grija autorităților locale, care au obligația de a le păstra și apăra.

În ceea ce privește Ierusalimul, despre care deja am amintit că are un statut aparte, cu toate distrugerile prin care a trecut, deține încă un număr foarte însemnat de astfel de mărturii.

Cea mai amplă operațiune de renovare și restaurare s-a făcut în inima lui Old City, în Jewish Quarter în anii '80 și rezultatele au fost remarcabile.

O altă, situație avem în *Down Town*. Aici s-au făcut nenumărate planuri pentru păstrarea a cât mai multor clădiri și ansambluri urbane – întocmindu-se și o listă, dar încă nu este suficient pentru că multe clădiri valoroase au rămas în afara listei.

D.I.: O adevărată goană pentru preservare, nu?

J.S.: Exact! De exemplu, s-au aprobat planurile pentru renovarea cartierului *German Colony*, construit ca atare într-a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în jurul micii comunități a Cavalerilor Teutoni. Acest cartier este ocrotit prin lege. În ansamblul său noile construcții s-au îngăduit numai în spațiile libere dintre vechile clădiri și cu condiția păstrării a cât mai mult din caracterul său specific. Fiecare proprietar are dreptul (în funcție de importanța economică a zonei) să-și supraetajeze casa cu 2–3–4–5 etaje, proprietarii sau urmașii lor au bine învățată această lecție, dându-ne de furcă când noi le explicăm că nu întotdeauna ceea ce s-a pronosticat în studiul economic anexat prevederilor de dezvoltare urbană din timpul Mandatului Britanic, mai este valabil și acum.

De aceea, sunt destule situațiile în care suntem nevoiți, conform prevederilor aceleiași Legi Britanice, să-i despăgubim pe proprietari pentru etajele pierdute!

D.I.: În încheiere, aș dori să știu ce se întâmplă cu spațiile verzi din Orașul Sfânt?

J.S.: O întrebare foarte bună! Până acum 4-5 ani erau foarte multe spații verzi în jurul Ierusalimului și ... (*scoate o hartă colorată a orașului și a împrejurimilor sale*)..., iată aici cum se prezintă anul acesta situația! (*Într-adevăr, zonele verzi erau reduse la jumătate și rezultă că în viitor se va da o bătălie grea pentru a păstra cât mai multe*).

Din cauza valului de evrei ruși, foarte multe micro-cartiere vor fi amplasate în aceste zone verzi. De aceea, noi am prevăzut-și ne-am gândit la aceasta încă de acum câțiva ani, luând în considerare și lipsa activităților industriale dar și de dezvoltare a principalelor localități din jur, o extindere a Ierusalimului mai ales spre Sud și spre Vest, în primul rând spre Bethlehem și spre Bethsahur...

D.I. Multe mulțumiri...

J.S. Îți mulțumesc la rândul-mi și îți doresc numai succese la școală, și transmite salutul meu cordial specialiștilor de la Direcția Monumentelor din România ca și celor de la I.C.O.M.O.S.

13.XII.1992

DAN IONESCU
student-arhitect

MOȘII, SATE, TÂRGURI ȘI ORAȘE

III. TÂRGU-NEAMȚ*

Alături de alte mărturii documentare și de topimele locale, planurile inginerești de hotărnicie cu ridicările lor topografice ne oferă date foarte importante despre trecutul istoric și artistic al orașului Târgu-Neamț.

Ele vin să confirme tradiția locului despre existența unui sistem întreg de fortificații, pe care se întemeia liniștea orașului din apropierea cetății cu același nume, sprijinită și ea pe alte „cetățui”, cu străjuiți pe toate direcțiile. O analiză sumară întemeiată pe studiul materialelor cartografice din secolul trecut și recunoașterea reliefului vine să confirme legendele atât de stăruitoare din perioada romantică, care alături de inexpugnabila cetate de piatră amintesc și de alte „cetățui” și „castele”, cum ar fi acelea ale satului alăturat, Vânătorii și alte întărițiuri din drumurile Fălticenilor, Pașcanilor și Romanului, sau chiar spre mănăstirea Neamț, dacă nu se vrea să se spună că și aceasta este construită pe locul unei alte fortificații; și s-ar părea că tradiția nu greșește prea mult...

Vatra știutului Târg al Neamțului ne apare legată pentru totdeauna de hotarele moșiei pe care se află și de istoria cetății pe lângă care durează. Din începuturile sale, vechiul „târg al plaiurilor”, cum era recunoscut din vechime, ocupă locul de sub culmea Dealului Pleșul, într-o poziție strategică rar întâlnită, ocrotit de o configurație geografică foarte favorabilă și de un sistem de fortificații dintre cele mai ingenioase, în al cărui ansamblu amenajarea cursului Ozanei cu canale și ieziuri importante juca de asemenea un rol deosebit.

Fizionomia orașului din prima jumătate a secolului al XIX-lea, marcată în bună parte de trecutul cetății, ne este bine cunoscută din sursele documentare, din tradițiile atât de bogate, ca și

din câteva planuri de hotărnicie ale vremii, unele dintre ele studii economice sau de sistematizare a așezării, care ne indică în mod corect structura reliefului și hidrografia zonei, relațiile cu vecinătățile și rețeaua stradală cu toate dotările. Drumurile principale sunt cele din totdeauna, ținând să lege așezarea cu principalele târguri, curți domnești și cetăți din vecinătatea imediată, cu târgurile Pietrei, Romanului și Bacăului, cu Iașul și Suceava.

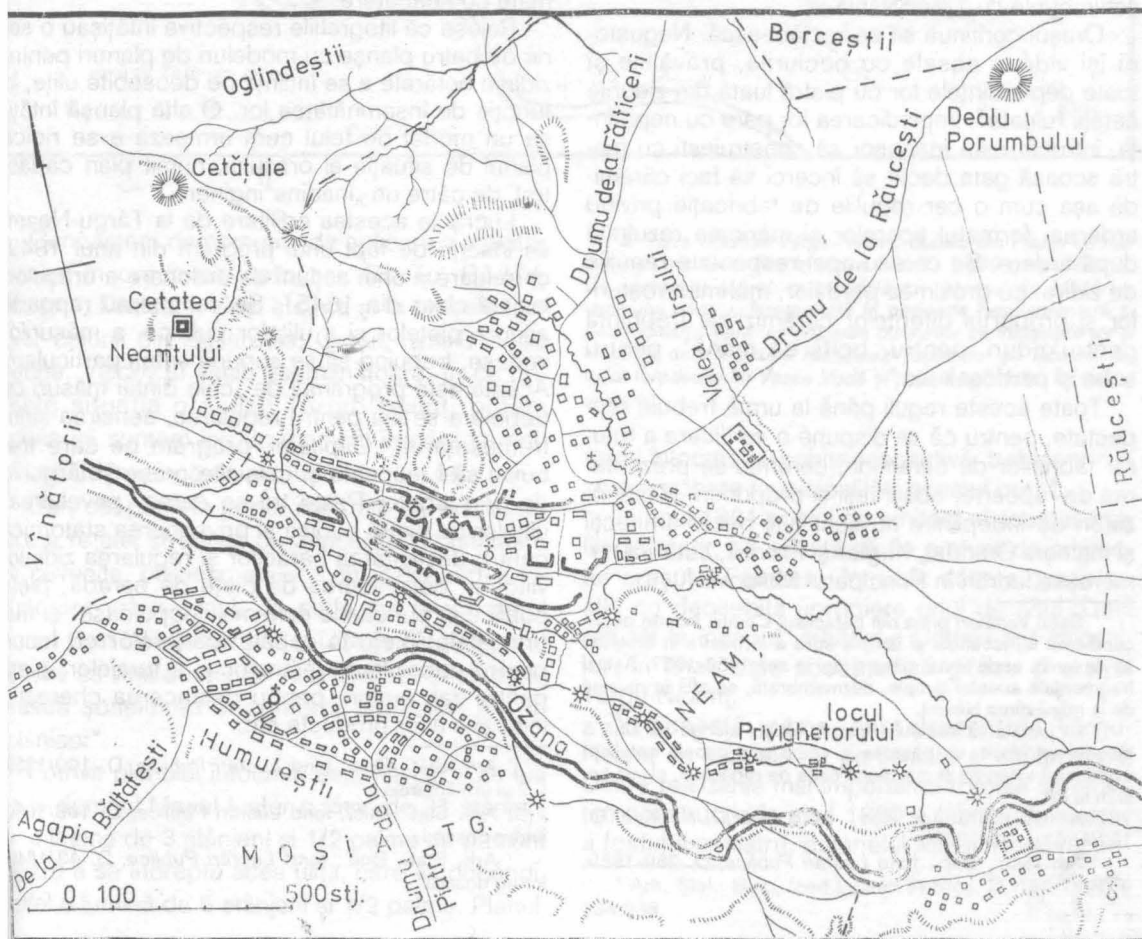
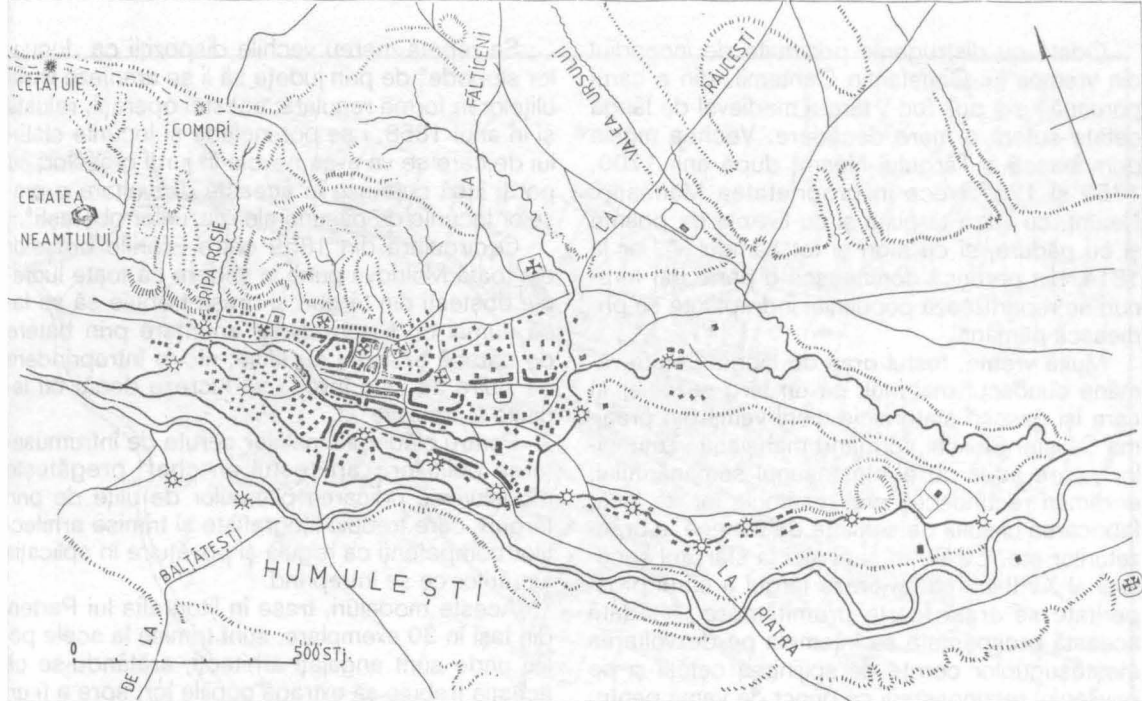
Vechiul domeniu al cetății includea satele pe care documentele le numesc „drept domnești”, ascultătoare de cetate, care aveau pe seama lor nu numai munca și întreținerea garnizoanei acesteia, ci chiar susținerea cu contingente proprii a altor „cetățui” și „cetățui” prevăzute, la rândul lor, cu anume lucrări de fortificații, ca și alte puncte de observare din împrejurimi.

Se crea astfel un sistem unitar de stăpânire și apărare a teritoriului, întemeiat pe o rețea de comunicații bine controlată, cu drumuri de trecere „șicanate”, continuu urmărite de „privighetori”, de pândari și vânători, toate reunite printr-o rețea postală bazată pe folosirea pășărilor dresate, a șoimilor, porumbeilor și turturelelor, măiestrie ce revenea îndeaproape unor sate specializate, în aceste preocupări.

1. Vatra orașului Târgu-Neamț cu vecinătățile; restituție după planuri nesemnate și nedatate (atribuite perioadei 1835-1840) care pot fi considerate reambulări ale unor ridicări mai vechi. De remarcat fortificația numită „Cetățuia” și locul „Comori” din apropierea Cetății Neamțului, precum și poziția ocupată de „Locul privighetorului”, în partea de sud-est a orașului, înconjurat de ape.

2. Vatra orașului Târgu-Neamț cu vecinătățile, după planul serdarului Scarlat Osvat, anul 1846; de remarcat ansamblul fortificațiilor alcătuit din Cetatea Neamțului, Cetățuia Vânătorilor, Dealul Porumbului și „Locul privighetorului”; ordonarea orașului în perioada regulamentară își găsește un corespondent în preocuparea pentru organizarea în mod asemănător a suburbiilor și a mahalalelor, a așezărilor sătești din vecinătate.

* Schiță de studiu de dezvoltare urbanistică

Odată cu distrugerile pricinuite de incendiul din vremea lui Constantin Cantemir, din a cărui poruncă i s-a pus foc¹, târgul medieval de lângă cetate suferă o mare decădere. Vechea moșie domnească a Târgului Neamț după anii 1700, 1752 și 1757 trece în proprietatea Mănăstirii Neamț, cu vatra târgului și cu livezile de poame și cu pădure, și cu mori și tot câmpul...², iar la 1814, din poruncă domnească o parte din terenuri se repartizează populației îndreptățite să primească pământ.

Multă vreme, fostul oraș de lângă Cetate rămâne cunoscut mai mult ca un târg sezonier în care își găsesc statornicie oierii veniți din preajma Săliștei Sibiului, formând mahalaua „Tuțuenilor”, care aduc cu ei meșteșugul sumănăritului; ei rămân recunoscuți prin țesăturile lor de lână, fabricarea uleiului de semințe de cânepă, a brânzeturilor etc. Evreii vin și ei aici la sfârșitul secolului al XVIII-lea să învioreze târgul a cărui prosperitate se arată foarte promițătoare. Altădată această prosperitate se întemeia pe dezvoltarea meșteșugurilor cerute de spijinirea cetății și pe privilegiul recunoașterii ca punct de vamă pentru schimburile cu Transilvania.

Orașul continuă să se reclădească. Negustorii își zidesc casele cu beciurile, prăvăliile și toate dependențele lor cu piatră luată din zidurile cetății ruinate². Împiedicarea lor pare cu neputință, întrucât este mai ușor să construiești cu piatră scoasă gata decât să încerci să faci cărămidă așa cum o cer regulile de fabricație privind arderea, formatul tiparelor și mărimea rezultată după ardere. Se cereau apoi respectate regulile de zidire, cu grosimea pereților, mărimea rosturilor și proporția diferitelor cărămizi de trebuință pentru ziduri, pentru „boltă de mână”, pentru sobe și pardoseli etc.³.

Toate aceste reguli până la urmă trebuie respectate, pentru că se dispune o verificare a tuturor fabricilor de cărămidă, cerându-se prezentarea de rapoarte, observații și propuneri. Răspunzători de îndeplinire nu sunt alții decât arhitecții și inginerii Brandel, Kugler și Frunză, autori a numeroase lucrări în Principatul Moldovei⁴.

¹ Satul Vânători preia din paraclisul Cetății, înainte de incendierea ei, icoanele și tâmpla spre a le păstra în biserica sa de lemn, unde le-am găsit și noi în anii 1956-1957. Astăzi fragmentele acestei tâmpale, dezmembrată, se află în muzeul de la mănăstirea Neamț.

² La jumătatea secolului trecut, orașul ajunge să aibă 8 biserici ortodoxe, un paraclis la spital și o capelă catolică; evreii au 9 sinagogi și mai multe case de rugăciuni, cu un țințir al lor.

³ Arhivele Statului, Buc., fond *Lucrări Publice*, D. 182/1861, f. 234-238.

⁴ Arh. Stat., Buc., fond *Lucrări Publice*, D. 269/1859, f. 72.

Se repetă mereu vechile dispoziții ca „locurilor slobode” de prin județe să li se aranjeze liniile ulițelor în formă regulată; acestei operații, reluată și în anul 1858, i se pot include și locurile statului de care se va avea nevoie în jurul orașelor; nu pot fi însă cuprinse în această dezvoltare a orașelor locurile de pășune ale izlazurilor obștești⁵.

O circulară din 1859 către Eforiile orașelor din toată Moldova pune în vedere că toate lucrările obștești din târguri și orașe trebuie să se facă numai cu autorizație și anunțare prin batere de darabă și anunț cu afișe; nici o întreprindere de zidire nu este învoită să lucreze decât cu legiuita autorizație⁶...

Pentru clădirea binalelor cerute de înfrumusețarea polițiilor, „arhitectul en chef” pregătește modeluri de ridicarea planurilor de ulițe de prin târguri, care trebuie litografiate și trimise arhitecților competenți ca regulă și povățuire în aplicația lucrărilor ce se întreprind.

Aceste modeluri, trase în litografia lui Parteni din Iași în 30 exemplare, sunt trimise la acele poliții unde sunt angajați arhitecți, arătându-se că aceștia trebuie să extragă copiile lor, spre a fi urmate cu neabatere.

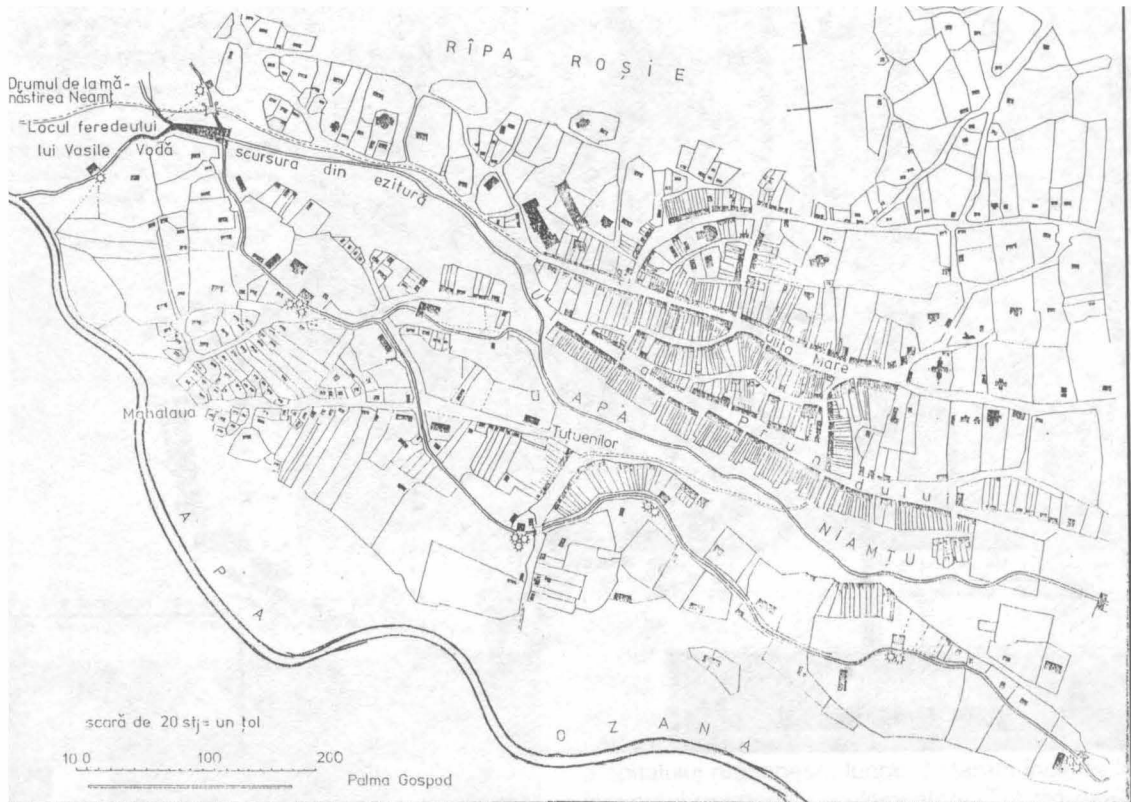
Reiese că litografiile respective înfățișau o serie de patru planșe cu modeluri de planuri pentru zidurile hotărâte a se înființa pe deosebite ulițe, în funcție de însemnătatea lor. O altă planșă înfățișă un model de felul cum urmează a se ridica planul de situație al orașului, numit plan cadastral, de către un „înadins” inginer.

Lucrările acestea edilitare de la Târgu-Neamț se înscriu de fapt unui program din anul 1849, ca reluare a unei acțiuni de ordonare a orașelor, inițiată chiar din 1845⁷. Se cer mereu rapoarte asupra piețelor și a ulițelor publice, a măsurilor impuse, trebuind să se supună și toți particularii. Acesta este programul de „cele dintâi măsuri ce trebuie a se lua pentru regularea, aerisirea și înfrumusețarea” Capitalei, program pe care trebuiau să-l respecte și celelalte orașe și târgurile de prin județe. Peste tot se cerea „paveluirea” ulițelor cu piatră cubică și privegherea statornică pentru desființarea barăcilor și regularea zidurilor viitoare, deschiderea de piețe de paradă, piețe publice în puncturile cele mai „populoase” și mai principale, piețe în capătul barierelor cu locuri pentru depozitarea lemnului și a furajelor, piețe pentru zarzavaturi, pentru desfacerea chereștelor și a altor produse etc.

⁵ Arh. Stat., Buc., fond *Lucrări Publice*, D. 109/1859, f. 2 și următoarele

⁶ Arh. Stat., Buc., fond *Lucrări Publice*, D. 195/1859, întreg dosarul

⁷ Arh. Stat., Buc., fond *Lucrări Publice*, D. 43/1849, întreg dosarul.

Cunoaștem demersurile de aplicare a acestor năsurii în orașe ca Botoșani, Bacău, Bârlad, Ocșani, Fălticeni, Huși etc, ca și în orașele fostelor colonii din Basarabia, Cahul, Ismail, Chilia (Iche, Vâlcov și altele asemănătoare. În ce privește situația orașului Târgu-Neamț, putem spune că suntem într-un moment în care se ridică o suită întregă de planuri de acest fel.

Dar, cel puțin în parte, măsurile de restructurare a rețelei stradale, cu aducerea îmbunătățirilor cuvenite, pornesc adesea chiar din partea locuitorilor urbei. Unul, de pildă, ca proprietarul Anton Ioan înființează și el o uliță în Târgu-Neamț și cere să vină arhitectul să o înlinieze și să hotărască șoseluirea ei conform ordinelor, pe un plănișor"...

Potrivit planului întocmit, este nevoie a se lua de la domnul Moșel luster o fâșie de 31 stânjeni pe o lățime de 3 stânjeni și 1/2 palme de pământ pentru a se îndrepta acea uliță, care va dobândi, astfel o lumină de 5 stânjeni și 1/2 palme. Planul

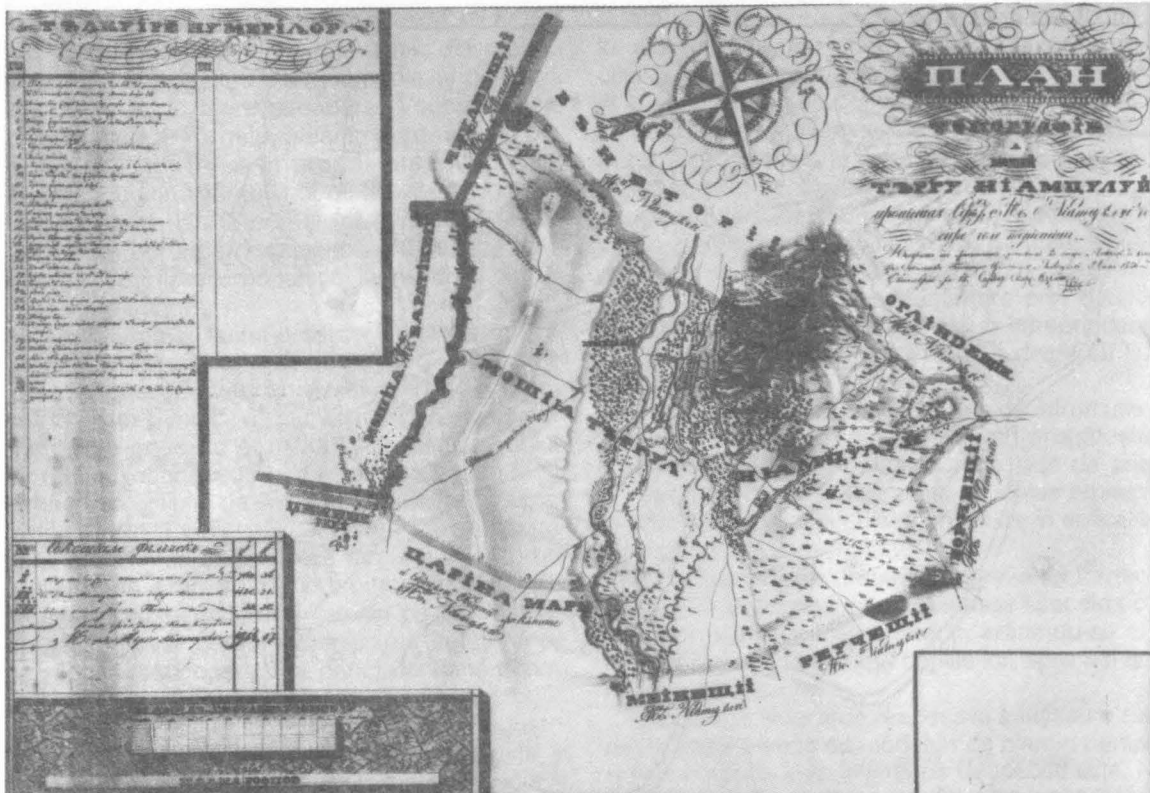
3. Vatra orașului Târgu-Neamț, detaliu din Planul cadastral întocmit de J. Fux la scara cca. 1: 1.650 (post 1862?). De remarcat structura stradală cu rețeaua de lotizări a vechiului centru, înregistrată în perioada regulamentară și postreglamentară, amenajarea cursurilor cu instalațiile lor și locul pe care îl ocupă Mahalaua Tuțuenilor cu fabricile ei, locul feredeului lui Vasile Vodă și poziția spitalului, farmaciei și școlii.

astfel întocmit cu schița respectivă, trebuie trimis spre aprobare municipalității acestui oraș^o.

În anul 1861 postul de arhitect al acestui oraș fiind vacant, se solicită să fie preluat de arhitectul orașului Fălticeni, întrucât aceste orașe se află cu deosebită apropiere unul de altul. Deși refuzat la început, arhitectul Udriski al Fălticeniilor, în final, este acceptat să gireze și orașul Târgu-Neamț.

În această vreme, sunt prezenți la Târgu-Neamț cu lucrările lor particulare și alți arhitecți. Dintre realizările mai importante trebuie să amintim construcția în anul 1860 a fabricii de postav a fostului ministru, colonelul Mihail Kogălnicea-

^o Arh. Stat., Buc., fond Lucrări Publice, D. 182/1861, f. 234-238.

Planul topografic al moșiei Târgu Neamțului, întocmit de serdarul Scarlat Osvat, geometrul ținutului, anul 1846.

nu, după proiectele arhitectului Brandel. Fabrica aceasta are însă mult de suferit din pricina altei lucrări, făcută pe urmă, mai sus, de către mănăstirea Neamțu cu Moara Drista (tot o fabrică de postav, cum o arată numele), a cărei gârlă amenință, de fapt, tot orașul.

Arhitectul Brandel este desemnat să întocmească proiectul pentru înlăturarea acestui pericol, de urmărirea acestei lucrări răspunzând din partea Ministerului lucrărilor publice arhitectul Cazaban. Se proiectează realizarea unui canal săpat pe o distanță de 135 stânjani, prevăzut de o parte și de alta cu câte două rânduri de taraci, cu căptușeală de brad și umplutură de prund mare, cu fascine. La lucrările acestea, din partea de jos a orașului, sunt aduși să lucreze și locuitorii satelor de pe moșile mănăstirii Agapia. Pentru aceste lucrări este nevoie să fie făcută la fața locului o mașină de bătut taracii.

Pe acest șantier, se produc multe nereguli în care este împlicat direct și arhitectul Brandel. Constructorul Stack mărturisește că a depus toate silințele pentru consolidarea poziției fabricii

și să împiedice râul ce amenința târgul, prin facerea de fascini și alte îndatoriri, dar se plânge de Brandel că nici până la acea dată nu-i răs-punsese banii cuveniți. Dar, de fapt, nici Brandel nu primește nimic pentru această lucrare. Cu noaștem că, în final, năvălirea apelor nestăpânite distruge în întregime fabrica de postav ca și alte instalații ale orașului...

Despre inginerul Iosif Brandel, supus prusian, știm că este preocupat acum cu ridicarea planului pentru facerea șoselei și „linierea” ulițe din susul orașului Tecuci și, totodată, însărcina să meargă și pe la mănăstirile Neamțu, Văratecul și Bisericiani, spre a examina propunerile de lucrări ale acestora.

În mai 1862, el apare angajat, poate numai temporar, și ca arhitect pentru orașul Târgu-Neamț, unde trebuie să meargă să „de-marșeze” lucrarea cerută de regulile arhitectonice și linierea ulițelor. Până la urmă, ca și Udriski, este acuzat că nu și-ar fi îndeplinit misiunea referitoare la șoselierea ulițelor și că nici n-ar fi trecut pe acolo la termenele cerute. În alte situații, el este autorizat să dea relații despre capac

Școala Domnească din Târgu-Neamț; mijlocul secolului al XIX-lea.

Obloane ferecate de casă de negustor de pe Ulița Mare din Târgu-Neamț; mijlocul secolului al XIX-lea.

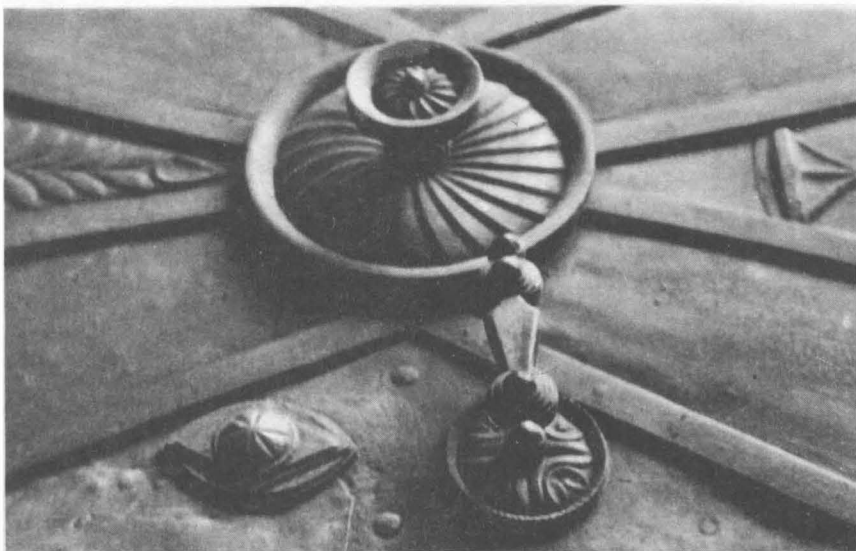

tatea altor ingineri angajați în realizarea lucrărilor edilitare.⁹

Acestei etape importante de modernizare a orașului în perioada de mijloc a secolului trecut i se înscrie, ca lucrări de referință, și zidirea de către mănăstirea Neamț a școlii, a farmaciei și a spitalului orașenesc, lucrări hotărâte încă de la începutul perioadei regulamentare. Tot din dania mănăstirii Neamțu trebuie amintită și facerea pe Ulița Mare a târgului a acelei suite de „cișmele în formă de știubeie, cu vârtelniță, prin care curge apa”. Lucrarea aceasta „de înfrumusețare a orașului” se încheie cu așezarea unui „basen cu cișmea” în capătul de jos al târgului, în Ulița Mare, pentru public. Orașul apare acum întregit și cu alte ulițe alăturate, cu prăvălii, cu șiruri de dughenițe și depozite de tot felul, cu case mari de târgoveți, de bancheri și cămătari, toate zidiri importante, cu încăperi boltite și tainițe prevăzute cu uși puternice, cu grile, cu obloane și ferecături artistice, înfățișare în care ajunge să fie cunoscut și de noi.

Orașul vechi pare să fi ocupat cam aceeași arie pe care o cuprindea și la mijlocul secolului al XIX-lea, pe drumul spre cetate, până la Heleşteul Mare și locul unde se știe că a existat „Fere-deul lui Vasilie Vodă”, aflându-se foarte probabil o înșiruire de case boierești, cu grădinile și locuințele unei anumite pătriți înstărite de negusto-

⁹ Arh. Stat., Buc., fond Lucrări Publice; D. 182/1861, f. 77, 147, 169 și urm.

Mâner de uși ferecate de pe
Ulița Mare din Târgu-Neamț
mijlocul secolului al XIX-lea.

ri și meșteșugari locali. Urmele unor conducte ceramice descoperite întâmplător în zona spitaulului și a școlii atestă existența unei rețele importante de alimentare cu apă a acestei artere, tratată spre oraș. Piața veche a acestui oraș suntem îndreptățiți să o situăm la întâlnirea cu drumurile ce coboară dinspre Fălticeni și Pașcani, pe locul unde s-a amenajat parcul de mai târziu al orașului. Târgul cu oborul de vite și locurile de bălci se arată a se fi situat pe prund, întinzându-se de-a lungul firului Ozanei și al Gârlei Morilor, din mahalaua Țuțuenilor până la locul velnițelor, spre luncă.

Dezvoltarea orașului în forma amintită în prima jumătate a secolului trecut este cunoscută bine din planurile topografice ridicate în intervalul 1835 – 1850 de inginerul Fotache clucerul, inginerul lordache, inginerul Scarlat Oswat, geometrul Dimitrie Ciuntuleac și alții ca ei, unii formați la școala de inginerie a lui Asachi.

Tabloul cu datele acestei dezvoltări poate fi întregit și cu o serie de date desprinse din alte planuri nedate și nesemnate ca și cu unele elemente care privesc moșia Târgului desprinse din hotărnicile învecinate, Pleșeștii (Plășeștii, Plășteștii), Săcălășeștii, Borceștii, Oglindeștii, Tarina Mare, Vânătorii, Cehleștii etc.

Din suita planurilor topografice păstrate rețin atenția ca elemente de ordin deosebit tocmai datele la care ne-am referit privind caracteristicile reliefului și fizionomia așezării pe toată această perioadă. Dintre lucrările de fortificație,

de remarcat în primul rând marcajele care consemnează prezența acelei „Cetățui” sau „Cetățuică” din vârful care controlează valea spre satul Vânători și drumul spre Cetate¹⁰. Locul numit „Comori”, de pe muchea de întâlnire cu Dealu Pleșu, pare să reprezinte urmele unor morminte din timpul unui asediu asupra Cetății, unde au fost descoperite schelete de luptători și de cai cu armamentul și piesele lor de harnașament.

Tot ca o fortificație poate fi citit pe unele planuri și vârful numit „Porumbu” („Dialu Porumbu” „Porumbu Vornicului” sau „Fundu Vornicului”) în hotar cu moșiile Răucești și Borcești, de unde puteau fi supravegheate orizonturile văii ce se deschide spre sud-est și drumurile de acces spre Cetate venind dinspre Pașcani și Fălticeni¹¹.

Deosebit de interesantă se arată și marcarea pe unele din canalele colaterale ale apei „Niamțului”, în amonte de confluența cu Ozana a unei fortificații de un tip deosebit, înconjurată de șanțuri cu apă, însemnată cu numele de „Locu Privghetorului”¹². Alte ridicări topografice marchează în aval de acest loc urme de „ruine”, care în mod evident pot fi puse pe seama sistemului de apă rare din jurul Cetății și al orașului Târgu-Neamț.

Unul dintre aceste planuri de referință, data 1846, cu scară grafică de 1.000 stânjeni și o legendă de „tâlcuirea numirilor” și „socoteala fălcească” cu suprafețele rezultate din hotarele de la acea dată, este semnat de inginerul statului

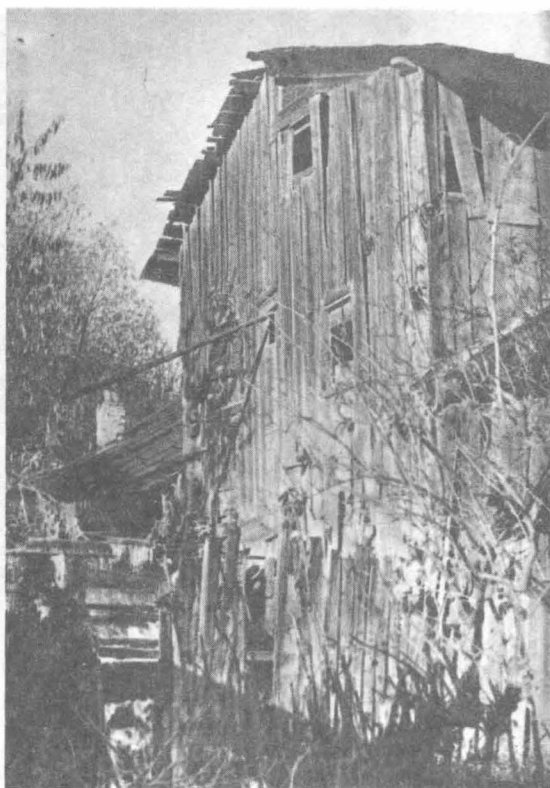
¹⁰ Arh. Stat., Buc., fond *Planuri jud. Neamț*, nr. 8, 11.

¹¹ *Ibid.* em, nr. 110, 111, 116.

¹² *Ibid.* em, nr. 82, 109, 116

serdar Scarlat Oswald, autor a numeroase ridicări topografice în ținuturile Neamțului și Fălticenilor. Așa cum se arată în această perioadă, structura stradală a orașului urmărește o textură, compactă, cu fronturi continue, căutându-se legături firești cu vecinătățile și cu numeroasele vaduri de moară. În ansamblul acestei așezări reține atenția în chip cu totul deosebit tocmai modul de stăpânire a cursului apelor, împărțite pe mai multe rânduri de canale de o parte și de alta a Ozanei, pe a căror întindere se numărau, la un moment dat, cca. 13 instalații, toate cunoscute ca mori, pive, dârste și darace sau joagăre. Așa cum este redată structura stradală a orașului cu cele 5 biserici și vatra satului Humulești, înțelegem că este vorba de o ridicare topografică ce consemnează modul de organizare al așezării, așa cum o cereau principiile de sistematizare întipărite de școala de ingineri hotarnici întemeiată de Asachi.

Aceeași situație o arată, de fapt, și un alt plan anterior anului 1845, care precizează aria construibilă a orașului și legăturile cu vecinătățile, ulițele principale specificat a fi realizate cu fronturi stradale continue.

Moară veche din Târgu-Neamț (moara Tuțuenilor).

Biserica satului Vânători.

Biserica din satul Vânători; vedere a tâmplei strămutată aici din paraclisul Cetății Neamțului (astăzi aflată în muzeul mănăstirii Neamț).

Interesant se arată și planul topografic din anul 1853, ridicat de geometrul Dimitrie Ciuntuleac, în care orașul cu mahalalele lui se întinde până la Râpa Roșie, cu 6 mori și trei hanuri situate la cele trei intrări în oraș.

În alte ridicări topografice figurează și „țintirimu evreiesc”, în mahalaua din jos de târg, în hotar cu „emașu moșiei”, ca și bălțișurile de la acea vreme din lunca de la Timișești.

Fizionomia orașului Târgu-Neamț, dobândită în urma ordonărilor din perioada regulamentară și postregulamentară, ne-o înfățișează planul cadastral ridicat de inginerul statului J. Fux, conform circularelor din anul 1859, la scara de 20 stânjeni la un țol. Deși nedatat, se poate spune că acest plan este o elaborare posterioară anilor 1861–1862¹³.

¹³ Ibid. em nr. 115, I; 115, II.

Sunt precizate, de această dată în detaliu, traseele străzilor, cu trotuarele lor, și toate parcelele din vatra orașului, cu suprafețele respective, și fiecare imobil în parte, cu forma sa exactă în plan, la scară. Sunt redată cu atenție și locurile libere, cu firele cursurilor Ozanei și Nemțișo-rului, ale Gârlei Morilor și Scursurii eziturilor, toate arătate acum, în urma revărsărilor, pe canale sigure, apa lor mânând 6 instalații mari, cu un număr total de 14 roți. Canalul cu morile, aflate cândva de cealaltă parte a Ozanei, nu mai figurează de această dată, precum nu mai figurează podul cu drumul de legătură spre Humulești ele fiind distruse, probabil, de viiturile care au lovit orașul.

Din acest plan se poate înțelege că în fața spitalului se voia organizată una dintre piețele de paradă, cu continuarea ei pe Ulița Mare, pe lângă Școala Domnească, până la intersecția cu Ulița Veche. Întreg acest front, ușor supralărgit, apare ordonat cu o înșiruire de dughenițe al căror aliniament se încheie cu cișmeaua mare. Dar supralărgiri și degajări asemănătoare se recunosc atât pe Ulița Mare, cât și pe Ulița Prundului, totul înscris între fronturi compacte, unitar parcelate. La ieșirile spre Fălticeni și Pașcani, ca și în capătul Străzii Prundului, se recunosc locurile vechilor târguri de afară, care urmau acum să fie rezervate piețelor utilitare de tipul celor amintite. Târgurile de săptămână cu oboarele de vite sunt îndreptate spre Prund, spre malurile Ozanei. O organizare unitară a orașului în această zonă a fost totdeauna stânjenită de traseul iazurilor. Numai târgurile specializate desfacerii produselor meșteșugărești se puteau situa aici pe terenurile slobode din spatele orașului și Mahalaua Tușenilor.

Se poate face remarcă: grupajele cu tipurile de parcelări marchează chiar modul de constituire a orașului cu etapele sale importante ale timpurilor din urmă, formă care poate fi recunoscută până în zilele noastre.

În perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea dezvoltarea orașului Târgu-Neamț staționează rămânând în afara rețelei drumurilor importante și fără legătură feroviară.

ANDREI PĂNOIU

ARHITECTUL GÜNTHER SCHULLER LA 88 DE ANI

Membru de onoare al Comisiei zonale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor istorice Transilvania Est, domnul arhitect Günther Schuller constituie, la venerabila vârstă de 88 de ani, un exemplu de atitudine civică, prin intervențiile active în problema conservării monumentelor și ansamblurilor istorice din cadrul județului și municipiului Brașov.

Interesul pentru păstrarea și restaurarea monumentelor istorice a fost preocuparea dominantă a activității sale profesionale, concretizându-se, pe lângă lucrările de restaurare efectuate, și în numeroase articole și publicații de popularizare și formare a unei atitudini conștiente a populației față de valoarea pe care o reprezintă patrimoniul arhitectural.

Pentru activitatea constantă în domeniul monumentelor istorice, pe parcursul a aproape cinci decenii de activitate, precum și pentru acțiunea de popularizare a monumentelor din România în străinătate, în anul 1993 i s-a înmănat arhitectului Günther Schuller, la Viena, premiul internațional „Gottfried von Herder”.

Actualmente arhitectul Günther Schuller a fost ales membru onorific al „Forumului locuitorilor brașoveni”, asociație non-guvernamentală care își propune să promoveze valorile democrației locale prin sensibilizarea opiniei publice asupra protejării patrimoniului arhitectural al Brașovului.

Marina Iliescu: *V-aș ruga să punctați câteva date semnificative din biografia dvs. profesională.*

Günther Schuller: M-am născut la Brașov, la 10 octombrie 1904. Tatăl meu era arhitect, diplomat al Școlii Tehnice superioare de Arhitectură din München. Am urmat aceeași școală, iar în 1932, diploma mea din München a fost recunoscută de Facultatea de Arhitectură din București.

M.I.: *Care a fost activitatea dvs. de debut în meserie?*

G.S.: După cinci ani de studii la München, m-am întors în orașul meu natal. Aici am lucrat în biroul de arhitectură al tatălui meu, care și crease un nume, fiind cunoscut prin lucrările executate și anume: Hotelul „Coroana” (actualmente „Postăvaru”), fosta Bancă „Țara Bârsei”, diferite proiecte de școli și grădinițe în oraș și județ, clădiri de locuințe particulare și proiecte pentru industrie, cum ar fi Fabrica „Nivea”.

Tatăl meu puna mare preț pe formarea practicii în meserie, încât un an de zile m-a obligat să practic meseria de zidar și tâmplar.

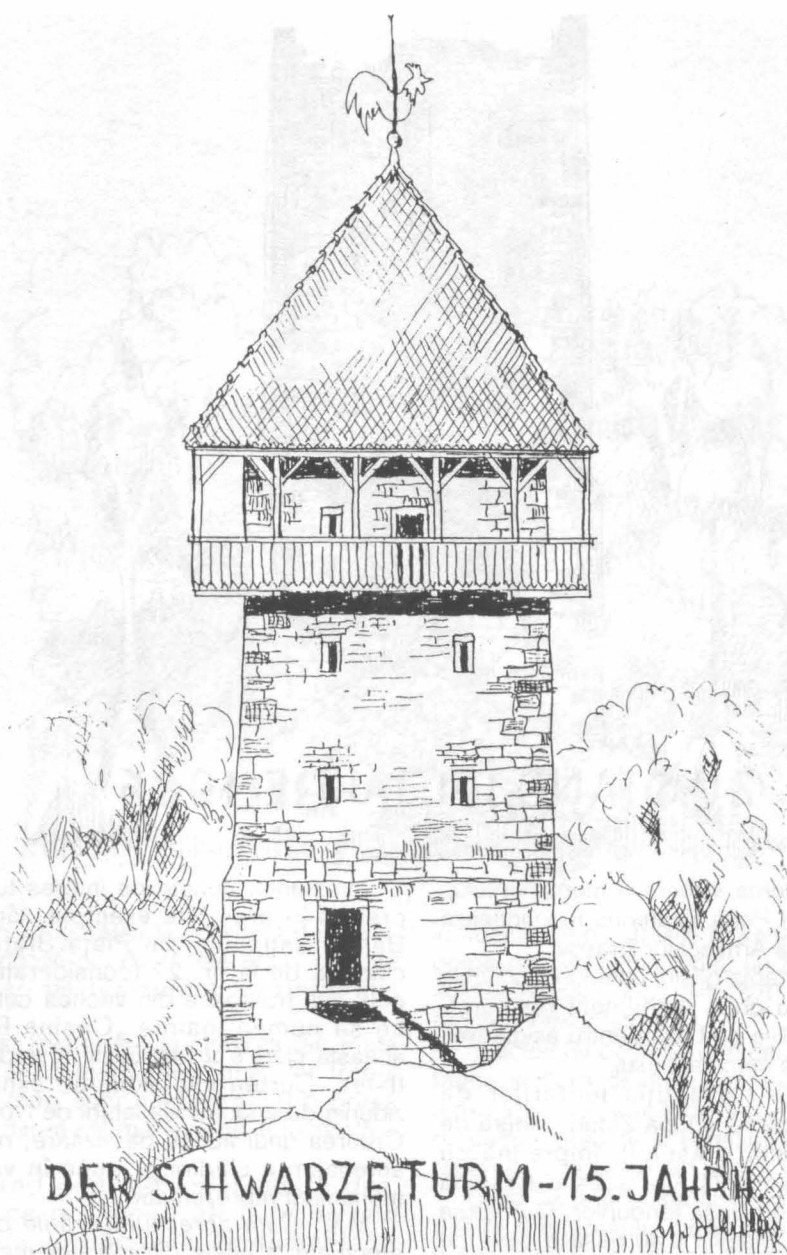
M.I.: *De când datează preocuparea dvs. pentru monumente istorice și în ce împrejurări v-ați început cariera?*

G.S.: Preocuparea mea pentru monumentele istorice datează încă din anii 1937, când am început să particip la lucrările de restaurare ale Bisericii Negre. Tatăl meu a fost mulți ani șeful lucrărilor de restaurare ale Bisericii Negre. În perioada 1937–1945, am lucrat sub îndrumarea lui, contribuind la o serie de lucrări importante, ca: intervenții în corul Bisericii Negre, extinderea platformei orgii, încălzirea centrală a Bisericii Negre.

A urmat apoi o întrerupere a activității de arhitect, datorată evenimentelor istorice. În anul 1948, m-am întors din prizonierat (Rusia), ca invalid (lipsa brațului drept). În acest an a murit și tatăl meu.

M.I.: *Brașovul, cu bogăția lui în vestigii istorice nu a încetat să vă pasioneze, și din 1949 ați activat în cadrul municipalității orașului.*

G.S.: Am fost angajat în cadrul serviciului de sistematizare și arhitectură al județului, colaborând cu arh. Monica Cârnecki și ing. Ion Pinciu în probleme de control a protecției monumentelor.

Oraşul Braşov are peste 200 de obiective – monumente istorice de întreţinut şi exista, cu câţiva ani în urmă un interes deosebit pentru această problemă. A funcţionat chiar o echipă de întreţinere a monumentelor mai importante, ale căror probleme de finanţare plus procurarea materialelor au fost direct dirijate de Direcţia Judeţeană de Sistemizare.

M.I.: *V-aş ruga să ne redaţi câteva momente mai importante din activitatea dvs. în domeniul*

restaurării şi conservării monumentelor Braşovului şi câteva păreri în legătură cu aceasta.

G.S.: Am condus lucrările de restaurare la Poarta Ecaterinei, ce făcea parte din latura de vest a incintei de fortificaţii a oraşului. Monumentului i se alătură astăzi o construcţie datând din secolul XIX. Restaurarea (proiect IPJ Braşov – şef de proiect arh. Popa Cornel) a ținut cont de amenajările necesare unei funcţiuni care

ZUSTAND IM JAHRE 1986

să permită întreținerea viitoare a monumentului. Astăzi, în interiorul Porții Ecaterina funcționează sediul filialei Uniunii Arhitecților Brașov.

Subliniez importanța găsirii unei funcțiuni utile comunității pentru orice monument restaurat, aceasta fiind condiția de bază pentru asigurarea întreținerii în timp a monumentului.

Am mai urmărit execuția lucrărilor de restaurare la complexul „După Ziduri” (latura de nord a fortificațiilor orașului), împreună cu Bastionul Porții și Turnul Alb, acesta din urmă numai în exterior, din lipsa fondurilor. Cu ocazia reamenajării Pieții Sfatului s-au găsit o serie de amfore de cereale îngropate, desmițându-se zvonul că ar fi existat și un tunel între oraș și Turnul Alb.

În ideea găsirii unei utilități, aş propune în interiorul Turnului Alb amenajarea unei cafenele-cofetărie. Galeriile turnului oferă o priveliște cuprinzătoare spre oraș – de la cartierul Schei cu biserica Sf. Nicolae, promenada de sub Tâmpa, dealul Cetățuii până spre noile cartiere –, ceea ce ar constitui un adevărat punct de atracție turistică.

Asemenea puncte de interes turistic se pot crea și în oraș. De exemplu, lângă edificiul Băncii Naționale din Piața Sfatului, se află clădirea de la nr. 27 (considerată ca una din cele mai frumoase din vechea cetate Brașov), ce se numea înainte „Casina Română”. În această clădire a fost cazat și împăratul Iosif al II-lea. Curtea imobilului se extinde până la zidurile de apărare ale laturii de Nord a orașului. Crearea unui acces de vizitare, restaurarea și amenajarea clădirii ar pune în valoare acest monument reprezentativ.

M.I.: Cum apreciați lucrările de restaurare efectuate la unele din monumentele importante ale orașului și ce s-ar putea întreprinde în continuare, în funcție de etape și importanță?

G.S.: După sistarea lucrărilor de șantier, ca urmare a desființării Direcției Monumentelor Istorice, la Biserica Neagră au continuat lucrările din fondurile Parohiei Evanghelice. Astfel, au fost înlocuite toate geamurile, cu sticlă „Vital”, care împiedică pătrunderea razelor ultraviolete ce ar dăuna covoarelor de colecție (peste 100 exemplare), expuse în navele bisericii și în fața orgii.

S-au continuat lucrările la interiorul corului – zugrăveli, pardoseli din dușumele etc. Acum se execută lucrări de restaurare a exteriorului bisericii.

Lucrările de restaurare la clădirea din Piața Sfatului nr. 15–16 merg prea încet. Ar trebui analizat ce lucrări sunt necesare într-o primă etapă, pentru darea cât mai repede în folosință a clădirii.

M.I.: Ținând cont de îndelungata dvs. experiență, ce propuneri ați face privind activitatea de protecție a monumentelor Brașovului în etapa actuală?

G.S.: Specificul Brașovului îl constituie tocmai această fericită îmbinare între natură (relief, vegetație) și mediul construit. Monumentele trebuie valorificate, ținându-se cont totodată și de poziția pe care o ocupă în peisaj. Prin selecția controlată a vegetației în zona Turnului Alb și a promenadei de sub Tâmpa s-ar crea o percepere îmbunătățită spre oraș.

Proiectele majore de circulație care preocupă în prezent municipalitatea, trebuie atent analizate. Mult discutata deviere a transportului

în comun de pe străzile Mureșenilor și Barițiu se poate rezolva numai printr-un tunel (sens unic), soluția indicată încă din 1970 de către Direcția Monumentelor Istorice.

În acest fel pot fi salvate cele două bastioane, fauna și flora dealului respectiv, în relație cu amenajări turistice de valorificare a sitului respectiv, ceea ce ar constitui o atracție unică în raport cu alte orașe din țară.

Cred că la aceasta ar contribui și munca de trezire a interesului populației, acțiune la care presa, radioul și televiziunea ar fi de un mare ajutor.

În încheiere, țin să subliniez că pentru a putea face față unei activități de restaurare și întreținere a bogatei zestre de monumente pe care o are orașul Brașov este necesară constituirea unei echipe permanente (formată dintr-un meșter, trei zidari și doi ajutători), care să depindă direct de Primăria orașului. Această practică a mai existat în anii din urmă și a dat rezultate pozitive,

Interviu realizat de arh. MARINA ILIESCU

ACTIVITATEA D.M.A.S.I. ÎN INTERVALUL 1990-1992

La sfârșitul lui februarie 1993, la sediul Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București, o numeroasă asistență* a urmărit cu interes analiza asupra activității desfășurate de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, începând cu aprilie 1990, făcută de arhitectul Peter Derer, pe atunci director al D.M.A.S.I. și secretar al C.N.M.A.S.I. Analiza cuprindea de fapt răspunsuri la întrebările din chestionarul cu privire la activitatea D.M.A.S.I. în 1990-1992, înaintat Direcției noastre de către Ministerul Culturii – Direcția Generală Protecția și Valorificarea Patrimoniului Cultural Național. Materialul prezentat s-a referit la acțiunea de inventariere aproape finalizată și reflectată în studii și repertorii, cea de documentare și restaurări, cu precizarea programelor de cercetare și a deschiderii de șantiere în toată țara.

În context s-a arătat că în lipsa cadrului legislativ s-au sponsorizat totuși acțiuni importante cu caracter științific: „Ziua Porților Deschise” – 20 septembrie 1992, Atelierul European al patrimoniului – 21-23 sept. 1992, organizat de Consiliul Europei la București, Sesiunea Aniversară „100 ani de la înființarea Comisiunii Monumentelor Istorice” – 28-30 oct. 1992, Expoziția Itinerantă „Monumentele României 1977-1989” și altele.

Cu referire la stadiul realizării metodologiei inventarierei, s-a arătat, printre altele, că a fost adoptat un sistem de clasificare propice computerizării datelor, făcându-se propuneri pentru fișa de monumente pe categorii și pentru fișa de ansamblu de arhitectură, fără definitivarea încă a celei de rezervații. Lista monumentelor istorice s-a îmbogățit de la 5 000 obiective (cea oficială din 1955 număra aprox. 4 000)

la 20 928 poziții. S-au modificat și criteriile de apreciere a bunurilor din fondul patrimoniului imobil, Muzeele județene, Comisiile zonale, Oficiile de patrimoniu și unii beneficiari prezentând propunerile ce au fost avizate de Direcție, iar structura listelor a fost validată de Comisia Națională, acțiunea fiind încheiată în prima parte a anului 1992.

S-a apreciat că în ceea ce privește noii indicatori suntem la nivelul Franței, al Listei de monumente clasate și înscrise, cu monumente întreținute de stat, iar în rest – 1/5 la nivel european, evaluarea făcându-se după criterii categoriciale, grad de complexitate, axiologic etc.

De la fișa tip și fișe de dosare nou întocmite (cca 700) la dosarele complexe cuprinzând monumentele ce au urmat să fie înscrise în Lista patrimoniului mondial, iată o activitate susținută care a inclus, desigur, și efectuarea evidenței monumentelor dispărute în perioada '55-'89, constatându-se, cu această ocazie, dispariția a 500 de clădiri.

S-a specificat că listele de distrugerii au fost anexate listei monumentelor pe întreaga țară, figurând și în imaginile expoziției itinerante „Monumentele României”.

S-au întocmit în Direcție, în cooperare cu muzeul și alte instituții de stat, repertorii, studii pentru delimitarea centrelor istorice, s-au făcut propuneri de rezervații de arhitectură; au rezultat 414 zone istorice urbane și rurale, dar numai din 26 de județe.

* Dintre participanți: reprezentanți ai conducerii Ministerului Culturii și Direcției Generale Protecția și Valorificarea Patrimoniului Cultural Național din minister, ai DMASI, ai muzeelor din țară, ai presei de specialitate.

S-a subliniat că, în secțiunile de specialitate se discută toate problemele legate atât de picturile murale cât și de alte componente artistice ale monumentelor, fișa de patrimoniu mobil fiind subsumată fișei monumentelor; din păcate lipsa fondurilor și a specialiștilor nu a permis restaurarea multor piese din inventarul fix al monumentelor.

Planul de cercetare și cel de restaurări ale Direcției se materializează în șantiere pilot – șantiere școală cu lansarea unor programe de cercetare în colaborare cu instituții din țară și străinătate.

Elaborarea metodologiei de cercetare pe monument, de avizare a documentațiilor este în curs, urmând a fi definitivată după apariția Legii monumentelor.

Compartimentul tehnic este considerat important, implicându-se în evidența și controlul stării de conservare a monumentelor, obținându-se însă puțin în acest sens.

În continuare, directorul Direcției s-a oprit asupra tipurilor de avize emise, amintind din cele 4 (avize, adrese-aviz, avize preliminare, acord de principiu): avizele preliminare pentru lucrări în rezervații, acordurile de principiu pentru studiul de amplasament; numărul de avize emise de Direcție pentru lucrări complexe se ridică la 730, din care 240 pentru diferite faze ale cenzorilor proprii, iar cel al documentațiilor de restaurări primite și rezolvate la 4 800, avizate de Comisie 70 din cele 100 prezentate și de Secțiunile comisiei 323 din cele 434 prezentate (95 respinse și 16 consultări); în CTS din cele de peste 1 000 documentații prezentate, 670 avizate.

S-a precizat că pentru documentațiile de intervenții urgente solicitate din teritoriu, nu s-a răspuns decât la cele privind protecția unor descoperiri excepționale, la cererea

expresă a Ministerului Culturii, sau necesitate de colaborarea cu instituții din străinătate; urmărirea lucrărilor din avize și contracte s-a dovedit dificilă și deficitară prin existența unui singur inspector din Direcție la 3 județe și a altuia din zonă la 6 județe, ca și a unui singur diriginte la 4, 5 județe.

În ceea ce privește criteriile de alcătuire a planului de restaurări (criterii și planuri supuse aprobării CNMASI), cu considerarea stării critice a monumentelor, s-a optat în perioada 1990-1992 pentru lucrări de protecție, lucrări de intervenții urgente, reluarea șantiierelor întrerupte în '77, continuarea lucrărilor în curs, cu documentație existentă, intervenții la monumente supuse degradărilor rapide (biserici din lemn), lucrări la monumente amenințate de procesul de urbanizare și al privatizării, asigurarea documentației la lucrările impuse de abordarea monumentelor propuse pentru Patrimoniul Cultural Mondial, marea majoritate a pozițiilor din plan reflectându-se în continuarea lucrărilor în șantierele vechi.

1990	- lucrări finanțate pentru 72 monumente
	- proiectare 53 "
	- execuție 11 "
	Total: 11 000 000 lei
1991	- lucrări finanțate pentru 252 monumente
	- studii de cercetare 95 "
	- proiectare 34 "
	- execuție 68 "
	Total: 164 000 000 lei
1992	- lucrări finanțate pentru 182 monumente
	- studii de cercetare 45 "
	- proiectare 89 "
	- execuție 93 "
	Total: 510 000 000 lei
1993	- evaluarea lucrărilor la șantierele deschise anterior la suma de 920 000 000 lei, cu pregătirea celor din 1994.

În final, expunerea s-a oprit asupra protocoloalelor de colaborare încheiate de Comisie și Direcția Monumentelor cu diferite instituții (definitiv fiind doar cel cu Direcția de control a calității clădirilor) și la șantierele școală, printre care a fost menționat cel de la Mănăstirea Apostolache - Prahova, un experiment la care participă specialiști din Direcție, Institutul de Arhitectură, Institutul de Arheologie, ca și de la *Jeunesse et patrimoine*, ICOMOS din Germania, ECOVAST, ICROM.

Lucrările ședinței de analiză conduse de Ioan Opreș, director general al Direcției Protecția și Valorificarea Patrimoniului Cultural Național din Ministerul Culturii, având ca bază materialul prezentat, au înregistrat, în continuare, numeroase puncte de vedere reieșite din intervențiile unora dintre participanți,

benefice în planul activității specifice, adânc marcată, după opinia lui Ioan Opreș, de anii grei în care o instituție a fost decapitată, iar forțele ei risipite, de inerente greutate și lipsuri, activitate care e necesar să fie făcută publică, oglinzind practica directă în teritoriu și determinând, cum ar fi de dorit, crearea cadrului moral, juridic și material pentru realizarea obiectivelor.

Redăm, mai jos, succint, ideile asupra cărora au fost centrate discuțiile precum și unele din propuneri.

C. HOINĂRESCU: Importanța studiilor de delimitare - premiza oricărei intenții de abordare a monumentelor - și includerea lor în planurile de dezvoltare din județe: informațiile introduse în aceste planuri sunt expresia documentațiilor văzute de o comisie de avizare - consiliul tehnic științific al județului, cu prezența obligatorie a reprezentantului Direcției pentru a proteja monumentele, atât de diferite și complexe în abordare, cerând echipe interdisciplinare care le analizează și stabilesc metodologia.

Adrian RĂDULESCU: ieșirea din marasam prin găsirea posibilităților clare, într-o strânsă colaborare cu consiliile județene, de aplicarea de programe, de planuri de restaurări, cu realizarea de obiective de restaurare concrete; pe lângă inspectoratele de cultură să existe un specialist în problematica monumentelor istorice pentru medierea chestiunilor financiare; atragerea celor cu resurse și dispuși să investească, fiind atât de utilă legea sponsorizării.

Pr. GALERIU: în comisiile tehnice din județe, Comisia Națională sau cea Zonală să aibă în vedere obligația de a fi prezent negreșit un reprezentant al monumentelor pentru a le apăra; relația între C.N.M.A.S.I. și B.I.R. - Banca Ecuimenică.

O serie de intervenții au arătat necesitatea urgentării, prin Ministerul Culturii, a aprobării legii impozitelor și taxelor locale, și, mai ales, a legii cuprinzând obligațiile dar și drepturile ce le au deținătorii de monumente sau cei care le au în folosință.

G. SIMION: respectarea, în viitor, a unității patrimoniului (monument + componente artistice); înlăturarea neconcordanței în legile de până acum cu privire la statutul terenului pe care se află

amplasat monumental sau din jurul acestuia.

S. IGNAT: necesitatea înțelegerii conexiunilor dintre monument - cadrul administrativ - patrimoniu mobil - urbanism; în activitatea sa, Comisia Națională urmărește o colaborare permanentă cu muzeele și școlile în care se desfășoară procesul de formare a specialiștilor: Institutul de Arhitectură, care are o secție de restaurare și Școala de înalte studii, cu patru specialități, pregătind cadre multidisciplinare.

Numeroase discuții la obiect purtate de muzeografi din țară au reflectat nevoia stringentă a clarificării procedurii acordării pe plan local a avizelor pentru diferite lucrări, a instituirii statutului terenului public pe care se află monumentele (vezi cazul Ulpiei Traiana) ca și al muzeelor locale, ce trebuie să expună obiectele descoperite (este vorba de materialele arheologice de la Alba Iulia), implicarea mai fermă în stabilirea contractelor și operarea intervențiilor în cazuri urgente (apărarea patrimoniului vis-à-vis de punerea în aplicare a planului de organizare națională a autostrăzilor; Dragomir POPOVICI, Adriana RUSU.

Radu POPESCU: datorită vidului legislativ se înregistrează o serie de greutăți în sistemul juridic și al proprietății, de asemenea, din cauza nefinanțării de către stat a unor meșteșuguri în centre cu tradiție, nu se poate relua practicarea meșteșugului tradițional, pe meserii, unde s-ar putea folosi cu succes tineretul; specialiști în restaurare sunt puțini, salarizarea din rețea catastrofală, ca atare atragerea cadrelor specializate - deficitară.

Necesitatea precizării statutului cetățeanului față de patrimoniu, a acordării fondului special pentru bisericile de lemn (translocarea unora dintre ele făcându-se și cu acordul muzeelor locale), pentru a nu se mai înregistra pierderi ireparabile, știut fiind că în perioada interbelică au fost distruse 1200 biserici de lemn, pericolul existând și acum, instituirea de taxe și impozite etc., toate acestea au fost enunțate de directorul Ioan Opreș pe parcursul intervențiilor sale.

Ceea ce și-a propus redacția a fost consemnarea, pe cât posibil a unei informații cât mai complete, reieșită din respectiva ședință de analiză, informație necesară arhivei dar și activității ce se desfășoară în continuare pentru conservarea monumentelor noastre.

Consemnări de
Elisabeta ANCUȚA - RUȘINARU

TAPO: 8
 conținutul dintr-un document
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul
 conținutul documentului - conținutul

Activitatea Comisiei Naționale în perioada iulie-decembrie (întâlnirile din data de 22 iulie, 16 septembrie, 14 octombrie, 18 noiembrie, 16 decembrie) a cuprins cinci ședințe în care s-au discutat: evidența monumentelor, cu atenție deosebită pentru definirea categoriilor de monumente istorice care sunt nominalizate în proiectul Legii monumentelor istorice, avizarea unor documentații tehnice, probleme legislative privind domeniul, chestiuni legate de organizarea C.N.M.A.S.I., activitatea internațională a C.N.M.A.S.I. - D.M.A.S.I. și alte diverse probleme.

Evidența monumentelor istorice a fost discutată analizându-se propunerea de definire a celor 11 categorii de monumente. Cezara Mucenic a prezentat noțiunile care au fost elaborate de referenții sectorului de evidență, pe baza definițiilor din convențiile și reglementările internaționale, europene și din unele legislații naționale. Membrii comisiei: E. Greceanu, Șerban Popescu Criveanu, Sanda Voiculescu, Radu Popa, Mariana Celac, G. Sebestyen, L. Bilciurescu, M. Gherasim și alții, precum și invitații C. Moiescu, Gh. Vereș au analizat deosebirea între monumentul-obiect, monumentul-zonă și zonele lor de protecție și criteriile juridic, valoric, de protecție - pe baza cărora vor trebui circumscrise.

O problemă ce a suscitât multe discuții a fost aceea a categoriilor de monumente-clădiri, unde, pe baza experienței inventarierii monumentelor istorice din București s-au propus trei clasificări: monumentele de arhitectură, clădirile cu valoare arhitecturală și clădirile cu valoare ambientală. Membrii C.N.M.A.S.I. au punctat necesitatea unor clarificări a criteriilor care le justifică cuprinderea între monumente istorice și a celor ce le diferențiază.

Cezara Mucenic, arh. Sanda Ignat au dat explicații în calitate de referent și inspector pe zona București. Lucrând cu aceste noțiuni, ele s-au dovedit utile pentru a puncta diferențele de valoare care duc la diferențe de protecție, deci de avizare.

În cadrul propunerilor de includere și excludere în Listă, s-a pus în discuție, pe de o parte excluderea din LMI a anexelor castelului Sâncraia, pe baza raportului arheologic prezentat de Dana Marcu și a datelor istorice care arată că este o clădire nerepresentativă istoric și în plus într-o stare de deteriorare avansată. Propunerea a fost acceptată.

În ce privește includerea, s-a stabilit că pentru viitoarele propuneri se va întocmi o fișă cu date istorice, arheologice, artistice și cu cele privind starea de conservare și un documentar foto (propuneri Sanda Voiculescu, prof. A. Trișcu). Dar pînă la includerea definitivă, autoritățile locale vor fi anunțate că obiectivul se află pe lista de propuneri pentru a-l proteja (propunere arh. Derer și arh. Virgil Pop).

Arh. Cristian Moiescu (invitat din partea Departamentului Cultelor) a propus o înscriere provizorie a tuturor bisericilor de lemn. Nu s-a acceptat înscrierea după criteriul categoriei clădiri. S-a hotărât să se urgiteze propunerile și mai ales să existe punctul de vedere al comisiilor zonale (arh. H. Fabini, prof. A. Trișcu).

Discuția urma să continue după ce se înaintau p.d.v. scrise ale membrilor C.N.M.A.S.I., asupra acestor probleme, cu atenție specială pentru definiții.

Avizarea documentațiilor tehnice în această perioadă a cuprins: amplasarea în București a clădirii „Industrial export-import” pe Calea Griviței - str. G-ral Budișteanu, într-o zonă din rezervația de arhitectură și urbanism, pe o stradă ansamblu de arhitectură. Proiectul unui building de 24 de etaje a suscitât numeroase discuții în urma cărora s-a considerat programul prea dezvoltat pentru terenul în care s-a amplasat, drept care s-a cerut un studiu de impact al volumetriei și al funcțiunii asupra zonei care să stea la baza unei noi teme de proiectare, redimensionată la capacitatea și specificul zonei. Pentru *Castelul Bethlem din Racoșul de Jos* s-a discutat solicitarea din partea Primăriei de a se include o sumă de 7 milioane în planul D.M.A.S.I. S-a respins până la precizarea funcțiunii propuse în detaliu și până ce forurile

locale se implică și ele, pentru a avea garanția utilizării benefice ulterioare a monumentului. La *Biserica Beizadelelor, Sf. Ioan Suceava* a cărei situație, după cercetările arheologice, este prezentată de arh. Gh. Sion de la D.M.A.S.I., s-a stabilit necesitatea întocmirii unui proiect de rezistență. La solicitarea *Mănăstirii Sucevița* de a se modifica avizul privind *acoperirea turnului clopotniță* și a se accepta tabla de aramă, pe care beneficiarul de folosință și-a procurat-o, se emite acordul cu condiția supravegherii realizării detaliilor. Dată fiind valoarea monumentului, pentru restul clădirilor se va menține învelitoarea de draniță, conform avizului inițial. C.N.M.A.S.I. a fost consultată și în ce privește posibilitatea de amplasare a unui *paraclis* pentru mănăstirea reînființată după două veacuri la *Voroneț*, în eparhia Sucevi, paraclis care se va ridica pe ruinele clădirilor din sec. XVIII, aflate în incintă. Biserica *Voroneț* fiind cuprinsă în lista mănăstirilor pictate din Bucovina, propuse pentru includerea în patrimoniul mondial, s-a cerut acordul UNESCO pentru această construcție, așa cum prevăd normele convenției. Răspunsul UNESCO a solicitat ca incinta monumentului să-și păstreze autenticitatea, deci să nu se construiască nimic.

În aceste condiții, după exprimarea punctelor de vedere a membrilor Comisiei Naționale (arh. E. Greceanu, Paul Gherasim, Radu Popa, L. Bilciurescu), pe baza majorității opțiunilor, s-a hotărât să se discute cu Episcopia Sucevi pentru a accepta servituțiile impuse de UNESCO, pentru a se putea acorda bisericii statutul pe care-l merită conform valorii sale.

Arh. Dan Kisilevici a prezentat cererea Episcopiei de Argeș de a reintroduce în cult *biserica domnească din Curtea de Argeș*, care a fost retrasă din circuit încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. După prezentarea istoricului protejării monumentului de către Comisiunea Monumentelor Istorice, s-a hotărât amânarea luării unei decizii până la încheierea lucrărilor de consolidare, când autoritățile bisericești împreună

cu cele ale monumentelor vor găsi soluția optimă pentru păstrarea și punerea monumentului în valoare. În cadrul avizărilor s-a discutat și problema avizului emis de C.N.M.A.S.I. pentru o *construcție nouă în localitatea Baia*, în apropierea ruinelor descoperite. După prezentarea istoricului avizării de către inspectorul de zonă, arh. Gh. Sion, se constată abuzul proprietarului care nu a respectat condițiile avizului și a angajamentului scris pe care și l-a luat de a acorda o zonă de protecție de 100 m în jurul monumentului. S-a hotărât să se înainteze un plan topografic pe care să fie delimitată rezervația arheologică și arhitecturală și zona ei de protecție, pe baza informațiilor puse la dispoziție de dna Stela Cheptea, ca arheolog al sitului. De asemenea să se intervină pentru stoparea intervențiilor care încălcă avizul C.N.M.A.S.I. și pentru măsuri de protecție a sitului. Avizul pentru studiul de *remodelare urbană str. Constituției – str. Sării/Sibiu*, s-a solicitat ca o contestație față de avizul secțiunii de urbanism emis în 1990. Discuția s-a bazat pe referatul cerut arhitecților V. Mitrea, H. Fabin și S. Sturdza, membrii ai C.N.M.A.S.I., în urma căruia s-a considerat necesar păstrarea caselor din str. Constituției nr. 1, 3, 5 și a celor din str. 9 Mai nr. 79, 81, 83, în vederea salvării unor mărfuri importante pentru situl istoric, din care o parte masivă a fost distrusă abuziv prin intervențiile făcute în ultimii ani. La solicitarea C.Z.M.A.S.I. Transilvania-Vest, s-au discutat intervențiile făcute la soclul statuii Mathias Rex și în zona ei de protecție. Pe baza analizei istoricului realizării statuii și a caracteristicilor zonei de rezervație în care se află, s-a stabilit să se respingă propunerea de intervenție și modificare a soclului statuii care reia o variantă conjuncturală și acceptarea numai a unor intervenții ocazionale, legate de anumite evenimente care se vor petrece în situl istoric. Se hotărăște și sancționarea intervențiilor deja executate, probabil contrar avizării C.N.M.A.S.I. și aceasta tocmai din inițiativa administrației locale care ar trebui să respecte legislația, dată fiind responsabilitatea ce o are pentru monumentele istorice din zona sa de activitate.

Problemele legislative privind domeniul au fost discutate aproape în toate ședințele, în absența promovării Legii monumentelor istorice, de Ministerul Culturii sau de Parlament.

În primul rând, după nenumărate insistențe de a se obține măcar o

hotărâre de guvern care să instituie unele dispoziții ferme privind domeniul, s-a obținut prin Legea nr. 81/1992 dreptul guvernului de a emite „ordonanța privind unele măsuri pentru protecția patrimoniului cultural”. Prevederea ca și terminologia folosită a impus deci un act legislativ comun pentru cele două domenii, care deja se afirmaseră ca domenii separate, având fiecare problemele sale specifice de ordonat: monumentele istorice și patrimoniul cultural mobil.

Prin colaborarea între DMASI și DMC s-a realizat acest act care a fost promovat de către Ministerul Culturii. Textul propunerii a fost supus avizării CNMASI, el de altfel, reluând texte din Legea monumentelor istorice-propunere. Ordonanța a fost promovată de guvern la 28 aug. 1992, dar la confirmarea pe care trebuia să i-o dea Parlamentul a fost acceptată numai de Senat, în Camera Deputaților aducându-se obiecții de fond; în special la unele prevederi privind patrimoniul cultural mobil și pentru acestea fiind amănata.

În continuare CNMASI a discutat, tot pe baza ordonanței, prevederea din aceasta, care se referă la constituirea de către Ministerul Culturii și CNMASI a „Comisiei de atestare tehnică a specialiștilor pe domeniile specifice lucrărilor la monumente istorice”. Ca bază de discuție, membrii CNMASI au avut propunerea de regulament de atestare înlocuită de arh. Peter Derer, directorul DNMASI. Problemele au fost discutate în mai multe ședințe, analizându-se domeniile care trebuie cuprinse, modul de constituire a comisiei pe specialități sau interdisciplinară, modul în care vor fi atestați membrii CNMASI, sau dacă această atestare va fi supusă în timp unor forme de verificare sau de reactualizare.

Pe baza observațiilor făcute de Dan Mohanu, L. Bilciurescu, M. Celac, Șorban Popescu-Criveanu, C. Pavelescu, E. Greceanu, Gh. Sebestyen, O. Boldura, prof. Cișmigiu, arh. Trișcu, L. Demeny, etc. sau de către invitații: inspector Șerbănescu (Departamentul Cultelor), arh. Gh. Vereș (Primăria Municipiului București), arh. P. Olărescu (DUAT), arh. Popescu Dolj (MC), arh. P. Derer a modificat și îmbunătățit proiectul succesiv. Discuția însă a rămas deschisă, pentru a se primi cât mai multe puncte de vedere din partea membrilor CNMASI, dar și ai CZMASI, fiind considerată ca una din

problemele esențiale pentru buna și corecta funcționare a domeniului și protejarea monumentelor.

Legat tot de protecția monumentelor s-a discutat și modul în care Normativul P100 privind siguranța construcțiilor este posibil de aplicat la clădirile monumente istorice și care ar fi autoritatea inspectorilor IGSIC în cazul acestor clădiri. La discuție a fost prezent și ing. Noica, membru CNMASI, directorul general al IGSIC. Concluzia pe baza căreia vor fi purtate discuții la MLPAT este stabilirea unui protocol între CNMASI și MLPAT, pentru ca până la apariția normelor specifice monumentelor istorice, normativul P100 să fie acceptat și folosit numai în măsura în care nu impune modificări care ar ataca substanța monumentului.

La ședința din decembrie, Cezara Mucenic propune o lege privind reorganizarea Comisiei Naționale, pentru a corela statutul comisiei cu concepția instituțională prevăzută de Constituția României. Întrucât nu există posibilitatea unei instituții autonome, pe lângă un minister, s-a propus adoptarea statutului Academiei Române, deci o instituție autonomă, eligibilă, finanțată de la bugetul statului. DMASI ar deveni o instituție în subordinea CNMASI, care și-ar câștiga personalitate juridică. Discuțiile purtate de către prof. A. Trișcu, Radu Popa, arh. Sanda Ignat, jurist B. Martinov, arh. Gh. Sebestyen au subliniat importanța unei astfel de legi care să clarifice statutul CNMASI. R. Popa a anunțat existența unui grup parlamentar interesant și dispus să promoveze cât de curând legea. Deci se fixează termen ian. 1993 pentru observații și propuneri.

Organizarea CNMASI: Pierderea regretatului profesor Grigore Ionescu, președintele CNMASI a dus la discutarea succesiunii la conducerea comisiei în ședința din luna septembrie. Au fost propuși pentru această funcție: istoric A. Pippidi, arh. E. Greceanu, arh. C. Hoinărescu, prof. arh. Aurelian Trișcu, pe care l-a recomandat, prof. Grigore Ionescu, când boala deja îl împiedica să mai activeze (scrisoarea din 20.04.1992). Cu 18 voturi pentru (din 22 membri prezenți) este ales prof. arh. A. Trișcu, urmând ca această opțiune să fie prezentată Ministerului Culturii, care să o promoveze Președintelui țării pentru confirmare, conform Decretului 91/1990.

De asemenea s-a discutat necesitatea completării CNMASI cu membrii noi, reprezentând unele specialități considerate insuficient

reprezentate. Componența comisiei la data respectivă, prezentată de arh. Derer, este: arhitecți și urbanști: 13; arheologi: 3; istorici: 4; istorici de artă: 2; etnografi: 1; ingineri: 2; pictori restauratori: 2; pictori: 2; profeți: 1; (total 30). Se consideră deficitare specialitățile: ingineri, urbanști, arheologi, istorici de artă. Sunt propuși: arh. Anca Brătuleanu, arh. Șerban Popescu-Criveanu, arh. Laurențiu Vasilescu, arh. Marinel Daia, ing. Alex. Cișmigiu, ing. Laurențiu Spoială, ing. Dorin Lazăr, restaurator Tatiana Pogonat, istoric Ștefan Andreescu, Ștefan Gorovei, ist. Paul Binder, ist. de artă Marius Porumb, ist. de artă Tereza Sinigalia și Cezara Mucenic, sculptor Vasile Gorduz. Se hotărăște că se va candida pentru 7 locuri, din care 2 locuri pentru reprezentanți ai CZMASI Moldova și Oltenia, singurele comisii zonale care nu au un membru în CNMASI. În urma centralizării votului secret sunt aleși: ing. Cișmigiu, arh. Șerban Popescu-Criveanu, ing. Dorin Lazăr, restaurator Tatiana Pogonat, și istoric Ștefan Gorovei care este și membru al CZMASI Moldova. În ce privește organizarea CNMASI, s-a pus în discuție necesitatea corelării prevederilor Regulamentului de organizare și funcționare al CNMASI cu cele cuprinse în L.M.I. – propunere. Se discută articol de articol, acele prevederi care se deosebesc, stabilindu-se reglementările care vor trebui să fie incluse în ambele acte, ca de exemplu: modul de alegere a președintelui și vicepreședinților (președintele propus, în urma alegerii, de CNMASI, să fie confirmat de Președintele țării, dată fiind importanța CNMASI, iar vicepreședinții să fie propuși de președinte și validați de comisie, prin vot secret). În ce privește directorul DMSI, se acceptă ca numirea lui de către M.C. să se facă la propunerea Comitetului director, validată de către Comisie. În afară de alte detalii privind funcționarea, se pune în discuție și titulatura DMSI propunându-se titlul de „Direcție generală”, denumire care să se discute la Minister. În ce privește modificările din Regulament, ele vor fi comunicate Ministrului Culturii și Comisiilor zonale.

În aceeași ședință (septembrie 1992), arh. Peter Derer cere aprobarea de a se retrage din funcția de director (așa cum a solicitat deja în dec. 1991). Comisia consideră că nu este oportună această schimbare și-l

solicită să rămână până la găsierea unei alte soluții benefice activității.

Între alte probleme analizate de CNMASI a fost și aceea a *relațiilor internaționale ale Comisiei și Direcției*, relații deosebit de importante pentru cunoașterea valorilor culturale de pe teritoriul țării, ale modului în care ele sunt cunoscute și protejate. Arhitectul Dan Kisilevici a prezentat *șantierul comun româno-francez de la Apostoloche*, despre care detalii a prezentat arhitectul Călin Hoinărescu, șef de proiect din partea română.

În ce privește *contractul de inventariere a clădirilor reprezentative din satele transilvănene săsești*, Cezara Mucenic anunță că în 1992 s-au cartat 26 localități de către istoricii Adriana și Aurelian Stroe, Iosefina Postăvaru și Ion Andron și s-au întocmit relevee de către arh. Iosef Kovacs. Activitatea a fost deosebit de apreciată de colegii din Germania, drept care s-a hotărât ca deja în 1993 să se pregătească primul volum cu prezentarea obiectivelor fișate. Prof. Trișcu, arh. Sanda Iगत, arh. C. Hoinărescu, G. Stoica au cerut detalii asupra acestei prime activități de inventariere în teren. În concluzie, s-a recomandat continuarea acestui tip de acțiune și în alte zone ale țării.

În ce privește *activitatea comisiei mixte româno-maghiare*, prezentarea făcută de d-na arh. Greceanu în calitate de membru al ei, a precizat planul propus pentru anul 1993 și anume: schimbul de specialiști (inițiat deja de R. Popa, președintele comisiei din partea română), schimbul de publicații (care deja funcționează), schimbul de articole de specialitate, participarea la Simpozionul internațional de la Tușnad 1993, participarea la cursul de vară de la Eger cu tema „Orașe și sate istorice” (partea maghiară oferă 2 burse), schimbul de documentații (la cerere) și schimbul de expoziții. României i se oferă sala de expoziții a Intendenței monumentelor din Ungaria, iar tema propusă de R. Popa este „România ca spațiu de interferență reflectată în monumente”. Programul este aprobat de CNMASI.

În programul internațional din 1993 se propune și un „atelier anglo-român” pe tema *revitalizării satelor cu nucleu istoric*. Vizita arh. C. Hoinărescu în teren cu partea engleză a demonstrat că primele propuneri nu mai sunt posibile, pentru că zona istorică a fost deja profund modificată. De aceea se propune satul Sion, din județul Prahova. Se acceptă, urmând să se încheie un

protocol care să fixeze termenii colaborării.

Una din situațiile, din păcate, frecventă în discuția CNMASI a fost *distrugerea monumentelor istorice*, fie prin agresiune indirectă, fie prin acțiuni directe. Este cazul *clădirii noilor laboratoare din Muzeul Satului București* la care proiectul, ignorând recomandările, de la faza S.T.E. a amplificat volumul modificând esențial caracteristicile sitului istoric și concepția de constituire a muzeului. Arh. Peter Derer a prezentat discuția inițială de Primăria Municipiului București, arh. șef. Dinu Hariton, la care au participat toate autoritățile implicate, sau cele interesate de ceea ce se întâmplă în muzeu, deci: directorul muzeului, Ioan Godea, reprezentantul proiectantului și al antreprizei de construcții, dir. adj. al Direcției Muzeelor și colecțiilor, König, reprezentantul Ministerului Culturii, director arh. Șerban Popescu Dolj, din partea DMSI, director Peter Derer și dir. adj. Cezara Mucenic, din partea Uniunii Arhitecților, președinte Alex Beldiman și un reprezentant din partea Uniunii Artiștilor Plastici. Șantierul fiind închis de Primărie din luna februarie pentru nerespectarea autorizației de construcție, pentru redeschiderea lui se cere avizul CNMASI. Comisia a fost de acord cu propunerea Direcției de a se prezenta spre avizare un proiect care să remodeleze clădirea la faza existentă, aceasta însemnând și rediscutarea temei, pentru a o dimensiona în funcție de posibilitățile amplasamentului. Se subliniază din nou că ridicarea clădirii actuale la cotele finale prevăzute de proiect va însemna o distrugere gravă pentru monumentul istoric care este Muzeul Satului.

Un alt fapt de o gravitate deosebită este relatat de Radu Popa – *distrugerea parțială a reședinței guvernatorului întregii Dacii* prin săparea, cu buldozerul, a unei fundații, în orașul Alba Iulia. Deși zona este decretată rezervație arheologică, lucrările nu au solicitat avizul corespunzător de la CNMASI. După acțiunile de autoritate (adresa către Ministerul Culturii, Procuratură, Prefectură) Comisia hotărăște: delimitarea cartografică a sitului și comunicarea lui autorităților locale (care ignoră vechea delimitare a Muzeului Alba Iulia); solicitarea anulării concesiunii și acoperirea sitului excavat, pentru a nu se distruge în continuare.

O situație nedorită este și la mănăstirea *Humor*, din județul

Suceava, obiectiv aflat pe lista monumentelor istorice propuse pentru înscrierea în patrimoniul mondial. Arh. A. Trișcu semnaleză construirea unei clădiri pentru mănăstire, la 6 m de incintă, deci clar în zona de protecție, fără a se cere avizul CNMASI. Este posibil ca această agresiune să determine eliminarea acestui monument atât de valoros din lista Patrimoniului Mondial. Se hotărăște să se semnaleze autorității bisericești gravitatea faptului și posibilele urmări negative. Această discuție, purtată în luna iulie, se va relua în luna octombrie, când directorul tehnic al DMASI, arh. Daia (după vizita făcută în luna septembrie) a constatat nu numai că nu s-a luat nici o măsură de diminuare a efectului negativ a noii clădiri asupra monumentului ci, mai mult, chiar în incintă, s-a ridicat un paraclis pe laturest. Din păcate, se constată din partea autorităților bisericești aceeași ignorare și încălcare a legislației, deși se solicită mereu ajutorul financiar al DMASI. Observațiile făcute de către arh. Șerban Popescu- Criveanu, arh. E. Greceanu, Dan Mohanu sau arh. Sanda Ignat au fost completate de

punctul de vedere al delegatului Departamentului Cultelor, inspector Șerbănescu, care a justificat construirea prin caracterul provizoriu al construcției și necesitatea ei pentru cult și arh. Petruța Olărescu din partea DUAT care a considerat ca o cauză, absența inspectorului de monumente la nivelul prefecturii. În concluzie, CNMASI a decis să se intervină la toate forurile interesate pentru luarea de măsuri și respectarea legislației.

Tot la capitolul distrugerii se află și vandalizarea monumentelor istorice din Cimitirul Bellu din București, semnalată de istoricul Andrei Pippidi. Cel mai mare ansamblu de artă și monumente cu valoare memorială din București, conținând opere de sculptură remarcabile și mărturia ale marilor personalități ale neamului este continuu agresat, monumentele sunt sparte, criptele sunt deschise, se fac lucrări care modifică radical situl etc. Situația fiind deosebit de gravă, prof. A. Trișcu propune solicitarea și altor instituții importante, interesate de protejarea sitului, cum ar fi: DUAT, Academia, Ministerul Culturii. În mod urgent să se acționeze.

Între problemele diverse s-a discutat necesitatea stabilirii unui normativ de prețuri pentru restaurarea picturii, pentru a exista un reper metodologic. Este un punct de vedere susținut de arh. Gh. Sebestyen, arh. L. Bilciurescu și completat de arh. E. Greceanu, arh. Sanda Ignat și Dan Mohanu. Se acceptă demersuri pentru realizarea lui.

De asemenea s-a supus atenției CNMASI situația complexului Stelea Târgoviște, care a fost dat în custodie muzeului. Acum este solicitată retrocedarea, de către Arhiepiscopie. Arh. C. Hoinărescu comunică acordul CZMASI Muntenia. Comisia Națională este în principiu de acord, deoarece se revine la funcțiunea inițială. Va trebui numai urmărită situația pentru a nu apare clădiri noi care să modifice incinta istorică.

Activitatea acestei perioade se remarcă prin multitudinea problemelor pe care le ridică protecția și salvarea monumentelor istorice și de aceea se impune ca o necesitate întăririi autorității CNMASI și a capacității de acțiune a DMASI, organul său executiv.

CEZARA MUCENIC

CUM SUNT APĂRATE MONUMENTELE ISTORICE? (conferință de presă la DMASI)

Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice împreună cu Direcția ei operativă, a organizat în februarie 1993 o conferință de presă, cu o însemnată prezență a reprezentanților unor ziare și reviste („România liberă”, „Libertatea”, „Evenimentul zilei”, „22”, „Revista Monumentelor Istorice” ș.a.).

Din partea Comisiei și Direcției au participat prof. univ. arh. Aurelian Trișcu, președintele CNMASI, arh. Sanda Ignat, vicepreședintele CNMASI, dr. arh. Peter Derer, secretar al CNMASI și dir. DNMASI, dr. Andrei Pippidi, membru CNMASI, dr. Cezara Mucenic, dir. științific DMASI.

Tema conferinței de presă cu privire la monumentele istorice, pe cât de obsedantă pe atât de necesară, răspunzând imperativelor momentului (și nu numai) s-a axat pe punerea în evidență a activității complexe desfășurate în răstimpul a trei ani de CNMASI și DMASI și, totodată pe semnarea unor felurite aspecte nevalorice provenite din nevoia unor clarificări de organizare, în relația Ministerul Culturii-Comisie-Direcție, pentru a nu fi în dezacord cu statuarea atribuțiilor și îndatoririlor înscrise în Decretul nr. 91 de înființare a Comisiei Naționale, din 5 februarie 1990.

În cele ce urmează voi rezuma atât dificultățile arătate, ideile, soluțiile ca și luările de atitudine ale presei vizând desfășurarea normală a activității din domeniul patrimoniului imobil, așa cum au reieșit în special din expozeul susținut de către prof. Aurelian Trișcu – o analiză cuprinzătoare, care a suscitat interesul participanților.

După ce a arătat că prin decretul de înființare a Comisiei, directorul Direcției este și secretarul de drept al Comisiei și că actualul director, în persoana arh. P. Derer, făcând propunerea de retragere din funcție, Comisia a ales și propus Ministerului Culturii, ca nou director al DMASI pe

dl Andrei Pippidi (actual membru al Comisiei noastre), a cărui confirmare întârzie, prof. Trișcu a ținut să precizeze că prin decretul nr. 91, Comisia Națională a Monumentelor este o instituție autonomă, neguvernamentală, multidisciplinară, având ca organ operativ DMASI; dar, pentru că nu este un organism care să se autofinanțeze și considerând că țelul ei se împlinește intrutotul în cadrul culturii, a înțeles că încă de la înființare, prin decretul promulgat, să conlucreze cu Ministerul Culturii, în așa fel încât profilul științific și tehnic al activității să fie sub tutela Comisiei, și respectiv Direcției, iar finanțarea sub cea a Ministerului.

La trei luni de la înființarea Comisiei, colectivul ei a depus proiectul de Lege a monumentelor la Minister, care, după un stagiu îndelungat, a fost înaintat, între timp, la parlament, fără să fie luat în dezbateri, privind domeniul de o lege timp de trei ani; acest proiect a fost redactat înainte ca alte acte juridice importante să-și facă apariția, de exemplu, Constituția, necesitând remedieri, prelucrări, conexiuni, ca și corelări cu alte legi ale statului.

În ceea ce privește situația financiară, din procentul de 0,33% al Culturii, primit de la buget s-au putut deschide un număr de șantiere de restaurări, tot atâtea cât avea Comisia în 1977, devenite apoi din nenorocire, cariere deschise, muncitorii calificați, după cum se știe, fiind împrăștiați iar Direcția desființată.

Din realizările obținute aflăm, totodată că, prin Direcție, Comisia cu mijloace reduse a reușit să efectueze o evidență a monumentelor de la o listă cuprinzând 5 000 la una, cuprinzând 20 000 de obiective, extinzând aria de la monumente izolate și câteva ansambluri la cartiere întregi, ansambluri, orașe, sate (de la Sighișoara, sau Casa Cartianu-Gorj, la sate întregi ce ar putea fi valorificate economic; sate turistice și

rezervații de arhitectură care să intre în circuitul cultural).

În continuare s-a subliniat că în activitatea actuală a celor două organisme se resimte libertatea de acțiune, apărând ambiguități în relația Minister-Comisie-Direcție. La două luni de la Hotărârea guvernamentală nr. 811/22 dec. 1992, ignorând actele referitoare la modul de reorganizare al Ministerului Culturii, s-a trecut la întărirea aparatului în minister, a direcțiilor de monumente și paralel pentru muzee ceea ce ar fi fost corect în măsura în care ele ar fi sprijinit Comisia și Direcția, înființate acum trei ani, prin decret prezidențial. Printre gesturile din ultima vreme, a fost și solicitarea noastră de a fi clar precizate aceste relații, cele două organisme socotind necesar un eventual ordin al ministrului care să lămurască situația, dar nu s-a primit nici un răspuns.

La fel s-a întâmplat și când s-a cerut ministrului să confirme noua propunere a Comisiei pentru numirea directorului DMASI.

În șirul dificultăților, se numără și repartizarea cu întârziere a sumelor de bani afectate activității propriuzide; în anii trecuți, bugetul s-a aprobat pentru 1991 în martie, iar pentru 1992 în luna mai, ceea ce a adus perturbări în acțiunile de contract și execuție.

În centrul activității se află toate problemele necesitate de asigurarea unei bune conservări a monumentelor, de la cercetarea exhaustivă pentru elaborarea documentației, urmărirea întocmirii și avizarea proiectelor restaurării, urmărirea execuției și recepției lucrărilor, până la găsirea utilizării adecvate profilului lor, deci trebuie în egală măsură rezolvate problemele legate de construcții, de șantiere răspândite în tot teritoriul țării, de lipsa meșterilor etc.

100 de șantiere au fost atacate până acum, din care unele ar trebui luate în 1993; cuprinzând o arie

foarte generală, nu se fac discriminări legate de apartenența la o etnie sau alta a unui monument, de jurisdicția unui cult sau altuia, monumentele sunt considerate a fi expresia creației celor care au conviețuit de veacuri cu românii, reușind sinteze de arhitectură: cetatea Enisala (sec. XIII), basilicile de la Niculițel (sec. XI-XII, XIII), geamia din Babadag, farul de la Sulina, cetatea antică Histria, Cetatea Adamclisi, casa din str. Șerban Vodă 33 (sec. XVIII), București, biserica Stavropoleos (sec. XVIII), mănăstirile Snagov (sec. XIV), Hurez (sec. XVII), Cozia (sec. XIV), Bistrița (sec. XVI), biserica Dintr-un Lemn (sec. XVII); Casa Cartianu (sec. XVIII) conacul Banloc, castelele Criș (sec. XVI-XVII) și Albești, Cetatea Drăușeni-Brașov (sec. XIII), biserica Mănăstirii Sâmbăta de Sus (sec. XVII), Mănăstirea Apostolache (sec. XVII), acestea din urmă constituind un șantier pilot de restaurare în colaborare cu specialiștii francezi.

Anul acesta continuă lucrările de restaurare a picturilor de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc-Argeș, la palatul brâncovenesc, de la Râmnicu-Sărat, la palatul de la Potlogi, care va fi restaurat în întregime; anul trecut, acesta a găzduit deschiderea oficială a manifestării „Porțile deschise”, preconizându-se amenajarea unui muzeu al sintezei artei românești; la crucea de la Călugăreni, clădirea Bastion-Timiș, biserica din secolul al XIII-lea de la Caransebeș, ale cărei ruine au fost salvate de la distrugere; la cetățile dacice din Munții Orăștiei; castelul Corvineștilor; cetatea Alba-Iulia și palatul Apor, amfiteatrul roman de la Porolissum, două biserici de lemn de la Gârbov și de la Hitișeul de Jos; bastionul croitorilor și palatul Banffy-Cluj.

În afara secției de restaurare din cadrul Institutului de Arhitectură, s-au înființat opt comisii zonale specializate, care se ocupă cu urmărirea șantierelor de restaurare din teritorii.

O serie de monumente, precum palate în ruină, conace, biserici de lemn ș.a., se află în situația de a nu fi abordate de proprietarii lor, când aceștia există, fie din cauza complexității lor, fie a nepuținței, și în același timp nu pot fi sursă de venituri, de aceea Comisia a intervenit

– arată arh. S. Ignat – pentru a nu fi lăsate să se distrugă.

Ziaristii au pus întrebări cu referire la: atitudinea de imparțialitate a conducerii Comisiei în relațiile dificile cu Ministerul Culturii (Andrei Cornea, „22”) și la faptul că dublarea direcțiilor în minister, cu ignorarea DMASI s-a făcut nu din ignoranță (I. Suciu „Evenimentul zilei”); suma preconizată de la buget pe anul 1993 (Cătrinel Vlad); studiul sponsorizării unor lucrări de amploare, cauzele tergiversării aprobării legii monumentelor (I. Butnaru, „Libertatea”), starea actuală a unor situri legate de aplicarea Legii fondului funciar, printre care așezarea dacică de la Piscul Crășailor și orașul Sighișoara (Adrian Bucurescu, „România Liberă”).

Răspunsurile la obiect, așa cum se va vedea mai jos, au fost date de prof. arh. A. Trișcu, dr. arh. Peter Derer, dr. Andrei Pippidi, dir. adj. Cezara Mucenic, dir. adj. Marinela Daia.

În ceea ce privește eventualele sponsorizări, conceptul primului proiect de lege prevedea atât sprijinul de la bugetul statului cât și alte surse din țară și din străinătate, cu clarificarea unor probleme ce țin de statutul terenului etc. Legea monumentelor a întârziat și din cauza necesității corelării cu alte legi: cea a urbanismului, a fondului funciar, etc.

Aflăm totodată, că atât în țară cât și în străinătate s-a intervenit pentru o Eforie a monumentelor în cazul refacerii castelului Criș, pentru care s-a încercat în Elveția și Franța; pentru Mănăstirea Apostolache s-a colaborat cu Direcția Monumentelor din Franța, care oferă sprijinul pe linie științifică, sperându-se și cel material.

Se ia la cunoștință cu această ocazie, că mai îndreptățiți sunt românii decât străinii în sponsorizarea unor lucrări precum inițiativa demnă de toată lauda a fotbalistului Mircea Lucescu, care a oferit suma de 1 miliard și 200 mii lei pentru restaurarea bisericii Fundenii Doamnei; cetatea Neamțului și Mănăstirea Pângărați sunt în documentația UNESCO; biserica Probeta va fi restaurată prin colaborarea cu japonezii. Cum monumentele aparțin unor deținători foarte diferiți, există mentalitatea

greșită că un organism cum este Direcția, trebuie să întrețină toate aceste valori, ceea ce practic nu este posibil. În relațiile ce se stabilesc între diferitele organisme, instituții și instanțe s-a arătat că există pericolul imixtiunii diferitelor interese care pot să îndepărteze atenția de la scopul real, în dauna protecției monumentelor, deși e timpul să se știe că numai Comisia de specialitate asigură protecția, fiind singurul organism care este în măsură să rezolve întreaga politică de corelare și coordonare a activităților din domeniul monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, în conformitate cu legislația în vigoare și cu aplicarea normelor ce reies din convențiile internaționale la care țara noastră a aderat. Dintre numeroasele ei atribuții s-au evidențiat cele legate de stabilirea priorităților și avizarea studiilor și proiectelor de cercetare, conservare, restaurare și punere în valoare a tuturor categoriilor de monumente, ansambluri și situri istorice, precum și a zonelor de protecție, pe baza rapoartelor de specialitate ale Secretariatului Tehnic din Direcția Monumentelor, ale comisiilor zonale și ale inspectoratelor din teritoriu. De aceea, date fiind sarcinile complexe ale unei asemenea activități, trebuie evitate și mai ales clarificate situațiile în care Ministerul Culturii face unele declarații, direct contrazise de unii reprezentanți ai săi, care nu fac decât să conducă la ambiguități și, deci, greutăți în organizarea unei activități normale, chiar la declinarea unor competențe, în detrimentul cauzei comune.

În ceea ce privește întârzierea aprobării legii monumentelor s-au arătat următoarele:

La 90 de zile de la înființarea sa, CNMASI a prezentat Ministerului Culturii proiectul cu propunerile de reglementare generală în acest domeniu; s-a trenat cu răspunsul, și din motivul considerării, atunci ca și acum, a necesității unei legi fie unice pentru patrimoniul cultural, fie separată (pentru muzee și monumente), producându-se astfel disensiuni între specialiști; nevoia clarificării era stringentă iar pledoaria pentru legea unică era justificată atât de tradiție, cât și de problemele diversificate și distincte legate de:

- dezvoltarea orașelor, a satelor necesitând cunoașterea în profunzime a evoluției organizării teritoriului;

- specificitatea restaurării (abordarea remodelării centrelor istorice, restaurarea monumentelor arheologice, a monumentelor văzute în evoluția lor arhitectural-istorică (plasate în context istoric și restaurare, cu toate fazele de construcție);

- modurile de finanțare diferite;
- deținerea în proprietate a terenurilor.

Legea unică în România pentru monumente a mai fost argumentată cu faptul că modelul este furnizat de Europa, în multe țări existând legi separate pentru patrimoniu mobil și imobil; nemaivorbindu-se de faptul că și în legile lor fundamentale, alte țări au capitole distincte cu referire la monumente (vezi legea monumentelor din Germania).

Răspunzându-se întrebării privitoare la soarta unor situri și orașe-muzeu, s-a precizat că DMASI a comandat și obținut un studiu

geotehnic asupra apelor din zona Sighișoara, reactualizarea planurilor topografice pentru continuarea unei activități coordonate la care ar fi participat: DMASI, Departamentul pentru Urbanism și Amenajarea Teritoriului, primăria, Comitetul Național pentru UNESCO; al doilea plan se realizează cu contribuții mixte, continuându-se restaurarea de către Direcție a Casei cu Cerbi, cu solicitarea de sprijin și de la primăriile orașelor înfrățite.

A fost adus în discuție un alt sit amenințat, biserica din Baia, aflată pe un mare teren plantat; solicitându-se lotizarea de către vechii proprietari, se va distruge peisajul și, mai ales, fragmente din ansamblul istoric. Soluționarea situației tragice a acestui sit ca și a altora nu se poate rezolva atâta vreme cât nu există o lege specifică, iar în însuși art. 5 din legea fondului funciar se precizează că terenul pe care se află monumentele trece în domeniul public, aceasta fiind o prevedere largă căreia i s-a adus corijarea în proiectul legii

monumentelor, proiect care s-a oprit la Camera Deputaților, și în care s-a precizat că numai cu acordul CNMASI se stabilește trecerea în domeniul public a unora sau altora dintre monumente.

În finalul discuțiilor, nu lipsite de atitudine critică, s-au desprins o serie de probleme – foarte grave, legate de urgența adoptării legii, al cărei proiect a fost depus la Comisia culturală a parlamentului încă din 16 octombrie 1991, între timp simțindu-se nevoia corelării cu ultimele legi și normative, eventual a reorganizării CNMASI cu instituirea tuturor structurilor. Urgența este motivată și de faptul că România este singura țară europeană fără o lege a monumentelor!

A consemnat

ELISABETA ANCUȚA-RUȘINARU

SESIUNEA ANIVERSARĂ, 29–31 octombrie, București

00 de ani de la înființarea Comisiei monumentelor istorice

00 de ani de la tăierea Podului Mogoșoaiei

0 de ani de la semnarea Convenției patrimoniului mondial

Joi, 29 octombrie 1992 a avut loc deschiderea sesiunii de comunicări a direcției

Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice. Sesiunea a fost dedicată aniversării a 00 de ani de la înființarea Comisiei Monumentelor Istorice și a apariției legii pentru protecția monumentelor.

Cuvântul de deschidere a fost pronunțat de dl Aurelian Trișcu – președintele Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice. În alocuțiunea sa a subliniat alinierea la nivel european a preocupărilor și metodelor de inventariere și protejare a monumentelor istorice în România din anul 1892.

Tema centrală a conferințelor invitaților străini specialiști în protecția monumentelor (Austria–Horst Huber, Elveția–Robert Steiner, Franța–Benjamin Mouton, Germania–Christoph Machat, Ungaria–Tomas Fejerdy) a fost modul de organizare a activităților de inventariere și protecție a patrimoniului în țările respective.

În Austria îngrijirea monumentelor este face central, de către o singură instituție care se găsește în Viena. Inventarul monumentelor din landurile austriece este considerat a fi baza științifică pentru protecția patrimoniului.

Inventarierea monumentelor este organizată de către specialiști-istorici de la sf. sec. al XIX-lea și continuă până în prezent în diferite forme; se va încheia probabil în jurul anului 2 000.

Elveția, deși nu are monumente de valoare universală iar fondul de monumente este format în special din arhitectură rurală, acordă o mare atenție inventarierii și prezentării acestuia.

Considerând că inventarierea analitică a fondului de monumente trebuie dublată de o bună cunoaștere de către public și autorități a valorii patrimoniului, metodele de publicitate îmbracă cele mai atractive forme.

Motto-ul conferinței dlui Mouton (ca de altfel al întregii sesiuni), ar putea fi „cei ce-și renegă trecutul nu au nici un viitor” – cuvinte ce aparțin creatorului de școală de restaurare – Viollet-le-Duc, dl Mouton înfățișând pe scurt istoricul protecției monumentelor și evoluția doctrinelor și tehnicilor de restaurare în Franța.

Deși inventarierea monumentelor în landul Rhenania de Nord – Westfalia a început la sfârșitul sec. al XIX-lea, legea de protecție a monumentelor datează din 1980. Noua serie de inventariere, începută în baza acestei legi, deși s-a apreciat că va dura 2–3 ani, în prezent se consideră că vor fi necesare 2–3 generații, în măsura în care inventarierea monumentelor nu mai înseamnă o simplă înșiruire de descrieri de construcții, ci acestea sunt studiate în relația structurală cu localitatea, care la rândul său este studiată din punct de vedere urbanistic, istoric, etc.

Ca și în celelalte țări cu un dezvoltat sistem de protecție a patrimoniului, inventarierea este privită în Germania, ca bază a protecției și conservării patrimoniului. Pentru a convinge publicul contribuabil și autoritățile locale de varietatea, bogăția, valoarea monumentelor istorice, precum și de necesitatea continuării inventarierii și importanța deciziei științifice în raport cu cea administrativă în privința protejării monumentelor, s-a ajuns la ideea publicării rezultatelor inventarierii – seria „Topografia monumentelor” (38 volume proiectate pentru landul Rhenania de Nord – Westfalia – 2 volume editate până în prezent).

În ceea ce privește Ungaria situația protejării monumentelor este aproximativ în aceeași fază ca în România – adoptarea unei legi pentru protecția monumentelor și impulsivitatea activității practice de inventariere, conservare, restaurare – confruntându-se de asemenea cu situații de restaurare a restaurărilor.

În cadrul sesiunii au fost aniversați, de asemenea, 300 ani de la deschiderea Podului Mogoșoaiei (actuala Cale a Victoriei).

O comunicare cu acest subiect a fost susținută de dna Cezara Mucenic, tema centrală a lucrării fiind demonstrarea ecoului major pe care această intervenție urbanistică a avut-o în dezvoltarea ulterioară a Bucureștiului.

ADRIANA STROE

Secțiunea de arheologie și istoria artei, condusă în prima zi de dna Corina Popa, a debutat cu comunicarea dlui Sergiu Iosipescu intitulată „Comisiunea Monumentelor Istorice, inițiativa cercetărilor de arheologie medievală – săpăturile de la Curtea de Argeș”. Prima parte a lucrării tratează cercetările arheologice din timpul vechii Comisiuni desfășurate la biserica Sf. Nicolae Domnesc, conduse de Virgil Drăghiceanu și a remarcabilelor lor desoperiri, continuând apoi cu mai recente cercetări reluate de Nicolae Constantinescu. Excursul istoric asupra rezultatelor campaniilor arheologice, studiilor de istorie și istoria artei, epigrafice, desfășurate sub egida Comisiunii, servește în același timp pentru noi considerații și concluzii asupra monumentului de la Curtea de Argeș.

Pentru menținerea audienței în același cadru, următoarea comunicare a fost susținută de către dñii *Constantin Bălan și Dan Mohanu*, intitulată „Cercetări de stratigrafie a picturii și epigrafiei la biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș”. Dl Dan Mohanu a prezentat rezultatele ultimei campanii de restaurare a frescelor, insistând asupra necesității unui atent studiu al stratigrafiei picturii, ce poate fi asemănat cu o adevărată arheologie a straturilor ce se succed. Despre inscripțiile din deschiderea amenajată în zidul dintre naos și pronaos, cuprinzând denumiri de grămătică și paraclisarihi, a vorbit dl *Constantin Bălan*. Unele litere ale graffitelor din încăperea devenită mai târziu tainiță, dovedesc, după aprecierile domniei-sale, o asemănare până la suprapunere cu acelea din inscripția purtând vestea morții lui Basarab. Constatarea faptului că autorul graffitelor a urmărit să evite fisurile deja existente ale picturii de sec. XIV și identificarea domnilor menționați cu Neagoe Basarab și Alexandru al II-lea Mircea au permis datarea inscripției în cursul secolului XVI.

„Pe urmele ctitoriilor lui Nicodim”, comunicarea dlui *Gheorghe I. Cantacuzino* a urmărit prezentarea cercetărilor arheologice inițiate de Comisiunea Monumentelor Istorice, conduse de Virgil Drăghiceanu la Vodița și Tismana, precum și a celor reluate mai târziu de către autor, alături de noile cercetări de la Prislop și Valea Motrulei.

Dna *Luminița Dumitriu* a susținut comunicarea „Mănăstirea Cusici date istorice și arheologice” reprezentând rezultatele ultimei campanii de cercetare arheologică la acest monument. Săpătura efectuată în interiorul și la exteriorul bisericii a adus noi date referitoare la tehnica de refacere a bisericii actuale, prin descoperirea fundațiilor edificiului inițial, ce mai păstrează pe latura sudică a pronaosului urme de pictură, fundații databile după tipologie în secolele XIV–XV.

Comunicarea dnei *Cristina Crăciun*, „Precizări privind siturile arheologice din zona Ostrov-Rasova, jud. Constanța” bazată pe prelucrarea fotografiilor DMASI și cercetarea aerofotografică a vestigiilor arheologice a adus noi precizări și propuneri de înscrieri în lista monumentelor, marcări și delimitări mai precise a siturilor.

A doua zi a lucrărilor secțiunii, al căror moderator a fost dl *Petre Alexandrescu*, a început cu comunicarea „Cercetarea arheologică și istorică pentru restaurarea cetății de la lenisala” realizată de un colectiv interdisciplinar format din dra *Raluca Verussi* și dñii *Sergiu Iosipescu, Albert Baltres, Dan Nicolae*. Aceasta cuprinde rezultatele cercetărilor arheologice din 1991 și ale studiului geologic din 1992, cercetări care au permis stabilirea contextului istoric în care a fost ridicată și a funcționat cetatea medievală de la lenisala.

Menținându-se în același cadru geografic, dna *Doina Mândru* s-a referit la „Picturi murale bizantine la Niculițea”. Domnia-sa reia rezultatele studiilor multiple întreprinse în vederea restaurării bisericii, referindu-se în mod special la descoperirea, pe porțiuni reduse, a unei fresce mai vechi. Fragmentele mici ale unor figuri umane, dar cu unele trăsături vizibile, cromatica dominantă de verde și brun, precum și considerații de ordin stilistic, determină atribuirea frescelor începutului de secol XIV.

Ultima comunicare susținută a aparținut dnei *Lucia Ionescu*, despre „Un iconostas din secolul al XVIII-lea din Iași, aparținând bisericii Sfinților Teodori”. Biserica, construită în stilul barocului târziu moldovenesc, conține un iconostas impresionant prin poziția șirului de icoane și prin aspectul general. Iconostasul cuprinde icoane din trei epoci diferite – cele împărătești datând din sec. XVII, cele de praznic din sec. XVIII, poalele de icoane și medalioane aparținând sec. XIX.

În ciuda faptului că lucrările susținute aparțineau unor domenii destul de diferite, comentariile și discuțiile purtate la sfârșitul celor două zile au dovedit interesul general față de temele abordate și față de calitatea studiilor prezentate, precum și importanța acestora în cadrul lucrărilor de restaurare a monumentelor.

RALUCA VERUSSI

Lucrările Secțiunii de arhitectură, conservare, restaurare și inventariere s-au desfășurat începând din după-amiaza zilei de 29 octombrie până în după-amiaza zilei de 30 octombrie, cuprinzând prezentarea unor lucrări de cercetare cu tematică foarte diferită caracterizată însă de aceeași seriozitate a analizei și pasiune pentru patrimoniul arhitectural.

Joi, 29 octombrie lucrările au avut ca moderator pe prof. dr. arh. *Sanda Voiculescu*.

Prima lucrare „Restaurarea mănăstirii Hurezi – Vâlcea” susținută de *Cristina Ionescu* a făcut parte din categoria lucrărilor de istoria restaurărilor, prezentând șantierul CMI de la Complexul mănăstirii Hurezi începând din 1905 până în 1947, când Comisiunea a fost în mod abuziv desființată.

Următorul subiect a fost dezvoltat de dl *Iulian Cămuș* și s-a referit la „Strămutarea bisericii-monument istoric din Boncea – jud. Gorj”. Biserica de lemn, ridicată în 1773, a suferit de-a lungul timpului multe intervenții, ultima fiind strămutarea ei pe baza unui proiect complex prezentat în sesiune.

Domnul *Claudiu Moldoveanu* a făcut o prezentare a studiului „Cercetări preliminare ale picturii pronaosului mănăstirii Snagov” în care a expus degradările apărute în frescă și soluțiile propuse pentru conservarea și restaurarea ei.

În continuarea lucrărilor s-au purtat discuții în legătură cu lucrările prezentate la care au luat cuvântul: dl *A. Trișcu*, dl *A. Pănoiu*, dna *Sanda Voiculescu*, dna *Sanda Ignat*, dl *Pavelescu*, dl *Liviu Brătuleanu* și alții.

Prima parte a celei de-a doua zi a lucrărilor a avut ca moderator pe dna *Eugenia Greceanu* și a debutat cu expunerea dlui *Gh. Sebestyen* cu titlul

„*Utem vorbi de o școală de pictori la igăraș?* Se dezvoltă aici activitatea eslelor pietrarilor din zona igărașului, cu influențele primite din na Sibiului și Țării Românești, în ima jumătate a secolului al XVI-lea. upă prezentarea comunicării au avut c discuții pe marginea ei, luând ivântul dna Greceanu, dna A. zzilă.

În continuare dna *Adriana Buzilă* a prezentat lucrarea „*Proiect de hitectură socială în documentele offbauamt-ului privind Banatul sec. VIII*”. S-au evidențiat direcțiile dezvoltării zonei Banatului, regiune ce ma să devină un model pentru iperul austro-ungar, proiectul de rtiere muncitorești, cu case cu zolvări diferențiate de partiuri în ncție de nivelul intelectual și social proprietarului, case patriarhale izate, școli spitale, cu case ale edicilor, lucrări edilitate și de treținere. Discuțiile pe marginea crărilor au fost purtate de dna receanu, dna Sanda Ignat.

Dna *Liliana Roșiu* – a susținut rarea „*Biserici de lemn din Banat precupăriile Comisiei onumentelor istorice*”. S-a prezentat tivitatea din perioada 1921–1940 a omisiei pentru Banat a onumentelor istorice, caracterizată o etapă de cercetare și publicare. oblema bisericilor din lemn trebuie zolvată prin lege, ele intrând sub gim de protecție.

A urmat prezentarea lucrării *„Cetatea Giurgiu – probleme de rceretare și punere în valoare”*, isținută de arh. Gh. Sion. S-au ezentat planșe desenate cu rsele etape de dezvoltare a cetății o analiză comparativă cu alte cetăți r zone. Discuțiile au fost purtate de ia Ignat, dl Păunescu, dna receanu, dl Sebestyen, dl Andronic.

Dl *Alex. Andronic* a prezentat o crare foarte interesantă despre tivitatea de restaurare a C.M.I. la și, cu exemplificări de lucrări de staurare a bisericilor lui Ștefan cel are.

În continuare dl arh. *Cristian ăcăcescu* a expus lucrarea „*Marcel ncu – arhitect*” în care din activitatea ât de bogată a acestui artist de angardă a ales zona lucrărilor de hitectură.

Dna *Viorica Pisică* a prezentat udiul „*Construirea palatului ministrativ de la Galați de către I. incu*”, o foarte interesantă analiză a ocesului de proiectare.

Dl *Liviu Brătuleanu* a prezentat în ntinuare lucrarea „*Cuhnia*, rezultat înrăurilor orientale în arhitectura

românească”. Plecând de la definiția termenului s-a făcut un scurt istoric al acestei funcțiuni din punct de vedere al rezolvării spațiale și a influențelor primite din Orient precum și a răspândirii pe teritoriul țării noastre. Discuțiile pe această temă s-au purtat de dl *Cristian Brăcăcescu*, dna *Pisică*, dna *Greceanu*.

În cea de-a doua parte a zilei, moderatorul lucrărilor a fost dna *Sanda Ignat*.

Prima expunere a fost susținută de dna *Anca Brătuleanu* „*Programele arhitecturii de zid din Valahia secolelor XVII–XVIII*”. Lucrarea evidențiază necesitatea organizării studiului istoriei arhitecturii plecând de la analiza programelor de arhitectură specifice epocii. Discuțiile au fost purtate de *T. Sinigalia*, *Gheorghe Cantacuzino*.

În continuare *Ioana Panait* a prezentat lucrarea „*Valoarea artistică a bisericilor de lemn*”, un scurt istoric al bisericilor de lemn ce au premers arhitectura bisericilor de zidărie.

Dl *A. Pănoiu* în lucrarea „*Paraclisul Episcopiei Râmnicului din București*” a adus numeroase date despre proiectul care trebuie să premergească acest edificiu.

CRISTINA IONESCU

Ultima zi a sesiunii a fost consacrată prezentării *activității de inventariere exhaustivă a satelor din zona de colonizare germană*, în cadrul proiectului comun româno-german. Moderator al secțiunii: dr. arh. *Peter Derer*.

Lucrările au fost deschise de dr. *Cristoph Machat* de la Biroul Rhenan pentru protecția Monumentelor, președintele Statului Cultural al Sașilor din Germania, care a făcut o prezentare generală a proiectului. S-a relevat faptul că inventarierea monumentelor din aceste sate este o activitate cu caracter de urgență, având în vedere masiva părăsire a acestora de către etnicii germani și chiar și de către români, locul lor fiind luat de către o populație care nu posedă a civilizație a locuirii adecvată, fapt care duce la degradarea rapidă a unui fond arhitectural deosebit de valoros și bogat.

Obiectivele principale ale acțiunii, așa cum au rezultat ele și din comunicări, sunt:

– identificarea și fotografierea clădirilor valoroase;

– studierea și întocmirea de fișe de evidență pentru clădirile cele mai valoroase, parametrii luați în considerare fiind datarea locuinței și anexelor, distribuția interioară a locuinței, decorația exterioară, materiale și tehnici de construcție, valoarea anexelor, modul de ocupare al parcelei, modul de acces în gospodărie.

– întocmirea fișelor de localitate (date istorice și date privind structura localității), operațiune efectuată de echipele de inventariere în colaborare cu un colectiv de la Centrul de Studii Sociale din Sibiu, condus de dr. arh. *Paul Niedermaier*.

Prezentarea structurii acestei ultime fișe a constituit subiectul comunicării domnului dr. *Paul Niedermaier*.

După acest excurs teoretic au urmat comunicările, „practice” legate de inventariere, fiecare din cele patru colective participante prezentând câte o fișă de localitate, de biserică, de locuință și de obiect mobil. Au fost prezentate satele *Petriș (Petersdorf)* – colectivul de la Cluj: dr. *Marius Porumb*, *Nicolae Sabău* și *Andrei Kovacs*; *Homorod (Hamruden)* – echipa de la Academia de Arte Frumoase din București: dr. *Corina Popa* și asistent *Carmen Popescu*; *Drăușeni (Draas)* – echipă D.M.A.S.I.: *Josefina Postăvaru* și *Ioan Andron* și *Cața (Katzendorf)* – echipă D.M.A.S.I.: *Adriana Stroe* și *Aurelian Stroe*.

În încheiere au fost expuse problemele pe care le ridică executarea de relevée în cadrul acestui proiect. *Sebastian Szaktila*, student la faimoasa *Fachhochschule* din *Karlsruhe*, a prezentat relevul bisericii din *Drăușeni*, cu observații asupra cauzelor de degradare. *Arhitectii Anișoara Sion* și *Kovacs Josef* au exemplificat folosirea tahimetrului electronic în relevul cetății țărănești de la *Viscri (Deutsch-Weisskirch)*. *Arhitectul Benczedi Sandor*, de la Muzeul județean din *Sf. Gheorghe*, a prezentat relevul fostei biserici evanghelice din *Pietriș*.

Comunicările au scos în evidență nu numai avantajele sistemului inventarierii exhaustive a localităților, ci și situația dramatică a valorosului fond construit din respectivele sate.

ADRIANA STROE

AURELIAN STROE

COLOCVIUL „PROTECȚIA MONUMENTELOR ȘI PATRIMONIULUI LOR ARTISTIC ÎMPOTRIVA DELICTELOR ȘI DISTRUGERILOR VOLUNTARE”

Anvers, 3-6 noiembrie, 1992

Colocviul organizat de Consiliul Europei la Anvers-Belgia pe tema protecției monumentelor și a patrimoniului lor artistic împotriva delictelor și distrugerilor voluntare a avut loc între 3-6 nov. 1992, în ambianța oferită de complexul fostului spital medieval Elzemed, restaurat și amenajat ca centru social-cultural de către Fundația regelui Baudouin. Au participat cca. 100 de persoane, din 15 state europene, în majoritate specialiști în protecția și conservarea patrimoniului, reprezentanți ai producătorilor de materiale și tehnologii utilizate contra incendiilor, furtului și vandalismelor, precum și ai altor profesioniști legate de prevenirea acestui tip de delict.

Constatarea că riscurile datorate fenomenelor naturale și acțiunii zilnice a agenților atmosferici sunt mai puțin dăunătoare monumentelor decât actele datorate acțiunii distructive a oamenilor (intervenții abuzive, neglijență furturi, vandalisme – ce vizează în special patrimoniul mobil al monumentelor) e un fapt general admis.

Colocviul și-a propus o dezbatere asupra măsurilor concrete cerute de

protecția legală a monumentelor istorice și a patrimoniului artistic conținut, respectiv a cadrului juridic ce vizează împiedicarea distrugerii, periclitării și vătămării bunurilor culturale, precum și mijloacele tehnice avute în vedere în special în asigurarea securității monumentelor și protecției patrimoniului mobil contra furturilor, vandalismelor și incendiilor, pentru analizarea eficacității acestora prin prisma posibilităților oferite de evoluția recentă a tehnologiilor avansate.

Principalele categorii tematice ce au făcut obiectul comunicărilor și discuțiilor purtate au fost:

- Implicațiile de ordin social, tehnic și juridic ale responsabilităților privind protecția bunurilor culturale prin mijloace organizatorice, structurale sau tehnice.

- Mijloace de asanare a traficului ilicit în comerțul internațional de artă.

- Cooperarea internațională în problema prevenirii infracțiunilor vizând bunurile culturale.

- Situația specifică creată în țările Europei de Est.

- Asigurarea patrimoniului față de diferite categorii de factori distructivi.

- Protecția contra incendiului; operațiuni de salvare după incendiu.

- Mijloace tehnice de prevenire și protecție a bunurilor culturale.

Situația (considerată ca optimă) de menținere a obiectelor de patrimoniu mobil în cadrul lor de organizare impune inventarierea tuturor acestor obiecte, în baza datelor centralizate putând fi urmărite și obiectele dispărute. Această activitate se face cu îmbogățirea mijloacelor tehnice ce contribuie la asigurarea bunurilor culturale.

În încheierea Colocviului, în baza analizei multidisciplinare a problemelor ridicate de tematica dezbătută, s-au redactat recomandările ce vor fi transmise Convenției Culturale Europene, cu accent pe necesitatea promovării studiului interdisciplinar destinat inventarierii posibilităților de distrugere și evaluării prevenirii riscurilor, după un model global, incluzând toate mijloacele umane, fizice, electronice.

MARINA ILIESCU

„BURG ȘI MODERNITATE”

Bistrița, 26-27 noiembrie, 1992

În perioada 26-27 noiembrie 1992 s-au desfășurat în orașul Bistrița, județul Bistrița-Năsăud, lucrările colocviului „Burg și modernitate”, manifestare ce a prilejuit o așteptată întâlnire între specialiști și administrația locală, pe de o parte, și între specialiștii din cadrul D.M.A.S.I. și din Comisia Zonală Transilvania Est, pe de altă parte.

În deschiderea colocviului a avut loc, sub egida „Comunicări proiecte, abordări”, o dezbatere privind șansele și soluțiile abordabile pentru revitalizarea centrului istoric bistrițean și reintegrarea sa în existența social-economică a orașului. De la o prezentare teoretică a noțiunii de centru istoric și a modului în care se

poate reglementa integritatea, dar și viața unei astfel de zone rezervate, s-a trecut la analiza situației concrete de la Bistrița. Dl. Florin Iliescu (R.A.G.C.) a subliniat faptul că, pe plan local, dorința de a găsi o rezolvare arhitectonică unitară pentru centrul istoric este anterioară anului 1989 și s-au elaborat deja proiecte (parțiale) în acest sens, dar nu au existat niciodată mijloacele materiale necesare pentru intervenții extinse. De fapt, în ultimii 50 de ani aproape că nu s-a investit nimic în zona veche a orașului, ceea ce a determinat o acumulare de probleme; în prezent, aceste probleme trebuie sistematizate, iar rezolvarea lor programată în timp, ținând cont de priorități – desigur în limita fondurilor

disponibile. Dl. Victor Michiu, arhitectul șef al Consiliului Județean, a arătat că, în general, aceste priorități se cunosc (infrastructura, pavajele, fațadele etc.), dar din punct de vedere material șansele trecerii la acțiune sunt limitate, Prefectura neavând la dispoziție fonduri pentru cultură(!). Șeful serviciului urbanism, dl. I. Marica, ne-a oferit spre finalul discuției câteva vești – în sfârșit! – bune. Am aflat astfel că Primăria, RENEL, RAGC-ul și Poșta au luat inițiativa de a finanța un program de ridicare topografică și de introducere în calculator a tuturor utilităților – ceea ce va permite nu numai cunoașterea detaliilor, dar și coordonarea permanentă a acțiunilor celor patru instituții menționate. S-au inițiat și

câteva acțiuni foarte importante, cum ar fi: oprirea circulației în centrul istoric prin devierea drumului european; modificarea sistemului de canalizare; introducerea gazului metan; eliberarea unor imobile de pe strada Liviu Rebreanu și introducerea lor în reparații capitale.

Desigur că, în momentul acesta, se poate vorbi mai mult de intenții decât de realizări propriu-zise. Însă, începutul fiind oarecum făcut, edilii Bistriței par a fi optimiști în ceea ce privește viitorul orașului vechi. Cât despre prezent, am adăuga noi, el se arată ozim sub haina tristă a neglijenței și semiabandonului; în plus, trecând peste legislația existentă, în zona de rezervație arhitecturală se mai și construiește – cuburi de beton care ignoră orice tradiție și orice respect pentru ambient...

Expoziția „Bistrița – imagine și document”, vernisată în prima zi a colocviului, a fost concepută ca o invitație, la meditare asupra destinului acestui oraș. Propunându-și reconstituirea, prin imagini și documente, a farmecului burgului medieval, expoziția demonstrează că un oraș înseamnă o anumită culoare în istoria unei zone și, uneori, a unei națiuni – iar această culoare se răsfrațe adesea în oamenii care-l locuiesc. Pentru regăsirea și întregirea identității bistrițenilor, este necesar ca ei să devină din populație cetățeni ai orașului, să capete sau să recapete conștiința că locul acesta este impregnat de o istorie aparte. Valoarea de ansamblu a burgului se descrie din ritmurile sale interioare, dintr-o anumită alternanță între gol și plin, dintr-o anumită culoare predominantă sau o anumită tramă

stradală. Aceste detalii”, adesea ignorate, trebuie cunoscute în evoluția lor pentru ca astfel să pătrundă în conștiința comună și să ducă la renașterea respectului și admirației față de ceea ce s-a mai păstrat. Deci o invitație care, sintetizând datele și îndemnul sale, se transformă pe nesimțite într-un adevărat apel, după cum de altfel au subliniat, în emoționantele cuvinte de deschidere, dl. Corneliu Gaiu, director al Muzeului Județean și d-na Gabriela Rădulescu, arheolog la aceeași instituție.

Expoziția a reunit o serie de planuri de arhivă, care marchează evoluția orașului și a fortificațiilor sale într-o primă etapă, între 1175 și 1350, și apoi, la intervale cronologice mai largi, până la sfârșitul evului mediu târziu. Sunt expuse și vechi imagini (xilografuri, fotografii) care redau orașul într-o perspectivă ce astăzi nu mai există. Documentele prezentate, provenite integral din arhiva orașului, descriu evoluția statutului politic al Bistriței, drepturile și libertățile de care a beneficiat în diferite perioade istorice, relațiile strategice și economice cu Moldova etc. Nu trebuie uitat nici fondul de carte expus – publicații din secolele XVII–XX, provenite în mare parte din colecția fostului Liceu Evanghelic.

Pentru viața culturală a orașului, expoziția deschisă la Muzeul Județean apare ca o manifestare deosebită, prin materialele selectate și, nu în ultimul rând, prin modul de expunere. Totodată se reflectă aici o preocupare ce o dorim materializată în mod concret de aceia care, acum, se constituie în factori de decizie la nivel local.

Întâlnirea de la Bistrița a prilejuit totodată organizarea unei ședințe a Comisiei Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice pentru Transilvania Est; cu toată participarea redusă din partea membrilor Comisiei, au fost abordate o serie de probleme precum: stabilirea competențelor de avizare pentru categorii de monumente, respectiv de lucrări, fixarea unei grile care să limiteze competența de proiectare etc.

În ultima zi a colocviului discuțiile au fost continuate pe teren; s-au vizitat șantierul de restaurare de la Biserica Evanghelică din Târbuiu (monument din secolul XVI), precum și o serie de clădiri din Bistrița. Reprezentanții D.M.A.S.I. (arh. M. Iliescu și arhg. D. Marcu) au efectuat de asemenea o deplasare la Rodna, deplasare cauzată de intențiile comunității baptiste din localitate de a-și construi o clădire de cult în apropierea monumentului istoric „Ruinele Mănăstirii Dominicane”. A fost un prilej pentru a îmbogăți lista mănăstirilor istorice din acest sat, care, deși nu păstrează aproape nimic din înfloritoarea localitate medievală ce a fost, deține încă un important fond arhitectural din secolele XVIII–XIX.

Rezumând, cele două zile ale colocviului de la Bistrița s-au dovedit extrem de folositoare, atât pentru gazde cât și pentru invitați; este, fără îndoială, marele merit al inițiatorilor și organizatorilor – Muzeul Județean Bistrița, de a fi știut să aducă în atenție acele probleme asupra cărora este într-adevăr momentul să ne concentrăm acum.

DANA MARCU

În zilele de 1, 2 și 3 decembrie 1992 s-au desfășurat la Muzeul Bran lucrările *Sesiunii Naționale de Etnologie și Muzeologie Etnologică* sub auspiciile Direcției Muzeelor și Colecțiilor, a Muzeului Bran și a Muzeului Civilizației Populare din România.

Manifestarea s-a desfășurat centrându-se pe trei teme:

1. Omul. Spațiul. Timpul – identitatea culturală a satului relevată prin așezare, construcții obiecte, spiritualitate.

2. Etnologia de urgență: muzeologia etnologică românească în căutarea răspunsurilor la întrebările care se pun muzeelor de profil la scară europeană, în noua conjunctură socială și politică:

a) modernizarea demersului expozițional, bogăția și diversitatea colecțiilor, publicul, identitate teritorială – în cadrul evoluției economice a societății românești și a evoluției culturale la nivel european;

b) pregătirea întâlnirii de la Paris, în 1993, a muzeelor de etnologie din Europa – prezentarea în premieră a lucrărilor pe care le va prezenta la Paris delegația română.

3. Rapoarte de cercetare în teren și muzeu.

Cercetarea așezărilor rurale și inventarierea monumentelor etnologice a constituit subiectul mai multor referate; dna Georgeta Stoica și dna Paula Popoiu au prezentat metodologia cercetării etnologice a așezărilor și arhitecturii în județul Tulcea, reprezentantul D.M.A.S.I. a expus metodologia inventierii monumentelor din așezările săsești – în cadrul colaborării cu Asociația Culturală a Sașilor Transilvăneni din Germania – detaliind metodologia de întocmire a fișei de localitate și prezentând ca exemplu fișa satului Viscri.

Aplicarea etnologiei „de urgență” în satele săsești din zona Rupea, cu referire specială la patrimoniul etnologic mobil, a fost subiectul comunicării dnei Ligia Fulga. Din intervențiile participanților la acest subiect s-a desprins concluzia că fiecare metodologie de cercetare și inventariere este valoroasă în sine, dar ar fi utilă o coordonare a acestor eforturi paralele.

Cele două documentare pe bandă video prezentate la sesiune;

Coloniile germane din Dobrogea (autor Paula Popoiu) și Văratul în Munții Branului de Ioan Prahoveanu s-au bucurat de aprecierea întregii audiențe, ele dovedind că un film realizat de un specialist, în pofida unor inerente imperfecțiuni tehnice este superior – sub aspect documentar – realizărilor similare ale studiourilor profesioniste.

Sesiunea a prilejuit foarte interesante intervenții, pe care datorită spațiului limitat nu le putem detalia, dar merită să le subliniem pe cele ale dlor prof. Radu Florescu, Corneliu Bucur, Ioan Godea, dr. Tiberiu Graur care au relevat cota de nivel mondial la care se situează activitatea muzeelor românești.

Ultima zi a reuniunii a fost rezervată vizitării împrejurărilor Branului, a unor instalații tehnice de prelucrare a firelor și țesăturilor din lână: Muzeul Bran intenționează crearea în zonă, a unui ecomuzeu care să valorifice cultural dar și turistic valențele peisajului natural, al arhitecturii țărănești, și al ocupațiilor tradiționale.

IONIȚĂ ANDRON

MONUMENTS HISTORIQUES,

nr. 182, iulie – august 1992

Numărul 182 al periodicului „Monuments historiques” este consacrat în întregime monumentelor și siturilor istorice și naturale din Franța incluse pe Lista patrimoniului mondial cultural și natural:

Valea Vézère cu grotle pictate; Vezelay, bazilica și colina; Chartres, catedrala; Versailles, palatul și parcul; Mont-Saint-Michel cu golful; Fontenay, abația cisterciană; Chambord, castelul cu domeniul; Fontainebleau, palatul și parcul; Amiens, catedrala; Arles, monumentele romane și romanice; Arc-et-Senans, salina regală; Capurile Giroata și Porto și rezervația naturală Scandola; Nancy, piețele Stanislas, Carrère și Alliance; Saint-Savin – sur – Gartempe, biserica – picturile murale; Apeductul din Gard; Strasbourg, „Grande-Ile”; Reims, catedrala, palatul Tau și bazilica Sf. Remi; Paris, cheiurile Senei.

Prezentarea celor 19 monumente este concepută ca un rezumat al fișei de înscriere, accentuându-se asupra justificării criteriilor de includere în Listă; notele de prezentare impresionează prin concizie, dovadă a unei profunde cunoașteri a subiectului.

Aceste note sânt însoțite de nouă comunicări prezentate la „Ziua franceză a patrimoniului mondial” (22 iulie 1992, Paris) la care se adaugă un articol scris special pentru acest număr al revistei. Articolele pot fi împărțite, conform subiectului dominant în trei grupe:

A. Probleme teoretice și practice legate de apariția noțiunii de patrimoniu cultural și natural, demersurile necesare elaborării criteriilor de înscriere a unui monument pe Lista patrimoniului mondial („*Un jalonnement historique, un grand spectacle émotionnel*” al lui Michel Parent) modul de aplicare a acestor criterii în selectarea

monumentelor și siturilor din Franța pentru Lista patrimoniului mondial, precum și modul în care evoluția cunoștințelor despre monumente și evoluția gustului au putut influența definirea și extinderea noțiunii de monument istoric în Franța („*Le Patrimoine, expression des connaissances*” de Françoise Bercé), extinderea acestei noțiuni prin apariția unor noi categorii de monumente istorice („*Jardins, sites naturels et cultureles de yes Lusnbühl*”).

B. Diverse moduri de utilizare a patrimoniului (de altfel chiar titlul unui articol de Françoise Choay), analizând modul în care se poate ajunge la un compromis rezonabil în antinomia între „a proteja” și „a face cunoscut”, și evoluția ideii de protecție a monumentelor în relație cu publicul, de la primele reglementări propuse de Vitet în prima jumătate a secolului trecut, și anume scoaterea din uz și circuit a monumentelor, până la integrarea lor, revitalizarea, inventarea eventuală de noi funcții – acțiune care cere tact, imaginație, abilitate tehnică pentru a nu deforma monumentul („*Les divers usages du patrimoine*” de Françoise Choay).

Modul în care o bună utilizare a monumentului poate duce la o mai bună cunoaștere a acestuia, deci la constituirea unei notorietăți este exemplificată prin analiza punerii în valoare a unei construcții cu caracter preponderent industrial – salina regală de la Arc-et-Senans („*Patrimoine et pratiques sociales*” de Gérard Monnier).

Aceluiași grupaj îi aparține și articolul „*Patrimoine et tourisme*” al lui Jean-Pierre Babelon, care descrie soluțiile adoptate pentru a evita daunele pe care un aflus de vizitatori le-ar putea aduce parcului, de curând restaurat, de la Versailles.

C. Doctrine de restaurare ar putea fi subiectul celui de-al treilea grupaj, cuprinzând:

– „*Patrimoine et exigences doctrinales*” de Michael Jantzen, – analiză a influențelor pe care diversele epoci le-au avut asupra doctrinelor de restaurare;

– „*Patrimoine et exigences techniques*” de Alain-Charles Perrot, care recomandă două poziții fundamentale în abordarea monumentului – respectul și umilința în măsura în care monument = document, deci orice intervenție asupra acestuia poate fi o falsificare a documentului. Articolul se constituie de asemenea într-o pledoarie pentru abordarea cu discernământ și prudență a noilor tehnici de analiză, a noilor materiale puse la îndemână de evoluția științei.

– „*Patrimoine, abords et insertion*” de Joseph Belmont tratează o problemă de mare actualitate și pentru instituția noastră – problema inserțiilor în zonele de protecție ale monumentelor istorice sau în rezervațiile de arhitectură și urbanism.

Considerând că este necesar a concilia caracterul imuabil al măturii istorice cu evoluția actuală a orașului și de asemenea că protecția, cu constrângerile pe care le impune, departe de a fi o frână poate da un imbold creației arhitecturale („experiența dovedește că un creator de talent bine orientat va ști să rezolve indiferent ce problemă, în timp ce un creator fără talent nu va ajunge niciodată la aceasta, chiar asistat și corijat în permanență”), autorul consideră că protecția (și respectiv modalitățile de inserție) se stabilește în funcție de context, iar pentru a diminua riscul subiectivității avizelor date propune:

– definirea cât mai precis a obiectivelor protecției (în funcție de caracteristicile generale ale zonei:

scară, ritm, material, etc.); ierarhizarea gradelor de protecție în funcție de valoarea monumentului, variind între mondial și local; prevederea instanței de apel în caz de litigiu.

Între cele două soluții posibile în cazul unei inserții într-o zonă de interes istoric – mimetism și afirmarea epocii moderne printr-o arhitectură proprie – cea de-a doua îi pare mai satisfăcătoare, veritabila miză fiind alegerea unui creator de talent.

Consideră de asemenea că și în cazul descentralizării (tendință actuală în Franța), statul trebuie să-și conserve un număr de responsabilități în protecția patrimoniului și să promoveze o arhitectură și un urbanism de înalt nivel.

„*Politique du patrimoine et pollution*” de Jean Claude Richez oferă ca model de acțiune a autorităților locale în protejarea și conservarea monumentelor și a climatului istoric, orașul Strasbourg.

Nu lipsit de interes este „*Magazinelul*” – sumă de note privind cărți, expoziții, conferințe, dintre acestea cel mai plin de interes fiind „*Intentions analogues procedant en ordre dispersé*”, descriind sistemele de protecție ale monumentelor în 19 țări europene și din afara Europei.

Scopul anchetei nu este analiza filozofiei legislației de protecție, ci aspecte mult mai practice, legate de execuția legilor de protecție: existența gradelor diferite de protecție, circumstanțele și efectele protecției, stabilirea programelor de restaurare (inițiative, autorizații de lucru și controlul lucrărilor, proceduri de consultare și alegerea antreprizelor, ideea de licitație pe operații pentru a favoriza micile întreprinderi specializate).

Chiar dacă nivelul atins în interesul arătat monumentelor este atât de diferit în cele două țări, Franța și România, lectura acestui număr al revistei este profitabilă pentru specialistul român, atât pentru cantitatea de informații conținută cât mai ales pentru sesizarea metodelor de abordare a problemelor atât de complexe ale protecției monumentelor istorice.

21 01 1993

ADRIANA STROE

HISTORIC PRESERVATION, martie – aprilie 1992

Această revistă este o publicație a fundației „National Trust”, care se ocupă cu activitatea de restaurare și conservare a monumentelor istorice în Statele Unite și în lume.

Prezentând direcțiile în care acționează diversele firme de proiectare, restaurare și conservare de monumente istorice, revista demonstrează necesitatea și economicitatea revitalizării și integrării monumentelor istorice în viața colectivităților cărora le aparțin.

Astfel, este prezentată activitatea firmei „Ann Beha Associates” a cărei fondatoare, arhitecta Ann Beha, este după părerea unor critici de arhitectură americani „un pionier al arhitecților restauratori” (p. 12).

Un important spațiu în economia revistei îl ocupă prezentarea de monumente istorice, cum ar fi Misiunea San Antoniu de Valero creată în 1718 de călugării franciscani de origine spaniolă, veniți să-i creștinezizeze pe indieni și să întărească prezența spaniolă pe malurile fluviului Rio Grande (pag. 16).

Foarte interesant din punctul de vedere al manageriatului în domeniul restaurării monumentelor istorice este articolul „*Perfect Fit*”, care prezintă revitalizarea clădirii United Hebrew Temple din St. Louis, Missouri de către Missouri Historical Society, care a propus reamenajarea imensei cupole a templului într-o sală de lectură a bibliotecii fundației (pag. 20).

Revista prezintă și propune cititorilor săi trasee turistice-istorice pentru perioada vacanțelor (p. 17).

Articole interesante și cu tematică variată cum sînt: „*Palladian Splendor*” (p. 28) – prezentarea unei excursii organizată de National Trust în Italia, pe urmele marelui Palladio, sau „*On Top of the World*” (p. 40) – portretul directorului organizației „World Monuments Fund” care se ocupă cu salvarea patrimoniului cultural internațional prin acțiuni de restaurare și conservare în lumea întreagă (Cambogia, Italia, România, Mexic, Maroc, Spania etc.) realizate cu mult profesionalism și argumetate cu fotografii de foarte bună calitate fac interesantă și plăcută lectura revistei.

CRISTINA IONESCU

„SYMPOSIUM EUROPEEN DES ANTREPRISES DE RESTAURATION DU PATRIMOINE MONUMENTAL” Strasbourg, 19–20 juin 1991. Conseil de l'Europe. Assemblée Parlementaire, febr. 1992.

Organizat de Consiliul Europei și Gruparea Franceză a Antreprizelor de Restaurare a Monumentelor Istorice, simpozionul a fost găzduit, în vara anului 1991, de unul dintre cele mai impozante centre culturale franceze – orașul Strasbourg. Port fluvial, al doilea ca importanță datorită amenajării Rinului, metropolă de echilibru, minunata așezare franceză este și o capitală europeană: sediul consiliului Europei din 1949 și al Parlamentului European din 1979.

Lucrărilor acestui prim colocviu al specialiștilor în materie de patrimoniu monumental i-a fost dedicat numărul din februarie 1992 al publicației emise de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei din Strasbourg: „*Council of Europe-Conseil de l'Europe. Assemblée Parlementaire*”. Pe parcursul celor 64 de pagini ale fasciculei, cititorul ia cunoștință cu programa și desfășurarea simpozionului, cu alocuțiunile în rezumat ale vorbitorilor precum și cu lista participanților.

Simpozionul european al antreprizelor de restaurare a patrimoniului monumental se înscrie printre manifestările „*Rețelei europene a specialiștilor în probleme de patrimoniu monumental*”. Sensul sintagmei „patrimoniu monumental” este precizat de domnul Hervé Quélin, președintele Grupării Naționale a antreprizelor de Restaurare a Monumentelor Istorice din Franța în cuvântul de deschidere, și anume: „este vorba de monumentele protejate de lege, cca. 40 000 în Franța și mult mai multe în celelalte țări ale Europei.”

Participarea importantă la acest simpozion se explică prin necesitatea informației privind subiectele până acum neexplorate în comun de către antreprizele europene de restaurare și anume:

1. **importanța pieței.** Este vorba de estimarea importanței unei piețe europene de restaurare a monumentelor istorice, problema bugetelor atribuite lucrărilor de restaurare de către state, etc.

2. **organizațiile profesionale.** Această a doua temă a simpozionului

subînțelege natura specializată a lucrărilor antreprizelor de restaurare, natură distinctă de cea a lucrărilor altor antreprize clasice, specificitatea celor dintâi fiind marcată de o sensibilitate particulară și un sens artistic inspirat de respectul și notorietatea monumentelor asupra cărora se intervine.

3. **prepararea studiilor tehnice ale lucrărilor** – presupune pregătirea de studii prealabile de către arhitecți în colaborare cu diverși experți precum și elaborarea metodelor teoretice utilizate în lucrările de restaurare.

4. **protectionismul** – adică calificarea necesară activității de restaurare având drept scop încredințarea restaurării patrimoniului arhitectural unor persoane calificate, necesitatea creării unui sistem unic de recunoaștere mutuală, bazat pe criterii comune.

5. **metodele de restaurare a monumentelor istorice** Această temă aduce în discuție necesitatea utilizării materialelor substitutive, introducerea unor tehnici noi de conservare, avându-se, în vedere practicile doctrinei moderne de restaurare desprinse din Carta de la Veneția.

6. **formarea** – specialiștilor – este considerată de către participanții la simpozion ca fiind parte constitutivă a patrimoniului european, „câci iscusința tehnică este asemenea operelor-măturie ale acestui patrimoniu” (d-na Françoise Sabatier) Penuria acută a artiștilor specializați precum și a categoriilor de personal multidisciplinar pe șantiere face necesară atragerea consecventă a tinerilor spre profesia de conservator-restaurator, promovarea schimburilor europene bilaterale în acest domeniu, etc. Acest ultim punct de pe lista temelor Simpozionului s-a dovedit a fi de primă importanță.

Prezența românească la acest colocviu s-a manifestat prin participarea d-lui *arch. dr. Peter Derer*, directorul Direcției Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice din Ministerul Culturii, invitat special. În cuvântul la ședința de închidere, domnia-sa a făcut cunoscut celor prezenți „caracterul dezastruos al situației actuale din România, în sensul că” o mare parte a patrimoniului face, actualmente, obiectul unei distrugerii intenționate, datorită neglijenței, iar salvarea lui nu s-a pus încă nici cel mai mic interes.” Practicile vechii dictaturi continuă să se manifeste în diferite-regiuni ale țării. În locul unui dictator înverșunat

să distrugă patrimoniul se pare că, acesta din urmă, are acum mai mulți dușmani. În continuare, invitatul român a deplâns gravă penurie de materiale specifice lucrărilor de salvagardare a patrimoniului. Ajutorul acordat de către țările occidentale – cooperarea bilaterală cu Franța și, respectiv, cu Germania – s-ar dovedi de o valoare inestimabilă, a apreciat în încheiere reprezentantul român.

Lucrările de restaurare a monumentelor protejate – s-a subliniat în dezbaterile simpozionului – trebuie să facă obiectul unei atenții deosebite datorită capitalului cultural pe care acestea îl reprezintă.

Patrimoniul arhitectural, ca una din componentele moștenirii culturale comune, se cere a fi privit nu ca o sumă de culturi și civilizații, ci ca o sinteză a acestora. Un parteneriat în probleme de patrimoniu monumental european, atât de necesar, va trebui să țină seama de particularitățile culturale, de tradițiile și tehnicile locale foarte diferite unele de altele, să le respecte, să le perenizeze, o uniformizare în acest domeniu fiind extrem de dăunătoare.

Prima reuniune a șefilor de antreprize în probleme de patrimoniu monumental este după cum sublinia d-l Hervé Quélin – o etapă preliminară în schimburile și cooperarea mai apropiată între țările bătrânului continent, un punct de plecare pentru elaborarea unor rezoluții, pentru încheierea unor contracte permanente durabile.

CAMELIA ȘANDOR

EPHEMERIS NAPOCENSIS, II, 1992, Revista Institutului de Arheologie și Istoria Artei Cluj Napoca, Editura Academiei Române, 268 p., 61 planșe, 40 fig. în text

Al doilea număr al revistei, apărut la scurt timp după primul, are un număr sporit de pagini și de articole. Este împărțită în trei părți, caracteristice publicațiilor de acest gen: *studii; recenzii, prezentări de cărți, note; viața științifică a Institutului.*

Partea întâi, desigur cea mai consistentă, cuprinde 20 de studii, acoperind o paletă cronologică ce se întinde din epoca bronzului și până în evul mediu. Cum era de așteptat, cercetările s-au îndreptat cu predilecție către spațiul transilvănean și în special asupra perioadei dacice

și romane. Remarcăm printre semnături alături de nume binecunoscute ale arheologiei românești cu vechi state de serviciu, prezența a numeroși tineri ceea ce constituie o notă pozitivă a publicației.

Aceasta se deschide cu articolul colectiv al cercetătorilor Florin Gogîltan, Sorin Cociș, Adela Paki intitulat: „*Săpături de salvare la Cluj-Becaș, 1989*” (p. 4-17). Autorii se opresc îndeosebi asupra materialelor aparținând culturii Wietenberg, făcând o analiză a decorului cu împunsături succesive în bandă (Breite Absatzstich) și alcătuiesc cu această ocazie o listă ce se vrea completă a localităților cu astfel de descoperiri. Cele afirmate beneficiază și de o bogată ilustrație.

Studiul lui Valentin Vasilev cu titlul: „*Probleme privind cronologia epocii hallstattiene în aria intracarpatică a României*” III (p. 19-26), care se înscrie în preocupările constante ale autorului, vine să completeze cu noi date două articole mai vechi care-i aparțin dedicate epocii fierului.

Ion Horațiu Crișan în studiul său „*Granița de nord-vest a Daciei*” (p. 27-36) interpretând scrierile lui Caesar, Strabon și Plinius cel Bătrân precum și materialele arheologice descoperite în Slovacia, a căror ilustrație e înserată în text, ajunge la concluzia că Dacia în timpul lui Burebista avea granița de nord-vest pe Râul Morava.

Vasile Moga semnează un scurt articol intitulat: „*Depozitul de unelte agricole dacice de la Căpâlna*” (p. 37-38), în care prezintă un depozit ce cuprinde: brazdare de plug, seceri și cuțite, încadrate cronologic în secolele I-I d. Ch.

Gelu Florea în articolul „*Aspecte ale metalurgiei bronzului în așezările dacice în Munții Orăștiei*” (p. 39-47), pe baza descoperirilor în special de la Costinești, ajunge la concluzia că în secolele I-II d. Ch. metalurgia dacică era principala furnizoare de unelte și arme, pentru necesitățile proprii, atelierele metalurgice prelucrând în egală măsură fierul și bronzul, ultimul în special pentru bijuterii, piese de harnașament și alte mici obiecte de folosință cotidiană.

Aurel Rustoiu sub titlul: „*Un atelier de prelucrare a bronzului din cetatea dacică de la Bănița Jud. Hunedoara*”, legat de articolul precedent, prezintă unul dintre aceste ateliere, având și o ilustrație a obiectelor provenite de acolo, (p. 49-56)

Ion Glodariu, Eugen Iaroslavski, Adriana Rusu în „*Die Münzstätte von*

Sarmizegetusa Regia" (p. 57-68) prezintă condițiile de descoperire a ștanțelor monetare pentru monede de tip roman apărute la Sarmizegetusa Regia într-un atelier monetar, precum și considerații despre circulația monedei romane înainte de cucerirea Daciei.

Nicolae Gudea în studiul cu titlul: „*Archäologische Forschungen auf dem Limes der drei Dakischen Provinzen und auf den Grenzen der benachbarten Provinzen Moesia Superior und Moesia Inferior, zwischen den Jahren 1983-1988*” (p. 69-93) trece în revistă cercetările arheologice efectuate în castele de pe limesul celor trei Dacii, precum și a celor două Moesii. Ilustrația este deosebit de bogată cuprinzând numeroase hărți și planuri de castre.

Dumitru Protase, Andrei Zrinyi în articolul: „*Inscripții și monumente sculpturale din castrul roman de la Brâncovenești (Jud. Mureș)*” prezintă toate monumentele epigrafice și sculpturile cu excepția ștampilelor tegulare descoperite în castrul de la Brâncovenești între anii 1970-1973 și aflate în Muzeul din Tg. Mureș. (p. 95-110).

Mihai Bărbulescu, Ana Căținaș se ocupă în articolul „*Inscripții dintr-un templu de la Potaissa*” (p. 111-124) așa cum spune și titlul, de prezentarea inscripțiilor aparținând templului de la Potaissa, aflate acum la Muzeul din Turda. Atât acest articol cât și precedentul sunt amply ilustrate cu cele mai reprezentative și mai bine conservate obiecte.

Dan Ruscu valorifică în „*Über die Kuchenmatrizen aus dem Heiligtum des Liber Pater von Apulum*” (p. 125-134), tiparele legate de cultul lui Liber Pater de la Apulum făcându-se analogii și comparații cu obiecte de aceeași natură din alte regiuni ale imperiului Roman.

În continuare Ligia Băieșan descrie o mască de cult aparținând aceleiași zeități apărută în timpul săpăturilor arheologice de la Apulum, în articolul: „*Eine Kultmaske Aus dem Heiligtum des Liber Pater von Apulum*” (p. 135-145).

Viorica Bolindeț sub titlul: „*Despre o masă română de la Apulum*” (p. 147-150), descrie un „monopodium” din secolele II-III, care se află în colecția Muzeului Unirii din Alba Iulia.

Dan Isac își intitulează studiul „*Prefecți Alae Silianae*” (p. 151-158) și stabilește existența a doi noi prefecți pe baza unor inscripții descoperite în castrul de la Gilău.

Coriolan Opreanu cu articolul: „*Date preliminare privind prelucrarea osului în secolele al IV-lea e.n. în așezarea de la Suceag (Jud. Cluj)*” (p. 159-168), se oprește asupra fabricării în special a pieptenilor, meșteșug cu o certă tradiție romană, care necesită o specializare aparte. Materialul osos furnizat de campania arheologică din 1991 este relativ redus; din această cauză asupra concluziilor planează o umbră de incertitudine, fapt sesizat și de autor.

Ioan Stanciu în articolul intitulat „*Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. Ch. și mileniul I d. Ch. în județul Maramureș*” (p. 169-191), prezintă cadrul geografic, factorii de influență asupra habitatului și repertoriul descoperirilor aparținând unei perioade de peste 1000 de ani din zona respectivă.

Ioana Bogdan Cățănicu semnând articolul: „*Poarta de est la Tropaeum Traiani*” reia problema legată de fazele consecutive ale porții, puse în evidență de săpăturile din anii 1970-1974, asupra cărora s-au exprimat opinii diverse. Bazându-se pe o amplă descriere și pe o ilustrație adecvată, autoarea consideră că a reușit să înlăture falsele probleme și speculațiile legate de acest subiect ale altor cercetători. (p. 193-206).

Sergiu Haimovici, Mihai Blăjan în articolul „*Studiul faunei din locuințele feudale timpurii (secolele X-XIII) descoperite la Alba Iulia (1982, 1985 și 1986)*” (p. 207-230), după ce stabilesc cu exactitate numărul de oase aparținând fiecărei specii animale, contribuind prin aceasta la reconstituirea tabloului veridic al faunei domestice și sălbatice din așezare și din regiune, ajung la concluzia existenței populației românești în respectiva așezare în secolele X-XII, înainte și după pătrunderea primelor cete de războinici maghiari pe cursul Mureșului. Ineditul argumentării este recunoscut chiar și de către autori (p. 227).

Călin Cosma publică: „*Ceramica prefeudală și feudală timpurie de la Orșova*” (p. 231-35), rezultată în urma unor săpături mai vechi la

Dierna în sectorul lui N. Gudea. Autorul studiului clasifică din punct de vedere cronologic și tipologic ceramica începând cu secolele V-VI, VII-VIII, VIII-X și X-XIII, clasificarea beneficiind și de ilustrația de rigoare.

Ultimul studiu îi aparține lui Adrian Andrei Rusu și se referă la: „*Biserica medievală de la Galați (Jud. Hunedoara)*” (p. 237-248). Monumentul a fost scos la iveală exclusiv în urma săpăturilor arheologice efectuate în 1990 și se datează în sec. al XVI-lea pe baza descoperirii unor monede și a observațiilor făcute asupra compoziției stratului de frescă și al planului constructiv. Edificiul a servit inițial ca lăcaș de cult de rit răsăritean, apoi a urmat o coabitare între ortodocși și calvini până în jurul anului 1760, dată la care începe clădirea unei noi biserici în stil baroc iar prima construcție a căzut repede în ruină și uitare. Pornind de la tradiția potrivit căreia biserica a fost ctitorită de familia Buda, autorul articolului stabilește și o genealogie a acesteia. Avem astfel în față un studiu cu valențe interdisciplinare, în care informația izvorului istoric se împletește cu datele oferite de cercetarea arheologică, de observațiile cu caracter arhitectural și în final cu cele genealogice.

Partea a doua a publicației cuprinde mai multe recenzii și note de lectură semnate de Nicolae Gudea (p. 249-253), Aurel Rustoiu (p. 254-255), Viorica Bolindeț (p. 255-257) și A.A. Rusu (p. 257-259).

Cea de a treia parte se referă la activitatea I.A.I.A. Cluj-Napoca, Secția de Arheologie în perioada iul. 1991 - mai 1992, consemnată de Eva Cordoș (p. 262-263).

În final, nu putem să nu remarcăm condițiile grafice ale actualului volum, superioare celui precedent și ale altor publicații de același gen din țară. Mai amintim că prezența celor patru articole în exclusivitate scrise într-o limbă de circulație, toate celelalte având astfel de rezumate, face ca revista să poată intra rapid în circuitul științific european, situându-se din acest punct de vedere alături de „*Dacia N. S.*” și de „*S.C.I.V.A.*”.

ADRIAN IONIȚĂ

Al doilea tom al revistei de artă a Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj ne propune un sumar bogat, dedicat în mare parte barocului transilvănean, dar incluzând o serie de alte studii cu tematică diferită. Volumul, apărut la mică distanță în timp față de primul număr, are un număr sporit de pagini și ilustrații, și se caracterizează prin aceleași condiții grafice excelente.

Primul capitol al revistei, intitulat „*Itinerarii ale barocului*”, se deschide cu articolul lui Nicolae Sabău „*Alcuni maestri italieni nella Transilvania del Settecento*”, autorul abordează problema complexă a rolului pe care maestrul italian l-au jucat în dezvoltarea artei transilvane din veacul al XVIII-lea, subliniind importanța acestui aspect pentru reconstituirea realităților artistice și istorice românești. Deși baza documentară și materială existentă poate oferi suficiente informații pentru elaborarea unei viziuni complexe asupra raporturilor italo-transilvane, fenomenul a fost până în prezent prea puțin cercetat.

Kovacs Andras („*Observatorul astronomic de la Batthyaneum – Alba Iulia*”) se oprește asupra unui „monument al perioadei iluministe în esență necunoscut istoricilor de artă”. Analizând minuțios o serie de gravuri de epocă, autorul presupune că Observatorul din Alba Iulia a fost proiectat – și probabil realizat – după modelul celui din Viena.

Marius Porumb surprinde o secvență din evoluția fenomenului artistic românesc din jurul Gherlei – înființarea primei asociații de pictori români, în studiul intitulat „*L'association des peintres roumains fondée à Gherla en 1977*”. Se evidențiază premisele și mai ales consecințele funcționării acestei asociații, înțelegându-se ca un act de emancipare a populației românești din Transilvania în perioada Supplex-ului. Este prezentată activitatea membrilor fondatori (pictori și gravuri în egală măsură) precum și a altor artiști care au evoluat sub influența școlii de pictură din Gherla.

În articolul „*Picture bisericilor de lemn din Bihor (secolele XVIII–XIX)*”, Programe iconografice” Aurel Chiriac analizează principalele curente care se afirmă în pictura bihoreană a secolelor XVIII–XIX: curentul post-bizantin și cel de factură populară. Se delimitează pentru acest tip de creație

doouă modele: modelul A, având ca principal component pe David Zugravul de la Curtea de Argeș și dezvoltat în Depresiunea Beiușului, și modelul B, care reflectă activitatea a numeroși zugravi-țărani, activi mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu o viziune mobilă, „deschisă spre sugestiile oferite de contemporaneitate”. Comparativ cu situația din Transilvania, Banat sau Maramureș, se poate aprecia că, deși pictura din Bihor „nu se abate de la esența principiilor dogmatice ce trebuie relevate prin programele iconografice” se pot identifica o serie de deosebiri care o individualizează, conferindu-i o notă de autenticitate. Interpretarea exemplelor păstrate îi oferă autorului posibilitatea de a încadra și ancora acest gen de manifestare artistică în realitatea românească a epocii.

Gheorghe Măndrescu readuce în discuție altarul de la Gușterița, realizat în 1676 prin conlucrarea sculptorului Sigismund Moss și a pictorului Johann Hermann. Se consideră că piesa „ocupă un loc aparte în șirul evoluției tipului de altar transilvănean de după Reformă”, marcând „o importantă etapă de trecere spre arta barocului”. Cea mai bună analogie pentru altarul de la Gușterița este oferită de cel de-al doilea altar al Bisericii Negre din Brașov, datat 1692.

Cornel Tatai-Baltă se oprește, într-un amplu studiu (*Le baroque dans la gravure sur bois de Blaj*) asupra activității centrului de gravură pe lemn de la Blaj, care s-a dezvoltat în cadrul imprimeriei înființată în 1747 de Petru Pavel Aron, reunind gravuri din Transilvania, Țara Românească și Moldova. Studiind operele celor mai importanți reprezentanți ai acestui centru – dintre care se detașează în primul rând Petru Popovici Râmniceanu – autorul conchide că la Blaj a funcționat cel mai important centru românesc transilvănean de gravură din întreaga perioadă a secolelor XVI–XIX. Sursele de inspirație care stau la baza gravurilor au fost cu predilecție orientale (din ambianța bizantino-balcanică și bizantino-rusă) – dar și occidentale, remarcându-se preluarea unor elemente aparținând goticului târziu, Renașterii sau barocului german. În ceea ce privește barocul, pătruns fie direct, fie indirect prin Transilvania, Moldova sau Ucraina, acesta se

manifestă sub aspect morfologic, îmbrăcând în general forme de expresie moderate.

Gravurile în acvaforte ale lui Matthaeus Merian D. Ac. și influența acestora asupra giuvaergiei transilvane constituie obiectul studiului semnat Viorica Guy Marica („*Die Radierungen von Matthaeus Merian D. Ac. und die Siebenburgische Golschmiedekunst*”). Autoarea prezintă viața și activitatea lui Matthaeus Merian D. Ac. (1593–1650), unul dintre cei mai cunoscuți artiști ai epocii sale, celebru în întreaga Europă, a cărei personalitate s-a afirmat cu deosebire în perioada războiului de 30 de ani. Gravurile lui Merian au constituit o sursă de inspirație, uneori un model, pentru opere similare realizate în diferite colțuri ale continentului. Unul dintre cei mai străluciți urmași și continuatori s-a dovedit a fi transilvăneanul Sebastian Hann (1644–1713), ale cărui lucrări s-au afirmat la nivel european.

Maria Olimpia Tudoran semnalează existența în România (colecția Muzeului Brukenthal) a patru tablouri aparținând pictorului Antonio Marini (1668–1725) – unul din cei mai importanți artiști ai barocului târziu venețian.

La aceeași sferă a vieții artistice venețiene din veacul al XVIII-lea se raportează și articolul dedicat „*Gravurii venețiene din secolul al XVIII-lea din colecția Muzeului Țării Crișurilor*” semnat de Ana Martin Silaghi. O mare parte dintre stampele ce alcătuiesc colecția muzeului orădean (colecție ale cărei baze s-au pus încă în 1869) sunt opere ale unor maestrul italieni proveniți din școala romană sau din cea venețiană. Această din urmă este reprezentată de gravuri semnate de artiști ca Iacob Wagner, Francesco Betolozzi sau Marco Pitteri.

Ana Dobjanschi se ocupă de „*Semnificația iconografică a unei icoane din secolul al XVI-lea de la Mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea)*”: icoană aflată în colecția Muzeului Național de Artă. Considerată de literatura de specialitate anterioară ca datând din anul 1779, piesa se dovedește, la o analiză atentă efectuată după îndepărtarea ferecăturii de argint, a fi mult mai

veche. Pe baza similitudinilor cu pictura bolniței Mănăstirii Bistrița, autoarea consideră că icoana în discuție a fost realizată în jurul anului 1520, probabil de către aceiași pictori care au executat și pictura murală.

În articolul „*Un caiet de modele aparținând unui zugrav din secolul al XVIII-lea*” *Dorina Pirvulescu* reia caietul zugravului Stan, provenit din colecția veche a Muzeului Banatului și considerat a fi unul din „documentele cele mai importante pentru fenomenul artistic transilvănean al sec. al XVIII-lea”. Caietul conține 48 de pagini, cu modele realizate în peniță pe ambele fețe ale fiecărei file. Modul de redactare grafică a modelelor, ca și identificarea unor elemente de factură brâncovenească „pledează pentru încadrarea zugravului în ambianța picturii din Țara Românească de pe la jumătatea sec. al XVIII-lea”.

Ioana Iancovescu analizează o icoană rusă din secolul al XIX-lea, provenind din colecția Muzeului Național de Artă București, cu titlul „*Icoana Dumnezeieștii Liturghii. Cântarea heruviană*”; tipul reprezentării este considerat cu totul special, ceea ce o individualizează în întreaga arie de cultură ortodoxă. Detaliile iconografice – concentrând într-o formulă accesibilă esența cultului ortodox, indică faptul că icoana a fost destinată unei utilizări private.

Un spațiu important este acordat în revistă cercetărilor întreprinse la Mănăstirea Vaca (jud. Hunedoara) de către un colectiv condus de *dr. Adrian A. Rusu*. Raportul de

cercetare și interpretarea rezultatelor sunt semnate de către *Adrian A. Rusu, Ioachim Lazăr și Gheorghe Petrov*, iar cea mai mare parte a materialului ceramic-respectiv cahelele de sobă, constituie obiectul unui studiu special semnat *D. Marcu*. Mănăstirea Vaca (satul Crișan, com. Ribița) a fost construită la sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII, și a funcționat cu siguranță pe întreg parcursul acestui ultim veac; edificarea acestui ansamblu monastic este pusă în legătură cu deplasarea unei comunități de călugări care a existat anterior în preajma bisericii de la Ribița, deplasare determinată de acceptarea Reformei de către familiile nobilare românești din zonă. În ceea ce privește mijloacele materiale necesare unei astfel de întreprinderi, nu este exclusă „ctitorirea mănăstirii de binecunoscutul personaj istoric” care a fost Mihai Viteazul.

Biserica mănăstirii, cu o planimetrie „destul de înșolită” pare să fi fost proiectată inițial pentru a avea forma unui triconc – rezultatul fiind însă mai degrabă o rotundă absidală spre răsărit și cu „o încăpere adosată în partea opusă” – modificare ce trebuie pusă însă pe seama lipsei de experiență a meșterilor. Incinta a cuprins trei clădiri de locuit, dintre care cea din colțul NV a avut la primul nivel un beci boltit în semicilindru. În jurul bisericii a fost cercetat un mic cimitir (cinci morminte). Inventarul arheologic este analizat cu minuțiozitate, ca de altfel și informațiile documentare referitoare la satul Vaca sau la mănăstire.

Încăperea care a existat în colțul de SV al incintei mănăstirești a fost încălzită cu o sobă din cahle, refăcută de două ori. Ultima dintre aceste sobe (în sens cronologic), descoperită prăbușită în situ, se dovedește în urma unei analize detaliate, a fi avut un caracter monumental.

Capitolul „*Fontes*” cuprinde un singur studiu, datorat cercetărilor *Susana Andea și Avram Andea*, despre „*Mănăstirea Rîmeț în secolele XVI–XVII*”, care prin publicarea unor documente din veacul al XVII-lea aduc o contribuție importantă la reconstituirea trecutului istoric al acestui important monument.

La rubrica „*Centerarul Comisiunii Monumentelor Istorice*” remarcăm interesantul studiu monografic datorat *Ancăi Gogâltan*, despre „*Activitatea publicistică a lui Alexandru Lapedatu ca secretar al Comisiunii*”; este pus în evidență efortul lui A. Lapedatu „în vederea salvării de la ruină, restaurării și conservării vestigiilor noastre străbune”, efort materializat nu numai într-o intensă activitate publicistică dar și în numeroase acțiuni practice destinate popularizării cercetărilor legate de monumente sau, de pildă, creării unei școli de arhitectură.

Sumarul revistei se încheie cu o serie de recenzii, semnate de *Aurel Rustoiu, Marius Porumb, Cornel Crăciun, Anca Gogâltan, Nicolae Sabău și Daniela Gui*.

DANIELA MARCU

UN MARE ARDELEAN: dr. RADU POPA (1933–1993)

Îndelung am zăbovit să adun dintr-un trecut sfert de veac ceea ce m-a legat de Radu Popa. Mi se părea că, incluzând între paginile scrise câteva din amintirile atâtor ani, despărțirea ar fi definitivă. Or, dialogul început în iarna lui 1966/1967 pe culoarele Facultății de litere din București, uneori întrerupt dar mereu reluat, continuă prin statornică raportare la cel acum plecat dintre noi.

În vara dogoritoare a anului 1991, insistase să fac parte din comisia pentru salvarea cetății Sighișoarei și, pe străzile cetății, ale orașului de la poalele ei, m-a condus bucuros, ascunzându-și înduioșarea, spre a-mi arăta case, școli, o minunată scară de lemn acoperită și atâtea locuri ale copilăriei sale. Întâmplarea și voința sa făceau să se împlinescă astfel mărturia mea despre alt moment al vieții sale.

Primul la care luasem parte fuseseră campaniile finale din Maramureș, de la Giulești Mare și Sărăsău, alternate în fiecare an cu scoborârea colectivului nostru la Dunărea Păciiului lui Soare și al lui Petre Diaconu.

Bisericile năzuid spre cer și căsuțele de lemn, drumurile vag împietruite – asfaltul de la Sighet se încheia la Vadul Izei – târgurile și întreg peisajul mirific, oamenii încă atât de arhaici în Maramureșul verii lui 1967 se asociază figurii pline a conducătorului șantierului de la Giulești, pe atunci tânărul – deși nu părea tocmai așa – Radu Popa. Cu neașteptată răbdare și simț al datoriei a îndrumat atunci primi pași într-ale arheologiei medievale a studenților săi Larisa Pușcașu, Alexandru (Tani) Nemoianu și Sergiu Iosipescu.

Se bucura ca alături de săpăturile arheologice să descoperim oamenii și locurile acestei țări din nordul Transilvaniei de care îl legau firele neamului tatălui său, dr. Ilie Popa. Pe jos, peste dealuri și pajiști ne-a dus să ne arate istoria vie a acestei țări, casele cu blazoane de lemn, armele conferite strămoșilor maramureșenilor de marele rege Ludovic al Ungariei într-al patrusprezecelea veac.

Căuta împreună cu noi, după atente citire a diplomelor latine angevine, urmele vechilor sate, hotarele cnezatelor maramureșene.

Într-o desăvârșită cercetare de geografie istorică, reunind știrile răzlețe ale unor surse scrise cu reconstruirea civilizației medievale dispărute, așa cum apărea în săpăturile arheologice de la Cuhea, leud, Giulești, Oncești, Sărăsău, Radu Popa a încheiat atunci marea, clasică sa carte, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea* (București, 1970), teza sa de doctorat, susținută în 1968.

Începuse, în 1968, cu aceeași echipă căreia i se adăugase Mihnea Berindei, cercetările de la cetatea Chioarului, a căror continuare, cu o copleșitoare generozitate, avea să mi-o ofere peste câțiva ani.

Printr-o mare șansă, în 1970 m-a făcut părtaș, împreună cu Konrad G. Gundisch, la începerea marilor sale cercetări

la Strei Sîngiorgiu și în toată Țara Hațegului. La capătul unui deceniu și jumătate de strădanie, pe temeiul aceleiași discipline de analiză a surselor scrise și arheologice, de geografie istorică avea să apară a doua mare carte a sa *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului* (București 1987). A propos de aceasta nu pot uita entuziasmul său descoperind în urbanistica de azi a satului Sarmizegetusa amprenta Ulpiei romane, ca un semn al continuității românești aici.

În același timp cercetările sale, antrenând noi grupuri de studenți, azi colegi mai tineri, se îndreptau către Țara Oltului transilvan și spre drumurile transcarpatice, de unde îmi va veni îndemnul spre o teză de doctorat cu acest subiect.

A ținut totodată să susțină cu prezența-i, reconfortantă atunci, începuturile șantierelor pe care le conduceam. La Chioar în 1976 ca și la Vadu – Karaharman în 1981. Colaboram în acei ani la volumele de ev mediu ale Istoriei Militare a Poporului Român, biată lucrare siluită de propaganda comunistă.

Din mai vechile săpături arheologice de la cetatea Sucevei, la care luase parte ca student, și din discuțiile cu fostul său prieten Petre Diaconu, avea să izvorască cartea despre unul dintre cele mai interesante vestigii arheologice ale vremurilor lui Ștefan cel Mare, monumentala sobă din cahle ornamentale descoperită în preajma fortificației (Radu Popa, Monica Mărgineanu, *Mărturii de civilizație medievală românească* (București 1979).

În 1992 se gândea la reluarea științifică a săpăturilor arheologice la Dridu – Metereze, de o însemnată categorică pentru evoluția medievală a Munteniei. Dar campania anului 1993 n-a mai fost să fie...

Radu Popa este poate ultimul mare reprezentant în istoriografia noastră a unei vechi tradiții ardelenice, care, împărțându-se la luminile culturilor germană și maghiară, le-a pus în slujba idealurilor românești. Disciplina germană, ca și îmbinarea studiilor istorice cu acelea de drept, i-au dat o rigoare ce-i interzicea avântul imaginației de litera documentului. O mare acuitate a vederii ca și o îndelungată experiență făcuseră din el unul din marii specialiști în stratigrafie și studii de parament.

În formația sa ca istoric și arheolog cred că un rol precumpănitor l-a avut vechea pleiadă de profesori și, în chip deosebit, Ion Nestor și Mihai Berza. Radu Popa a făcut parte și din a doua generație de arheologi ai școlii întemeiate de Vasile Pârvan. A mai avut șansa să înceapă lucrul la secția de artă feudală a Muzeului de Artă al României sub conducerea eminentei specialiste care a fost Corina Nicolescu. De aici și prima sa lucrare mai însemnată, cărțuța despre *Mogoșoaia*, apărută în micile și atât de utile ghiduri ale Editurii Meridiane. Într-acest demers de tinerete stau începuturile unei constante direcții în activitatea lui Radu

Popa – a ceea ce aş numi monumentalistica. Salvarea fragmentelor din frecele lui Pârnu Mutu de la biserica brâncovenească de la Bordeşti, a unor fragmente sculptate de la fosta mânăstire din Râmnicu-Sărat pentru a îmbogăţi fondurile Muzeului de Artă din Bucureşti şi a lapidariului curţilor de la Mogoşoaia – în fapt vechile colecţii ale Comisiunii Monumentelor Istorice – au marcat definitiv viaţa lui Radu Popa. Curajul arătat apoi în apărarea monumentelor istorice, denunţarea în ţară şi în străinătate a fărâdeleilor comuniste izvorau din adâncă sa iubire pentru trecutul românesc întruchipat în construcţii, fie ele monumentale, fie modeste bisericuţe de lemn sau ruine arheologice. Încercase şi adesea reuşise să atragă interesul unor întregi comunităţi pentru trecutul şi monumentele sale, puse în valoare sau descoperite prin săpăturile întreprinse. An după an, din 1963 pare-mi-se, a luat cu sine studenţi pentru a-i învăţa practica arheologiei medievale în Maramureş, Haţeg, Ţara Oltului, la Dunărea silistriană spre a se bucura împreună de farmecul descoperirii a ceea ce mai rămăsese din vremurile care au fost.

Fusese, încă înainte de 1989 unul dintre reprezentanţii monumentelor româneşti iar nu ai României oficiale – în marile instanţe din străinătate, ICOMOS şi IBI, unde ştiusese să-şi asigure preţuirea colegilor din întreaga lume.

RADU POPA (1933–1993)

Profesor dr. Radu Popa s-a născut la Cluj (Transilvania, România), în 23 iulie 1933. A făcut studiile secundare la Bucureşti şi Sighişoara, până în 1951. Între 1951–1956 a urmat cursurile Facultăţii de istorie din Bucureşti, specializându-se în istorie şi arheologie medievală, iar între 1957–1962 cursurile Facultăţii de drept. După absolvirea Facultăţii de istorie a lucrat ca muzeograf principal la secţia medievală a Muzeului de Artă a României (1956–1963), iar din 1963 a fost cercetător ştiinţific la Institutul de Arheologie Bucureşti. În anul 1968 a devenit doctor în istorie al Universităţii din Bucureşti, cu o teză despre „Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea”, publicată în volum în 1970 şi premiată de Academia Română cu premiul „Nicolae Bălcescu”. Până în 1992 a parcurs, la Institutul de Arheologie, toate gradele ştiinţifice – până la acela de cercetător ştiinţific principal I.

Cu o specializare foarte largă, în istoria şi arheologia începuturilor evului mediu românesc, arta şi arhitectura medievală, Radu Popa a efectuat numeroase cercetări pe întreg teritoriul României, dar îndeosebi în Transilvania. Rodul acestor cercetări de istorie şi arheologie îl reprezintă cele două volume ale sale: „Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea”, Bucureşti, 1970 şi „La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului”, Bucureşti, 1988 – sinteze fundamentale pentru cunoaşterea epocii medievale româneşti, şi totodată strălucit exemplu de metodă. Acestor lucrări li se adaugă colaborarea la alte patru volume colective, precum şi numeroase studii şi articole publicate în ţară şi în străinătate. În ultimii ani activitatea sa se concentrase în zona de sud-est a Transilvaniei – urmărind problema prezenţei cavalerilor teutoşi în acest spaţiu şi aceea a începuturilor colonizării săseşti, cercetările urmând să se finalizeze într-o amplă monografie.

Activitatea de cercetător ştiinţific s-a îmbinat în chip fericit cu cea didactică: între 1975–1990 a fost profesor

Sub Revoluţie toate îl meneau să fie unul, cel dintâi, dintre reîntemeietorii Comisiei Monumentelor Istorice. A fost, cred, în anii 1990–1993, principala sa preocupare. Cu trei zile înainte de a muri, cu un efort supremaenesc, a mai venit odată la Comisie spre a renunţa la mandatul de vicepreşedinte pe care socotea că nu mai are puterea să-l îndeplinească. Era, poate, şi dezamăgirea faţă de un curs ce se depărta de năzuinţele sale.

Dar nu cu imaginea tragediei finale, m-am despărţit de Radu Popa. La 10 noiembrie 1992 ţinea ultima sa conferinţă în amfiteatrul mare al Facultăţii de Istorie din Bucureşti, pentru asociaţia „Jeunesse & Patrimoine – România” Micşorât de boală, rămânea credincios speranţelor sale – rolul pe care pentru apărarea trecutului nostru l-ar fi putut avea tineretul studios. A murit, desigur înainte de vreme după cum se întâmplă, nu s-a spus încă tot binele şi tot rău despre Radu Popa. Soarta potrivnică sau poate oamenii voit să nu devină unul dintre profesorii Universităţii de Bucureşti, unde i-ar fi fost de bună seamă locul. A avut în şansa să fie înconjurat mereu de învăţăcei, de studenţi într-ale arheologiei medievale.

Prin ei, Radu Popa atinge viitorul; prin noi şi prin ei trăieşte încă.

SERGIU IOSIPESC

asociat la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti. A ţinut totodată o serie de cursuri în străinătate, îndeosebi după 1989. Prin seriile de studenţi care i-au putut audia prelegerile, prin aceia care au lucrat în mod direct cu Domnia Sa pe diverse şantiere arheologice, prin tezele de licenţă şi doctorat coordonate, Radu Popa a creat o adevărată şcoală naţională de arheologie.

Profesorul Radu Popa a desfăşurat şi o intensă activitate organizatorică, atât în domeniul cercetării arheologice cât şi în acela al monumentelor istorice; între 1976–1981 a fost director adjunct la Institutul de Arheologie Bucureşti, totodată a fost membru al Comisiei Naţionale de Arheologie a Academiei Române, iar din 1990 vicepreşedinte al acesteia. Începând din 1972 a fost membru al Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Naţional, iar după 1989 a preluat iniţiativa reorganizării Comisiei Monumentelor Istorice, al cărei vicepreşedinte a fost. Între 1972–1980 a activat ca membru al Comitetului Naţional Român ICOMOS, comitet desfiinţat în 1980 şi reconstituit în 1990 sub conducerea prof. Radu Popa. A fost de asemenea co-preşedinte al Comisiei Mixte româno-maghiare pentru monumente istorice (1991) şi membru al Comisiei Arheologice a Consiliului Europei (1992).

O altă latură a activităţii sale a fost de natură redacţională: din 1974 a coordonat apariţia revistei Institutului de Arheologie (Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie) în calitate de redactor responsabil adjunct, iar din 1990 a celor două reviste ale Comisiei Monumentelor Istorice (Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice şi Revista Monumentelor Istorice) – în calitate de preşedinte al colegiului de redacţie.

(Notă întocmită de Daniela Marcu pentru Dosa a ICOMOS al Profesorului Radu Popa).

Acest număr a apărut cu sprijinul Fundației Soros

Lei 800

ISSN – 1221 – 552X